Gondolatok a Településképi Arculati Kézikönyvekről

Gondolatok a Településképi Arculati Kézikönyvekről

Gondolatok a Településképi Arculati Kézikönyvekről

Magyar Építész Kamara 2020

Kiadja a Magyar Építész Kamara
H–1088 Budapest, Ötpacsirta utca 2.
Felelős vezető: dr. Hajnóczi Péter elnök

A kötetet szerkesztette: Dér Andrea

ISBN

Megjelent a Publicitas Art-Média Kft. gondozásában
H–1021 Budapest, Tárogató út 26.
Felelős vezető: Nagy Ibolya ügyvezető

A kiadvány megjelenését támogatta a

MINISZTERELNÖKSÉG
ÉPÍTÉSZETI ÉS ÉPÍTÉSÜGYI
HELYETTES ÁLLAMTITKÁRSÁG

Tartalomjegyzék

Hajnóczi Péter:
Előszó 6

Tutervai Mátyás:
TIK-TAK, TIK-TAK…avagy eljött a Településképi Arculati Kézikönyvek ideje… 7

Horváth András:
A főépítész mozgástere a településkép alakításában 11

Turi Attila:
Viselkedéskultúra és esztétika 21

Gombos Márk:
Összefoglaló a Településképi Arculati Kézikönyvekről 37

Markos Anikó:
A TAK mint ESZKÖZ és LEHETŐSÉG 41

Dr. Vukov Konstantin:
Műemlék, műemléki érték, épített örökség és a Települési Arculati Kézikönyv 45

Babos Attila:
Települési Arculati Kézikönyv – Dunaszeg 53

Radics László:
Települési Arculati Kézikönyv – Répceszemere 57

Michl József:
Településképi Arculati Kézikönyv a szemléletformálás eszköze 61

Lantay Attila:
Települési Arculati Kézikönyv – Székesfehérvár 67

Hathy Zsuzsanna–Ulrich Tamás:
Településképi Arculati Kézikönyvről – Budapest XII. kerületében 73

Csohány Klára:
Álmodunk és ébredünk 77

Bujdosó Judit:
Települési Arculati Kézikönyv – Tihany 85

Grőber József:
Települési Arculati Kézikönyv – Magyarpolány 89

Hajnóczi Gyula:
A város arculatának változásai, bajai identitástudat a két világháború között 97

Szerzők jegyzéke a cikkek sorrendjében 120

Hajnóczi Péter

Előszó

A Magyar Építész Kamara immáron másodszorra gyűjti csokorba a Településképi Arculati Kézikönyvekről szóló írásokat. Az első kiadványban elsősorban a területi építész kamarák TAK-tevékenységei kerültek bemutatásra a 2018. évi MÉK TAK konferencia előadásai mellett.

Mostani – ebben a műfajban – második kiadványunk szerzőinek gondolatai továbbra is a kézikönyvek és a település építészeti kultúrájának összefüggései körül forognak. Nemcsak szakmagyakorlók, hanem polgármesterek is tollat ragadtak, hogy megosszák gondolataikat az olvasókkal.

Ez a kiadvány is ékes bizonyítéka, hogy szakmánk képviselői nagy energiával, odaadással ápolják a környezetesztétika ezen egyik legfontosabb aspektusát. Ha el tudnánk érni, hogy nap mint nap, például valamelyik híradó előtt, nem több, mint öt percben „településünk szépségei – hogy jó legyen hazatérni" – címmel szerepelhetnének szemelvények Településképi Arculati Kézikönyvekből, az komoly előrelépést jelentene a környezetformálás terén. Ahhoz hasonlóan, ahogy napjainkban a tévés meteorológus hölgy új szerepben népszerűsíti hazánk egyéb szépségeit és lehetőségeit, a Híradókat megelőző reklámok között.

Fogadják szeretettel új kiadványunkat!

Tutervai Mátyás

TIK-TAK, TIK-TAK… avagy eljött a Településképi Arculati Kézikönyvek ideje…

Elég abszurd dolog egy cikket, amelynek a címében az óra ketyegése szerepel, egy homokórával illusztrálni, de mint Polonius is mondja a Hamletben: „őrült beszéd: de van benne rendszer". Bár a településkép védelme hosszú távú feladat, sosem ér véget, szemben egy homokórával, ami lepereg. Mégis véges az az idő, amíg még van mit védeni, amíg lehetőség van felismerni az értékeket, és megalkotni a szabályokat az értékek védelmében. Azaz a homokóra jelen esetben azt jelzi, hogy lassan lejár az időnk, itt az ideje komolyan venni a feladatunkat.

A jogalkotásban 2016-ban érett meg az idő arra, hogy megalkossák a településkép védelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvényt, valamint a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, továbbá egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) kormányrendeletet. Ezek a jogszabályok szülték meg a TAK-ot, ezt az új képződményt, amit eleinte nagyon sokan meglehetős távolságtartással kezeltek.

Füleky Zsolt helyettes államtitkár (Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárság) 2019 őszén a Metszet című lapban azt publikálta, hogy a Miniszterelnökség háttérintézménye, a Lechner Tudásközpont adatszolgáltatása alapján 2019. március 18-ig 3175 db önkormányzat (a települések 99%-a) valamilyen formában elkezdte a TAK készítését. 2945 db kézikönyvet töltöttek fel az egyeztető felületre (92,7%), és ez idáig 1728 db (54,4%) TAK-ot fogadtak el. Településképi rendeletből 1745 db-ot (54,9%) fogadtak el, és további 1259 db (39,6%) áll egyeztetés alatt. Ez azt jelenti, hogy mára vélhetően elértük az országos lefedettséget.

A TAK életében 3 ciklus van. Az első a létrejötte, az alkotás folyamata, a második a végeredménye, maga a kézikönyv, a harmadik pedig az utóélete, az utógondozása.

Sokan nem értették, hogy mi a célja az egésznek, mi a célja a jogalkotónak, és mi a célja magának a kézikönyvnek. Sokan tekintették úgy, hogy a már meglévő helyi építési szabályzatok megfelelő keretet nyújtanak a településkép védelmére, egy új rendszerelem megjelenése zavart kelthet az eddig jól-rosszul működő, de már megszokott folyamatokban. Akik így gondolták, és ezzel a hozzáállással készítették, készíttették el a település TAK-ját, azok jellemzően megálltak a „pipáljuk ki a feladatot" állapotban. Ezek lettek azok a TAK-ok, amelyeknél ha letakarjuk a település nevét, soha nem jövünk rá, hogy akár csak melyik vidéke is hazánknak, annyira semmitmondó és általános az anyag. A jogszabály szerint a Magyar Építész Kamarának véleményeznie kellett minden TAK-ot, így megfelelő információk birtokában állítható, hogy sajnos több ilyen település volt. Így készültek a rossz TAK-ok.

Akik felismerték a TAK-ban rejlő lehetőségeket, azok más szemlélettel, alkotói szándékkal fogtak a munkához. A téma iránt érzékeny építészek munkája eredményeként a települések nagyobb része rácsodálkozott arra, hogy milyen építészeti értékeik vannak, és ez valóban nagy eredmény. Azok a falvak és városok, ahol a kézikönyv kapcsán elkezdtek főépítészt alkalmazni, pedig megértették, hogy a helyi kultúrát csak folyamatos jelenléttel, állandó megértetés és meggyőzés közben lehet

védeni és létrehozni. A TAK-készítés folyamata, amennyiben jól csinálják, közösségteremtő folyamat. A jó TAK-ok az adott település közösségének bevonásával készültek, lehetőséget nyújtva a település lakóinak arra, hogy közösen gondolkodjanak el azon, hogy milyen környezetben élnek, mik az értékei az adott településnek. A TAK, mint elkészült anyag, de a TAK-készítés folyamata is egyben látásmódformáló, az épített környezet értékeinek felismerését megtanító történet. Óriási lehetőség rejlik abban, hogy a TAK készítése révén bekerül a közbeszédbe a szép, az értékes környezet fogalma, rávezethetünk kívülállókat is arra, hogy értékeljék az őket körülvevő világot, érezzék meg, hogy mitől jobb és komfortosabb esztétikus, a környezetre, a fenntarthatóságra odafigyelő térben létezni. Véleményem szerint az a legfontosabb értéke az egész TAK-történetnek, hogy összekovácsol és tanít, közösséget erősít és vizuális kultúrát terjeszt. Megteremti a lehetőségét egyfajta közösségi tervezésnek, felkínálja a lehetőséget, hogy a település lakójaként hozzászóljak ahhoz, hogy milyen környezetben szeretnék élni, ugyanakkor felelőssé is tesz azért, hogy a közösen megfogalmazott célok eléréséért én is tegyek, a saját környezetemet is a lefektetett értékek szerint alakítsam. A jó TAK-ok így készültek…

A közepes TAK-ok a közösség bevonása nélkül, de jó szakemberek lelkiismeretes munkájával, a település adottságainak feldolgozásával készültek. Ezek a TAK-ok betöltik a szerepüket, hiszen a jövőben segítenek a településkép védelmében, de az ott lakók számára megmaradnak egy egyszerű, jó esetben betartandó szabályzatnak, nem fogják igazán a sajátjuknak érezni.

A végeredmény szempontjából ugyancsak jelentős különbségek vannak a TAK-ok színvonalában. Ezek a különbségek részben a bemeneti adatok minőségéből, pontosságából fakadnak, részben pedig a TAK készítőinek felkészültségéből, lelkiismeretességéből.

A település lakóinak bevonásán túl további alapkövetelmény a jó TAK-kal szemben, hogy az adott önkormányzatnak legyen elképzelése arról, hogy milyen települést szeretne, hogy legyen jövőképe. Ennek egyik jele, ha a település felismeri, hogy valamilyen szervezeti formában a településnek szüksége van főépítészre. A település méretétől és egyéb lehetőségeitől függően több megoldás létezhet erre, de mindenképp fontos, hogy megértsék a főépítész szerepét, partnerként tekintsenek rá, mint aki a település fejlődéséért elkötelezett szakember, akinek feladata a fejlődés összehangolása a településkép védelmével. Ugyanakkor tapasztalható azonban, hogy sajnos nem növekedett meg oly mértékben a települési főépítészek száma, mint amennyire kellett volna, és nem lett az egész országban általános a helyi építészeti örökség településképi rendeletre alapozott védelme, a folyamatos figyelem az új épületek illeszkedésére, a helyi gyökerekre alapozott mai magyar építészet kívánalma.

Bemeneti adatként értékelhető az is, hogy egy településnek mennyire egyedi, saját magára jellemző a jelenlegi arculata. Jó néhány település esetében elmondható, hogy kevés egyedi, a településre, a tájegységre jellemző építészeti arculattal bír. Ezekben az esetekben a TAK készítőinek kellett/kellett volna megtalálni a mégis egyedi elemeket, illetve meghatározni a tágabb környezet adott helyszínre is adaptálható építészeti megjelenési követelményeit. Ez a kérdés is felveti a tájegységi arculati kézikönyvek szükségességét, amelyek átfogó szemlélettel tudják összehangolni a települések egyedi arculatát, meghatározni a tájegység értékeit és építészeti jövőképét. Reményeink szerint ezek a készülő anyagok alkalmasak lesznek erre a célra, és segítenek majd a kevésbé karakteres települések saját arculatának fejlődésében.

A TAK egyfajta településmarketing, mely nemcsak a helyiek, hanem az ide igyekvők, esetlegesen letelepülők, beruházók számára próbálja bemutatni a település előnyös oldalait. Mivel ez az anyag marketingcélokat is szolgál, fontos elvárás volt, hogy ne egy szakmai olvasmány legyen, hanem hogy bármelyik ott lakó megértse és felismerje a célját.

A TAK-ok minőségének szempontjából fontos szempont, hogy a készítés során jól, pontosan határozták-e meg a település eltérő karakterű területeinek lehatárolásait, jól fogalmazták-e meg az egyes területek különböző funkciójából származó eltérő építészeti karaktereit.

A jó TAK az építészeti értékek megőrzése mellett nem akadálya a település építészeti megújulásának, fontos szempont, hogy a TAK ne szabályozzon túl, ne szabályozzon alul, valamint indokolatlanul ne korlátozza a tervezők alkotói szabadságát, amennyiben az a kortárs építészet eszközeivel kíván minőséget, értéket létrehozni. Mivel a településkép védelmének egyik legfontosabb szempontja az illeszkedés, így ebben a kérdésben különösen fontos a TAK hozzáállása. A település jövője szempontjából meghatározó, hogy a TAK csak karakteres védett vagy meghatározó területre ír elő szigorú építészeti követelményeket vagy azokat indokolatlanul általánossá teszi, akadályozva ezzel a kortárs építészeti eszközök alkalmazását. Ez különösen az átalakulás alatt lévő jelenleg vegyes, nem karakteres területeken fontos kérdés. A jó TAK nemcsak a település múltjából ad jó példákat, javasol követendő építészeti víziót, hanem arra is törekszik, hogy az adott településképbe beilleszthető kortárs megoldásokat is megjelenítse. Ez nem egyszerű feladat, de nem is megoldhatatlan. Az elkészült TAK-ok ebből a szempontból is vegyesek, vannak nagyon jó és kevésbé jó példák. Sokan választották a kényelmes utat, és nem próbálták kezelni a problémát, ezeknél a településeknél érzékelhető lesz, ahogy az építészeti minőségben megáll az élet, és megreked a település egy adott, még ha önmagában értékelhető szinten is.

Azokon a településeken, ahol a TAK-ba beépültek a meglévő értékekkel összehangolt kortárs építészeti megjelenés lehetőségei, ott ez megjelenik majd a település képében, de a lakóinak a szemléletében is, ezek lesznek azok a települések, ahonnan nem vágynak el az emberek, hanem betelepülnek az új lakók, és ideális esetben a település életminősége is javulhat ezáltal. Ezek nehezen mérhető mutatók, de nem is mérni kell, az ember érzi, ha olyan településen jár, ahol nemcsak múlt van, hanem jövő is.

Itt érkezünk el a TAK utóéletének, gondozásának kérdéséhez.

A TAK születése során elmulasztott társadalmasítást, közösségformálást nehéz bepótolni, de nem lehetetlen, mindig érdemes elkezdeni. A TAK esetleges minőségi hiányosságait azonban kötelező pótolni, a TAK-ot kijavítani. Fontos elemezni a TAK működését, hasznosságát az eltelt idő tapasztalatai alapján, és fontos feladata mind a jogalkotónak, mind a TAK alkotóinak, hogy felhívják a települések figyelmét ennek szükségességére. Nem arról van szó, hogy a település képe olyan gyorsan változna, hogy emiatt kell módosítani a TAK-ot, de arra számtalan példa van, hogy már most látszik, hogy mi hiányzik 1–1 kézikönyvből, vagy mi a felesleges benne. Ennek kapcsán, ennek következtében a településkép védelméről szóló rendeletet is célszerű felülvizsgálni.

Ugyancsak fontos a TAK minél szélesebb körű megismertetése a település lakóinak körében, hiszen a kézikönyvnek csak akkor van értelme, ha használják azt. Ugyanígy fontos a használók tapasztalatainak felmérése, begyűjtése, hiszen sok esetben a laikusok véleménye tud rávilágítani olyan szakmai szempontokra, amelyekkel tovább fejleszthető a kézikönyv. Ezzel párhuzamosan érdemes folytatni a TAK-készítés során esetlegesen megkezdett társadalmi párbeszédet, közösségi tervezést is. Ha már egyszer ráéreztek a település lakói a véleményük fontosságára, a közös gondolkodás jó ízére, akkor ezt folytatni célszerű, hiszen ezzel óriási alkotó energiák szabadíthatóak fel egy-egy településen.

Összefoglalva, jó hogy megszülettek a TAK-ok, jó a településnek, jó a közösségnek, jó a tervezőknek és a beruházóknak, de ezt a jogszabály esetében szokatlan jelzővel jellemzett idilli állapotot akkor lehet fenntartani, ha a TAK-ot fejlesztjük, terjesztjük és nem utolsósorban betartjuk az ajánlásait!

TIK-TAK, TIK-TAK… rajtunk is múlik, hogy a Településképi Arculati Kézikönyvek ideje meddig tart…

Horváth András

A főépítész mozgástere a településkép alakításában

„Mi van??" „Mi van!!" „Mi van??!!" A kérdést, ha színész lennék, körülbelül még harmincféle módon el tudnám mondani, és szerintem az elmúlt néhány évben mindenki legalább harmincféle módon hallotta. Merthogy mi van? Hát, annyi minden van, hogy az ember csak kapkodja a fejét, attól kezdve, hogy valamikor az OTÉK módosításával küszködtünk. Micsoda daliás idők voltak, egyszerű kis kérdések, hogy egy fogalommagyarázatba mi fér bele, vagy mi nem fér bele. Attól kezdve megértük a teljes jogi környezet módosulását, de különösen az egyszerű bejelentés viharait, a településkép-védelmi törvényt és ezeknek az újbóli és újbóli változását, megmagyarázását.

Én a „renitensek" közé tartozom – persze idézőjelben –, mert főépítészként sokáig dacosan küzdöttem, és vitában álltam mindenkivel, aki jogot alkotott annak idején. Úgy gondoltam, hogy az egész településkép-védelmi törvény majd ugyanúgy módosításra kerül, mint sok más rendelet, amely az elmúlt években túl hirtelen jött ki. Emiatt nem kapkodtuk el a TAK elkészítését, illetve a településképi rendeletet, aztán annyi feladat lett Pakson, hogy nem volt rá energia. Végül is be kellett látnom, hogy meg kell csinálnunk. Jelenleg Paks az egyike annak a maradék 10 százaléknak, ahol csak most készül el a TAK és még nincs elfogadott településképi rendelet. Ez viszont nagyon jó alkalmat teremtett arra, hogy a tapasztalatokat felhasználjuk, illetve kipróbáljuk azt a helyzetet, hogyan lehet a mai világban TAK és településkép-védelmi rendelet nélkül élni.

De először egy gyors helyzetértékelés vagy áttekintés, hogy milyen környezetben kell nekünk a szakmánkat gyakorolni. Alapvetően a főépítész szemszögéből próbálnám a településkép-védelem, településkép-alkotás, településkép-gondozás kérdését körbejárni ebben a *gyakran változó jogi környezetben*.

Tehát mi van?

Az erős gazdasági és politikai érdek. Bizony azokon a településeken, ahol van gazdasági és politikai érdek, mozgás, ott tudják a kollégák, hogy mi minden tud történni, milyen váratlanul tudnak helyzetek előállni, és mi mindennek kell tudni megfelelni.

Gyengülő településtervezés. Tervezés helyett jogi keretekkel pontosan megfogalmazható szabályozás a követelmény, jövőkép, építészet nélkül.

Az egyszerű bejelentés fejlődéstörténetét és alkalmazását mindannyian ismerjük, nem kell most elmondanom, hogy hol vannak az ellentmondások.

Főépítész. Van önkormányzati, állami, jó és rossz. Van olyan főépítész, aki egy-egy települést hosszabb ideje gondoz, de sok a település, ahol nincs főépítész, és sok az olyan főépítész, aki ugyan státuszban van, csak éppen nem gondozza a települését.

De mi nincsen?

Nincsen állandóság a jogszabályokban. Manapság már szinte ez a legrosszabb, mert még egy rossz jogszabállyal is együtt lehet élni, ha hozzászokunk, vagy kialakul az a rutin, amivel tudjuk kezelni a helyzetet. Az „állandóságnélküliség" káoszt okoz, ahol réges-régi OTÉK-ra kell visszahivatkozni, és elmagyarázni valakinek, hogy itt még azt kell alkalmazni, vagy a legújabb fordulat október óta, amikor az egyszerű bejelentésnél van így is, meg úgy is, de ha nem így akarod, akkor csinálhatod azért úgy is, és akkor ezt értesd meg a kedves kuncsafttal!

Ennek következtében nyilván *nincs megbízható gyakorlat*, amellyel az átlagos szakmagyakorló és az átlagos hivatalnok jól tudja kezelni a helyzetet. *Nincs egyenlő felelősségvállalás*, mert mindenki kimagyarázza magának azt, hogy melyik helyzet a

legjobb neki, és él is ezzel a lehetőséggel. A szomszéd megcsinálhatta, én miért nem csinálhatom meg helyzetet mindenki ismeri. Hogyan magyarázzam meg neki, ha a szomszéd tényleg megcsinálta, és tényleg ott áll, és már én sem tudom, hogy hogyan tudta megcsinálni, mert nem tudom, hogy melyik évben és milyen jogszabályi alapon kérte vagy nem kérte éppen az engedélyt, tette vagy nem tette meg a bejelentést.

Nincsenek egyszerű helyzetek, nincsenek egyforma szituációk. A jogalkotó gyakran azt hiszi, hogy ha leírja a paragrafusban, és ad hozzá három mérőszámot, akkor attól kezdve működik a világ, holott két látszólag egyforma telek között is van különbség szomszédsági, geometriai, morfológiai vagy növényzeti okok miatt.

Nincsen hivatástisztelet sem, és sajnos ez is következménye ennek a kapkodós jogszabályalkotásnak. Államunk is tett érte rendesen: ne feledjük el, hogy néhány évvel ezelőtt a tévében reklámok formájában próbálták lejáratni tulajdonképpen az összes hivatást, köztük a miénket, amikor maffiózó kinézetű építésznek ábrázolták a szakmagyakorlót, aki a kispénzű embereknek a vagyonkájával játszik. Sajnos ez a fajta szemlélet átragadt a társadalomra is, mert ha azt látják, hogy tulajdonképpen nem kell komolyan venni senkit, akkor ezzel szívesen élnek ők is.

De mi a cél, ha a polgár részéről nézzük? *Érthető és betartható jogi környezet, valódi önkormányzatiság*, szemben azzal, hogy folyamatosan csökken a helyi önkormányzatok kompetenciája. A *keretek között tartott városfejlesztés*, tehát hogy ne a pillanatnyi gazdasági és politikai érdekek írják felül állandóan az elképzeléseket, amelyekkel kisebb vagy nagyobb mértékben, de minden település rendelkezik, és akkor kisebb vagy nagyobb mértékben jön egy ilyen érdek, és azonnal átrendezi a viszonyokat, ami önmagában nem ördögtől való, csak éppenséggel a kapkodás következtében gyakran komoly és nagy hibákhoz vezet. A *közösségi és egyéni érdekegyeztetés*, aminek bizonyos csírái elindultak itt a 2000-es években, tulajdonképpen a TAK is megcélzott valami ilyesmit, ezen az úton bizony nagyon erősen tovább kellene haladni. És a *környezeti kultúra* – ezt szerintem Turi Attila bőségesen ecsetelte.

Mit akar az állam? Mit lehet kiolvasni a jogszabályalkotás irányából? A magam véleményét mondom el, ez nem az objektív igazság. Az biztos, hogy csökkennek, *látszólag csökkennek a hivatalok*, ezzel szemben viszont *az állam sokkal több minden hatáskört von magához*. *Személytelenül működő eljárások* vannak, mert a jogalkotó azt hiszi, ha a jogszabályt meghozzák, attól kezdve az működik magától. De bizonyos területeken nem fog működni, mert van egy pont, amikortól kezdve igenis egyéni döntés, felelősségvállalás szükséges a jog alkalmazásához. *Állampolgári jogon való építést* akarnak, ahol az engedély nélkül, vagy egyszerű bejelentéssel való építések olyan tág kört kaptak, hogy lényegében ma ha valaki ügyesen magyarázza, akkor szinte mindent meg lehet csinálni. Meglepően nagy épületek és nagy átalakulások tudnak egy településképen végbemenni, ha valaki él, illetve visszaél a lehetőségekkel. Építtetői, tervezői, még hozzátenném: kivitelezői felelősségvállalást éppen azért, mert hogyha a saját jogon jogszabályok értelmezésével csinálod, akkor vállald is érte a felelősséget! Ez látszólag jó, de a gyakorlatban számtalan buktatója van, és a felelősségvállalás sem egyforma, mint ahogy az előbb ezt már említettem. *Korlátozott helyi döntési kompetenciát* akarnak, ne szóljanak bele az önkormányzatok a konkrét építkezésekbe, csak mondják meg előre, látatlanban, hogy mi az elvárásuk. Azok a települések, amelyeknek eddig az építési hatóság munkáján keresztül rálátásuk volt az építés engedélyezési eljárásokra, ezután már csak a kormányhivataltól kaphatnak – ha kapnak – információt.

Mit akar a helyi közösség? Paks nevében is mondom: *egyértelmű, stabil jogi helyzetet* szeretnénk, hogy nyugodt, megbízható, megismerhető és begyakorolható jogszabályok legyenek.

A finanszírozás kiszámíthatóságát szeretnénk. A pályázatok rendszere nagyon sok típusú hibát rejt, mint hogy a települések azért pályáznak valamire, mert éppen azt finanszírozzák most, holott nem is biztos, hogy az kellene nekik. *A szabályozás rugalmasságát* szeretnénk, hogy a jogszabály sokkal több lehetőséget adjon a településeknek egyszerű, gyors beavatkozással módosítani bizonyos elemeket. Manapság egy szónak az átírása a helyi építési szabályzatban ugyanúgy 8–12 hónapig tart, mint egy új településrész kiszabályozása. *Rendezett településképet* szeretnénk, ahol a közösség érvényesíteni tudja a szándékait, ha kell az egyénnel szemben, ezeket nem is kell különösebben magyarázni.

Mit akar az egyén? A végén mindig ott van, aki éppen építkezni akar, és *érvényesíteni akarja a saját érdekét*, *túljutni az akadályokon*, olcsón megúszni a tervezést. Minél több *támogatást kapni*, amit csak lehet megpályázni, és persze mindent ide nekem. *Ezen közben minél kevesebb közösségi terhet* viselni. Ez nyilván sarkítva van, de azt hiszem, jellemzően írja le az egyén érdekének mozgását.

És mit akarunk mi, főépítészek? A legtöbb dologban a helyi közösséggel kell azonosulnunk. *Támogató és biztos jogszabályi hátteret*, a *keretek között tartott városfejlesztést*, tehát nem a politika és a gazdaság által folyamatosan felülírt koncepciókat. Az érdekek jelenjenek meg tisztán, legyen meg a lehetősége, hogy a szakma és a közösség megvizsgálja, és megfelelő helyet adjon nekik. Az érdek nem ördögtől való, csak éppen a helyén kell kezelni. *Hatékony egyeztetési lehetőséget* szeretnénk, ezt elsősorban olyan településekre mondom, ahol a főépítészt, ha egyáltalán van, a városvezetés nem tartja partnernek. *Az értéket szeretnénk megőrizni*, de emellett *értéket szeretnénk teremteni*, amit mindenképpen hangsúlyozni szeretnék, mert a településkép-védelmen én a *településkép-építést* is értem. Amit most védünk, azt is valamikor újonnan építették, és amit ma is úgy kell építenünk, hogy érdemes legyen valamikor megvédeni. Az értékes új teremtésére nagyon kevés elképzelést engedünk a szabályozásokba beépíteni. És ezen túl ne feledjük, a legtöbb főépítész szeretné *megtartani az állását*, merthogy az egzisztenciája függ ettől, és ez a mozgásterét és viselkedését elég jelentősen tudja befolyásolni. Főként, ha a városvezetés nem érzékeny a környezeti kultúrára vagy a főépítész által képviselt elvekre.

Paksi gyakorlatomból szeretném megmutatni az eszközöket, amelyeket függetlenül a településkép-védelemtől egy főépítész használni tud. A felsorolást – végigmegyek rajta – nem olvasom fel, illetve ezek közül csak kiemelném a konzultációt, a véleményezést, a tervtanács lehetőségét, a szabályozást, az arculati kézikönyv, a településképi rendelet, illetve a lakossági fórum intézményét, amely a településkép-védelemhez közvetlenül is kapcsolódik.

A konzultációt a főépítészi tevékenység egyik leglényegesebb elemének tartom. Ezen keresztül lehet az építtetőkkel, a lakossággal, akár a városvezetőkkel vagy a képviselőkkel is olyan bizalmi kapcsolatot kiépíteni, amely után ők a főépítészt keresik, kérdezik, ha a településképpel, fejlesztésekkel, új beépítésekkel kapcsolatos kérdésük van. Ez a leghatékonyabb eszköze, hogy beleszóljunk a város fejlődésébe, mert bármilyen szabályozás, bármilyen helyi rendelet, vagy napi döntés megszületése után a városkép akkor fog ténylegesen változni vagy alakulni, amikor valaki építeni kezd, amikor valaki lecseréli a tetőt, vagy átszínezi a homlokzatát. A konzultációnál fontos, hogy partnernek tekintsük az ügyfelet, az építtetőt, és érezze, hogy olyan segítséget kap, olyan dolgokra hívják fel a figyelmét, amelyek neki hasznot hoznak, ez szerintem alapvetően fontos.

Mivel településképi rendeletünk még nincs, Pakson a konzultáció jelenleg nem kötelező. A konzultációk számából azonban úgy látom, hogy függetlenül a kötelezettségtől, az emberek

A PARK
A KÖZPONT
A DUNA
AZ ÁRTÉRI PARK

szeretnek ezzel a lehetőséggel élni. Beleírtuk a településképi rendelettervezetbe, hogy milyen esetekben és hogyan kötelező, különös tekintettel az egyszerű bejelentésekre.

A véleményezés már egy hivatalos forma. A településképi bejelentés és vélemény esetében is a főépítész állásfoglalása perdöntő, hiszen ennek alapján dönt a polgármester. Én ugyanezt az elvet tartom itt is fontosnak, hogy az egyszerű beleszólás vagy az elutasítás helyett mindig olyan javaslattal is éljünk, ami a problémát feloldja, és az építtetőnek helyes, jó irányt tudjon mutatni.

Használható **javaslatokat** kell adni a városvezetésnek és az építtetőknek is, hiszen a főépítész a neve szerint építész, tehát építészként a település építészeti problémáira legalább koncepcionális szinten megoldást kell adjon. Egy gyorsan, szakszerűen elkészített javaslat a beruházók, az építtetők számára azt mutatja, hogy jó partnerre lel a főépítészben, érdemes a kérdésekkel hozzá fordulni, és nem kész helyzet elé állítani. A fejlesztési elképzelések megfogalmazásának a legelején lehet a leghatékonyabban segíteni, befolyásolni a történéseket.

Tervezési programokkal, tanulmánytervekkel elsősorban a város fejlesztési elképzeléseit lehet és érdemes támogatni. Kell legyen egyfajta gyakorlat fölvázolni egy városi fejlesztés kereteit térben, pénzben, időben. Mindenképpen hasznos, ha egy főépítész a városvezetést ebben megelőzi, és már akkor odateszi az asztalra, amikor ők még nem is nagyon tudnak arról, hogy az irány, amit elhatároztak, mi mindennel fog járni.

A **tervpályázat** és a **közbeszerzés** nem egy lapra való, mert nem azonos értékű. A tervpályázatok nagy szerepet játszottak, játszanak még mindig Paks életében, a városvezetés ez idáig mindig is belátta, hogy bizonyos fejlesztési elképzeléseket tervpályázattal kell megalapozni. Ugyanakkor egyértelműen látom, hogy az elmúlt években a tervpályázatokat leváltják egyszerű közbeszerzésekre. Egy-két látványos, országos hírverést kapó tervpályázaton kívül a helyi fejlesztésekre már nagyon ritkán írnak ki – adott esetben csak kisebb meghívotti körben – tervpályázatot. Fogynak a tervpályázati lehetőségek. Pakson a legjelentősebb városfejlesztési elképzeléseket sikerült még tervpályázat útján előkészíteni. A bírálóbizottság által kiválasztott koncepció alapján **beépítési tervet**, illetve **telepítési tanulmányt** lehet készíteni. Utóbbit nagyon fontos elemnek tartom, mert jogszerűen alapozza meg a szabályozás kialakítását. A várostervezésben az elmúlt évtizedekben egyre kevesebb építészet jelenik meg, beépítési tervek hiányában az építészeti gondolatokat jogszabályi megfogalmazásokkal próbálják pótolni.

A város legtöbb fejlesztési területére beépítési tervekkel kiegészített telepítési tanulmányokkal rendelkezünk. Ezektől csak akkor térhet el egy beruházó vagy építtető, ha a telepítési tanulmányt átdolgozza,és igazolja, hogy az új elképzelés vagy egy résznek a megváltoztatása ugyanúgy összhangban van az egésszel.

A helyi építésszabályozás műfaja ismert, itt csak azt ismételném meg, hogy nagyrészt jogászkodássá vált az elmúlt években, és nagyon kevés építészeti gondolatot lehet kódolódni benne. Jogos ezért a kérdés, hogy a helyi építési szabályzat tudja-e befolyásolni a településképet? A szabályozás a területhasználaton és az azonos jellemzőkkel, tulajdonságokkal bíró övezetek meghatározásán alapszik. Ez az a pont, ahol én először keveredtem elég komoly vitába a **településkép-védelmi rendelettel**, mely nemcsak szakmailag választotta el a településkép alakítását a szabályozástól, hanem megengedte, sőt igazából inspirálta a készítőjét, hogy értékelje át vagy írja felül a területek meglévő besorolásait. Az én véleményem e tekintetben pont az, hogy a szabályozásnak és a településkép-védelmi rendeletnek, és különösen a karakterzónák kialakításának összhangban kell maradniuk. Ha a településkép szempontjából eltérést találunk, akkor valószínűleg baj van a szabályozási tervben is, tehát a szabályozási tervet is érdemes felülvizsgálni akkor, ha nem tudjuk egy karakterrel leírni egy övezetet.

És elérkezünk a **TAK**-hoz. Úgy gondolom, hogy alapvetően van egy főváros-vidék, de van egy városok és vidék közötti különbség is. Miféle leírható karaktere van az első képen jelzett településnek? Miféle értéke és jövőképe van, szemben egy jó adottságú településsel, és itt most hazaköszönnék Pécsnek, ahol egyébként élek. Nem lehet ugyanabban a súlycsoportban kezelni. Ugyanakkor nem lehet azt mondani, hogy akár a legkisebb településnek is ne lenne esélye, hogy karaktert kapjon, valamilyen érték kötődjön hozzá, és ennek következtében valamilyen jövőképe is legyen.

Az elfogadás előtt álló TAK-unkon végigfutva mutatnám be azokat az elemeket, melyekre mi különös hangsúlyt fektettünk. A szokásos, építészeti és természeti értékeket bemutató munkarészeken túl mi nagyon fontosnak tartottunk *útmutatót* adni, hogy a terület kiválasztására, az épület elhelyezésére, benapozásra, széljárásra vonatkozó alapelvek, tények, javaslatok legyenek benne megfogalmazva. Külön fejezet foglalkozik a jogi környezettel, az egyszerűsített bejelentéssel, az építési engedéllyel, vagy anélkül való építéssel, röviden leírva ezeknek a különböző jogi, hatósági vonatkozásait.

Az *anyaghasználatnál* tiltani, illetve kizárni veszélyes, hiszen majdnem mindenből lehet jót és rosszat is csinálni, inkább csak néhány olyan jellemző esetet szabad megemlíteni, amelyek *helyénvalósága* kirívóan zavaróak szoktak lenni a településképben.

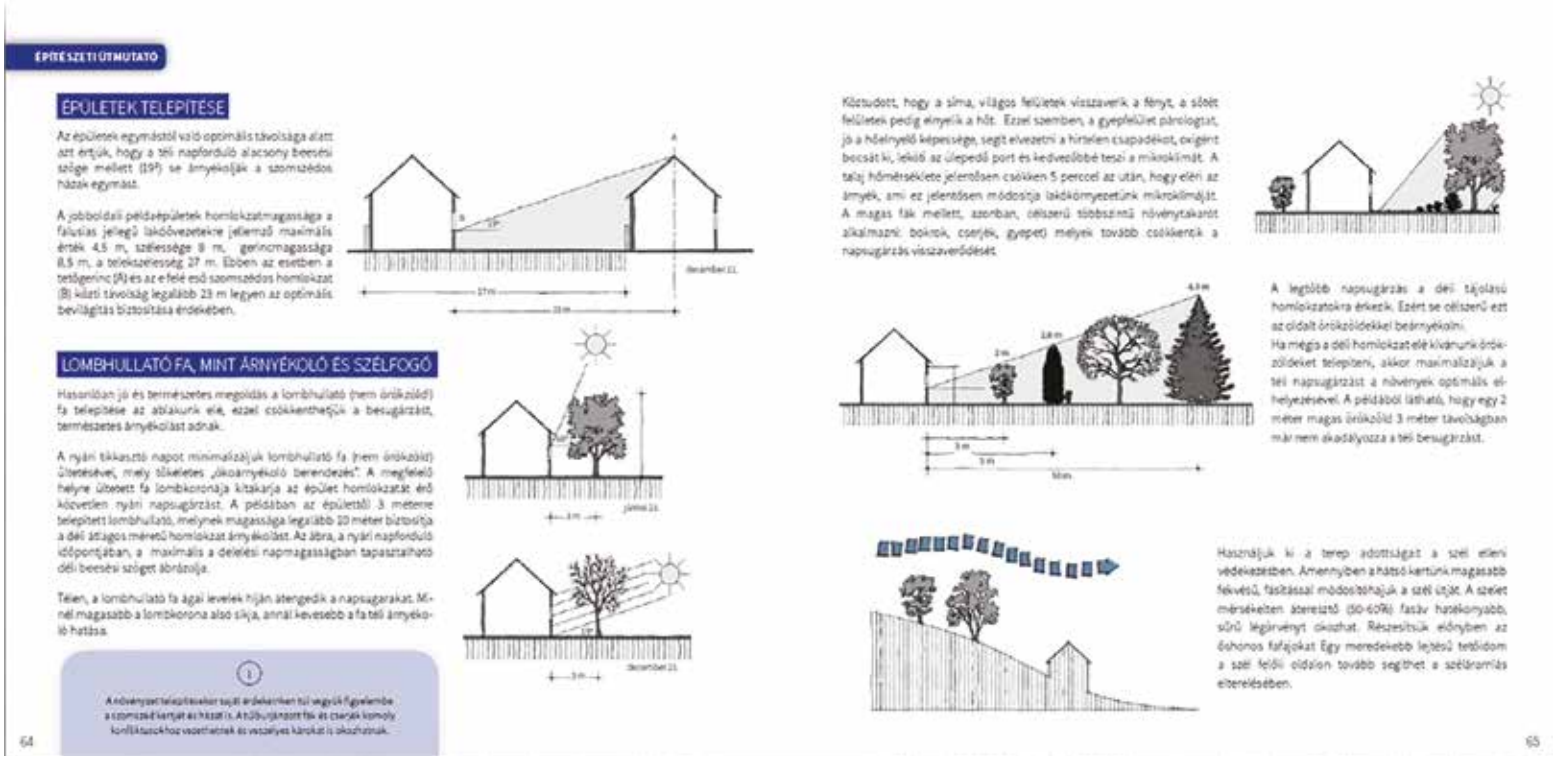

Pakson a közterületekre komoly fejezetet fordítottunk, mert a közterületeknek hosszú idő óta nagyon szép, és reményem szerint példát mutató megújítása zajlik. Az itt bevált és alkalmazandó megoldásokra, eszközökre külön kitértünk.

A karakterzónák leírásánál, mint említettem, egyértelműen ragaszkodtunk a szabályozási tervben meglévő övezeti határokhoz, azokhoz kötöttük a karaktereket. A TAK-ban mindenhol hangsúlyosan figyeltünk rá, hogy a régebbi értékek és a friss, kortárs építészeti értékek együtt jelenjenek meg. Pakson ennek elég komoly táptalaja van, hiszen az elmúlt évtizedekben számos olyan jelentős épület épült, amely a kortárs építészetet befűzte a hagyományos paksi közegbe.

A korábban említett *beépítési tervek* megjelennek a TAK-ban, hiszen ezeknek a területeknek a jövőbeli karakterét is ezek írják elő, és fontos, hogy erről a lakosság is tudomást szerezzen.

Külön és speciálisan Paksra vonatkozó *ábrákat* készített nekünk Gáspár Róbert, aki számos TAK-hoz készített kiváló ábrákat. A speciálisan paksi szituációkat megmodelleztük és lerajzoltattuk vele, hogy ezek mindenki számára érthetőek legyenek.

Kis színes kiegészítés, hogy lakossági fotópályázatot hirdettünk meg a TAK készítése kapcsán, és annak az eredményét is megjelenítettük ebben a könyvben a záró oldalon.

Magáról a **településkép-védelmi rendeletről** csak annyit – nem megismételve fölöslegesen –, hogy itt is a helyi építési szabályzattal való összhangot szeretnénk megtartani. Némi zavar van még, hogy a településkép-védelmi rendelet a védett természeti értékeket is tartalmazza-e, illetve a természeti környezet tájépítészeti alakítása milyen módon és mértékben szerepeljen benne.

Pozitív hatása volt a TAK, illetve a településkép-védelmi rendelet készítésének, hogy a közreműködőktől és a helyi fórumok nagy számú résztvevőitől növekvő helyismerettel találkoztunk. Tőlük is rengeteg információ érkezett be, és segítettek feltárni az összefüggéseket. A munka közben a helyi lakosság és az érdeklődők is gazdagodtak ismeretanyaggal. Előny, hogy a településképi rendelet rugalmasabb módosítási lehetőséget ad olyan kérdésekben, amelyeket ez idáig csak a HÉSZ módosításával lehetett megoldani.

Veszélye lehet a rendeletnek a túlszabályozás. Hallottam már róla, hogy ilyen ok miatt az elkészült rendeletet több helyen módosították vagy módosítani akarják. Szerintem gond lehet, ha a HÉSZ-től elválik, mert a kettős szabályozás tovább bonyolítja az alkalmazást, és én is megemlíteném a tájegységi arculati kézikönyv hiányát, ami – teljesen egyetértve Makovényi Ferenccel – meg kellett volna előzze ezeket a munkákat.

A *fórumok és a közösségi megmozdulások* Pakson nagyon erősek, heves viták és nyilvános megkövezések is járnak vele bizonyos esetben, de azt gondolom, hogy ez aztán tartalmat is

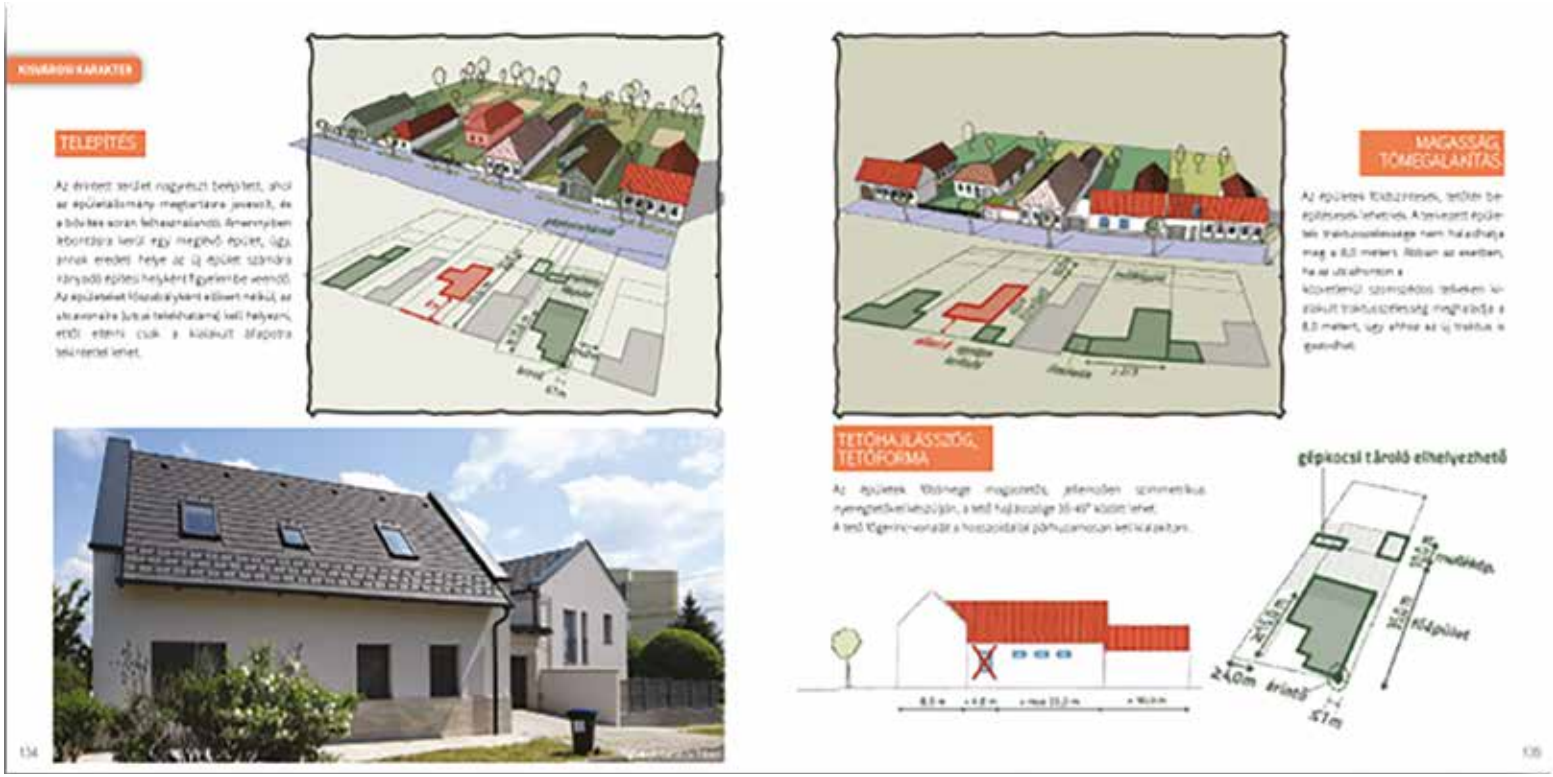

jelent. Csak megjegyzem, hogy egy építészeti tárgyú kiállítás, vagy egy jól sikerült épületet bemutató publikáció is nagyon fontos része a városfejlesztési munkának. Ha a közösség hírt kap, és látja, hogy visszajelzések, vagy adott esetben kritikák vannak helyi fejlesztésekkel kapcsolatosan, az a részvételüket, az érdeklődésüket mindenképpen fokozza.

Mi javult? Néhány kérdőjeles megállapítás az elmúlt időszakról. A jogi ismeretek javultak, mert *mindenki jogászkodik* – muszájból. Nem állítom, hogy ettől mindenki tudja is, csak azt, hogy sokkal többet foglalkozunk joggal, mint korábban bármikor. *A hivatali ügyek elvileg gyorsultak*, gyakorlatilag a gyorsulással szemben van a szerteágazó, sokféle hivatali megközelítés, az építésfelügyeleti munkával kapcsolatos bizonytalanságok. *A közösségi részvétel egyértelműen javult, a tervek színvonala is javult* egészen eddig, nem tudjuk még, mi a hatása a mostani, októberi módosításnak. Én azt tapasztaltam az elmúlt időszakban, hogy egyértelműen jobbak voltak a családi házakra készített tervek, javuló minőségű, korrekten kidolgozott, megvalósítható tervek készültek. A tervezési díjak is javultak az elmúlt években – ha most a szakmánk szempontjából nézzük –; ennek is ellenében hat, hogy a mostani módosítás ebből kivette a muníciót.

Mi romlott? Romlott a jogi környezet, a fegyelem és a szabálykövetés. Nagyon sokan a sokféle jogszabályt és azoknak a sokféle módosítását úgy értelmezik, hogy nem kell nekik semmire odafigyelniük, és az engedély nélkül való építés, illetve a nem bejelentett vagy az éppen a bejelentettől, engedélyezettől való eltérés elképesztő méreteket kezd ölteni. Ha Pakson ezt látom, akkor valószínűleg vannak az országnak olyan részei, ahol ennél sokkal rosszabb a helyzet, mert Pakson korábban viszonylag jó volt a fegyelem.

Csökken a közösségi felügyelet, hiszen egyre kevesebb a rálátásunk, éppen azért, mert az engedély nélküli vagy egyszerű bejelentéses esetekben már nincs benne a megismerésnek az a lehetősége, mint ami korábban megvolt. Növekszik az egyéni érdekérvényesítés, ez teljesen egyértelmű. Perek és kártérítések veszélye merült fel, hiszen a másodfok megszűnésével gyakorlatilag bíróság előtt **lehet majd a jövőben igazságot szerezni**.

Az előadásom címe TIK-TAK, mert vészesen halad az idő. De lehet TIC-TAC is, mentolos vagy almás, hogy jobb legyen végre a szánk íze. Köszönöm szépen.

A 2019. december 2-án a MÉK küldöttgyűlésén elhangzott előadás szerkesztett változata

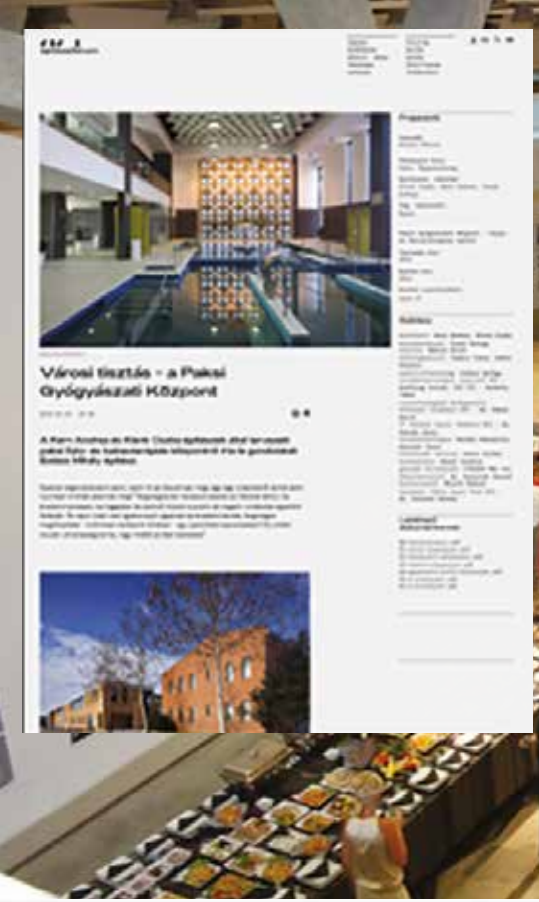

Optimalizált alakváltoztató

2017/3 / Nina

Energiaház, Paks

Építész: ifj. Kistelegdi István
Szöveg: Bán Dávid
Fotók: Bujnovszky Tamás

Egy bemutatóházunk ommagában is mintaértékűnek kell lennie. Ebből indult ki ifj. Kistelegdi István, amikor elkészítette harmadik energiadesign épületét Pakson. Játékosan variálható, építőkockaszerű, alapformákkal operáló háza komplex energetikai szimulációk eredménye lett.

Turi Attila

Viselkedéskultúra és esztétika

Először is egy magyarázattal kezdem az előadás címe okán. Dér Andrea sürgetett, hogy valami címet kell adni mondandómnak, és az autóban ülve, a Bécsi és Vörösvári út sarkán állva körülnéztem, és belémhasított, hogy: „viselkedéskultúra", mert azt éreztem ott akkor, hogy ez megelőzi az esztétikát, melyet oly fontosnak tartunk.

Engedjék meg, engedjétek meg, hogy először is a hozzáállásomat tisztázzam! Az egyik dolog az, hogy én abszolút TAK-hívő ember vagyok, tehát azt gondolom, hogy ez a fajta szemléletváltás vagy nyitás nagyon sok szempontból fontos. Fontos azért, mert valójában amit mi minőségként szoktunk megnevezni – és ez ebben a szétesett, individuumokra hullott világban mindig egy tág dolog: mi az, hogy minőség –, az mások számára sokszor érthetetlen tartalom.

Ezt a rajzot talán sokak ismerik, úgyhogy én most megpróbálok egy kicsit – áruló módon – nem csak építészként beszélni.

Mit csinálunk? Benne vagyunk egy paradigmaváltásban, amelyet az Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárság – a szakmával konzultálva – kitalált, végigvezényelt, a mérhetőnek és a nem mérhetőnek, a kvantitatívnak és kvalitatívnak a szétválasztásában. Azt mindannyian tudjuk, hogy attól, hogy egy ház betartja a beépítési százalékot, a magasságot, a szintterületi mutatót, még lehet egy ház olyan, hogy hányva fakad tőle az ember. Minőséget nem lehet szabályzatokkal létrehozni, a szabályzatokkal azt lehet megtenni, hogy ne ártsunk a másiknak, kereteket szabni, amelyekben viselkedésünknek határt szabunk, hogy ne felejtsük, amire A. Szolzsenyicin figyelmeztet bennünket: a demokrácia alapja az önkorlátozás.

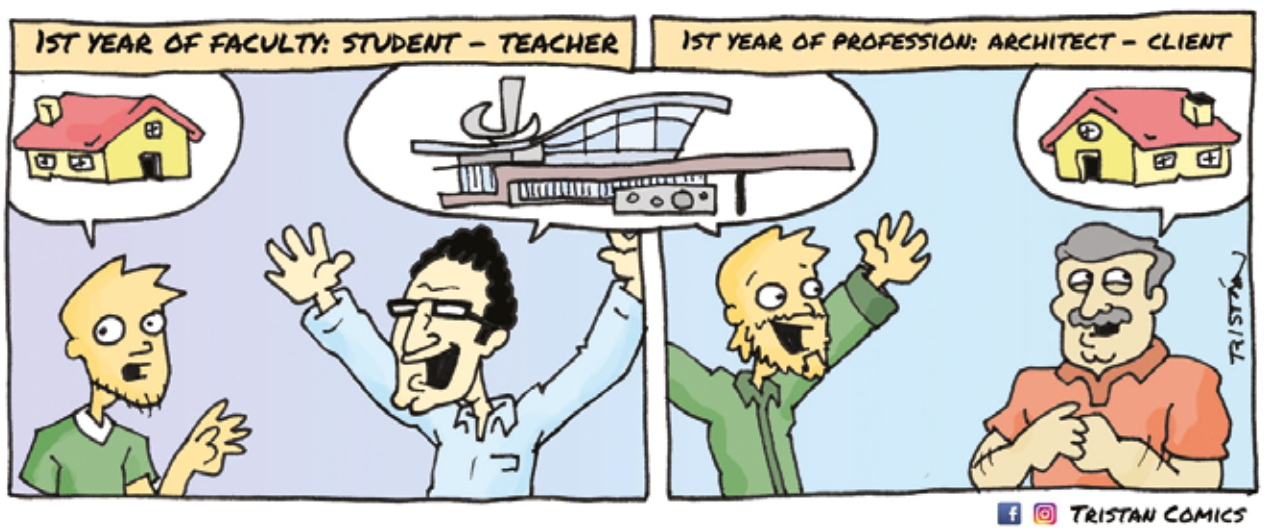

MIT CSINÁLUNK?

Paradigmaváltás: mérhető és mérhetetlen

MIÉRT CSINÁLJUK?

„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne” Tamási Áron

„Karakter nélkül az élet csorba” Nari Gandhi

HELYIDENTITÁS – ÉSZLELÉS – ÉRZÉS – LÉPTÉK – TETTERŐ

Mit észlelünk? Ezt észleljük: hogy 50 év ugyanonnan milyen változást okoz, természetesen nem észleljük, mert ez a pszichológiában használt hasonlat: ez a békafőzés-effektus: hogyha a békát a forró vízbe tesszük, kiugrik, hogyha alágyújtunk, szép lassan meg lehet főzni, mert mindig csak egy kicsit vacakabb.

A **SZAVAK** jelentését kutatva

elfelejtjük az **IGE** jelentését,
s mit sem mondanak szavaink…

A **MŰVÉSZET** nevében
száműzzük a **FENNSÉGET**
s ragját veszti művészetünk…

(Armand Robin – Századok vívmányai)

Súlyos szavak vannak Armand Robin költeményében, aki egyébként Adynak volt a francia fordítója, van ennél hosszabb is, csak nem akartam, hogy itt eret vágjon magán mindenki, pedig ez történik velünk.

Mi az, amit keresünk, amikor a mintakönyvekről beszélünk? Egy érzést. Én legalábbis nem szégyellem kimondani azt, hogy a környezetünket nagyrészt így érzékeljük, egyfajta érzéssel áthatott érzékeléssel. Mi ez az érzés? Érzékelés, egyfajta hangulat. A drága mester – Makovecz Imre – mondta azt, hogy egy családi ház lényege egy mindent átható hangulat, egy hang…

Egy történetet hadd fűzzek ehhez, ez szintén a mestertől van. A 90-es évek közepén feleségével jöttek haza Németországból, megszálltak egy fogadóban, és ahogy beszélgettek, odament hozzájuk egy ember, és azt mondta, hogy: „Mákuk máágyárok?” Mondta: igen. „Leülhetek? Mennek háázá?” Mondta: igen. És – kérdezte Imre – maga hova valósi? Azt mondja: „Kákásdi.” Azt mondja: és jár haza? „Minden évben.” Makovecz kérdezi: az isten szerelmére, miért megy haza, ahonnan egy 20 kilós bőrönddel kiebrudalták, elvették mindenét? Miért? Az ember hallgatott, hallgatott, és aztán csak azt mondta: „Érezni.”

Kakasd 1946–1996

Cinque terre

Santorini

Alberobello

Nos, ez az, amit mi meg akarunk kapni: érezni. És ezért, a mindent átjáró érzésért, fizetünk ki nagyon sok pénzt, hogy eljussunk Cinque terrére (de ha valaki oda akar menni, akkor azért reggel 7-kor parkoljon, mert később nincs már hely) vagy Santorinira vesz repülőjegyet. Egy egységes világot szeretnénk érezni. Egy romlatlanságot szeretnénk érezni. Ez egy szimptóma, egy tünete az elveszett, egységben megélt világnak, talán az aranykornak. Nekünk – úgy fejben – Európa sok helyén van házunk, mert amikor sétálunk, akkor a feleségem azt mondja: itt, itt kéne élni! Mondom: Nyuszikám, reggel ugyanúgy eltűnnék 7 órakor, ugyanúgy csak este 8-kor érnék haza, mi változna? Hát, de itt olyan jó. Igen, mert egy egységes világot lehet érezni. Az egységes világ sokszor banális dolgokból alakul ki, ez a pugliai település tulajdonképpen – ha jól tudom – egyfajta adócsalásból alakult ki, mert a szárazon rakott követ nem tekintették háznak, ezért ilyen épületeket építettek.

VISELKEDÉSKULTÚRA –

illem, etikett, protokoll (etikai alapok)

Manu törvényei – i. e. 3000

ESZTÉTIKA

(αἴσθησις 'aiszthészisz) – széptan

Arisztotelész – i. e. 384–322

A viselkedéskultúra, hogy hogyan viselkedünk, más néven illem, etikett, protokoll, mindez etikai alapon. A legkorábbi megjelenése Manu törvényeiben volt időszámításunk előtt 3 ezer évvel. Az esztétika pedig a széptan, az észlelés, az érzés görög szavakból jött, és Arisztotelésznél, illetve Platónnál jelenik meg.

Én azt gondolom, hogy amikor építészetről beszélünk, akkor ha megfigyeljük, akkor emberi viszonylatokat aggatunk egy házra, emberi jellemet, sokszor banális hasonlatok szintjén, gyermeki szavakkal próbáljuk érthetővé tenni azt, ami érthetetlen. Mindig is kicsit ideges voltam egyetemista koromban, hogy a tanárok úgy beszéltek épületről, mint valami lényről – ami még nem baj –, de gügyögve, és azt mondták, hogy felesel, meg válaszol, meg szemtelenkedik, meg nem tudom én mi, én ezt mindig üres tolvajnyelvnek, flaszter virtusnak tartottam, de rá kellett jönnöm, hogy kínunkban megszemélyesítünk dolgokat, hisz ami odaát van, ami az igazi lényeg, azt csak körülírni tudjuk, ebből táplálkozik a művészet, vagy ez a művészet maga. Természetesen nem mindegy milyen minőségben tesszük ezt: gügyögő hasonlatokkal, fals megszemélyesítésekkel, vagy metaforákban, mely élő képeket generál a lélekben.

Colmar

Egy másik érzést hadd elevenítsek fel! Amikor elhatározzuk, hogy valami szép helyre, mondjuk Colmárba megyünk, és egyébként nem voltunk még ott, de úgy láttuk a katalógusban, hogy ilyen lesz majd, akkor nagyon csalódottak vagyunk, amíg megyünk a külvárosban, mert az a külváros, az borzalmas mindenhol, és mindenhol megzabálja ez az átlagos igénytelenség. És amikor hazajövünk, akkor amit ott láttunk és az érzés eltölt bennünket, hogy milyen jó volt, és megpróbáljuk azt a kis, 700 négyzetméteres telkünkön megvalósítani. Mert akkor egész évben nyaralunk, mert akkor egész évben mediterrán lesz, olyan mediterrán, ami a Mediterráneumban nem létezik, ez csak itthon van, ez a „gagyiterrán". De nagyon boldogok vagyunk, mert a mai hólapátolásnál is érezhetjük a fílinget, hogy mi valahol máshol vagyunk. Ez egy általános, fogyasztói társadalmi jelenség, a máshol, másnak lenni érzése, a kiemelkedni a plebszből, többnek lenni, olyat fogyasztani, ami másnak nincs.

Divat – talmi

PÉLDA

- A FALUKÉP „MODERNIZÁLÓDOTT" UGYAN, ASZFALTOS ÚT, FÁK NÉLKÜL
- ÉS A HÁZAK IS „SZÉP NAGY HÁZAK" LETTEK
- DE ANNYI HÁZ, ANNYI MODOR
- EGYÉNI ELKÉPZELÉSEKET ÉS VÁGYAKAT KIFEJEZŐ ÉPÜLET
- CSAK HÁROM DOLOGRA NEM ÜGYELNEK:
- A KESKENY TELEKRE, A MÁSIK EMBERRE, A HÁZRA, ÉS A HAGYOMÁNYRA

ISTVÁNFI GYULA: A MAGYAR FALU 50 ÉVE

Istvánfi tanár úr a falu 50 éve képén mutatja meg, mi történt. Mindennek tudjuk az okát, szánalmas vagy megmosolyogtató vagy sírnivaló, de tudjuk az okát, és ez történik velünk. Elveszítettük azokat az alapvető érzékeinket, amelyekkel egy településen viselkedünk.

A lépték. Azt mondjuk, hogy ebben a szakmában az arányérzék és a lépték – a mérték – a legfontosabb. Itt most nem matematikai és nem mértani értékről vagy mértékről, nem Albertiről beszélek, hanem erről a mértékről, ahova a mester tette az origó pontot. *„Egy művészi alkotás valódi értékét nem az önkifejezés adja meg, hanem egy kultúra pontos közvetítése."* Bevallom önöknek, nektek: ehhez nekem meg kellett öregednem, hogy megértsem. 30–40 évesen nem jön be ez a mondat, mert akkor harsog az emberben a tettvágy, akkor még nagyon meg akarja mutatni mit tud, most is, de már máshoz méri az ember. Ez a lépték valójában a viselkedés.

MA ELLENTÉTPÁR:

Hagyomány – korszerűség

Hasznosság – elegancia

Arculat – önkifejezés

MÓDI – TALMI

ÉRTÉKREND = KULTÚRA

Nyílt felelősségvállaláson és szakmai képességen alapuló szabályozási gyakorlat

Konfliktuskezelés módszereinek kidolgozása az identitás fenntartása érdekében

Környezetkultúra eszközeinek, példáinak hatékony közvetítése

Ha a bal oldali képet megnézik, az építészetileg smafu ugye, semmi – talán Sienna –, de ez adja azt az alapot, ez adja azt a táptalajt, amin az egyedi, az a bizonyos főtér élő lesz, amitől érthető, amitől valóságos és amitől a keresztelőkápolna Pisában olyan lesz, hogy kivirágzik a kultúra. Ez a viselkedés nem az egyedi épületeknek a nagyszerű építészeti alkotások kánonja, hanem a viselkedésük tud egy olyan táptalajt adni, amiben kivirágozhatnak a nagyszerű és elképesztő építészeti alkotások. Ez az egyik olyan szempont, amely – úgy gondolom – fontos a TAK-oknál.

A másik, kérdés, hogy miért csináljuk, azt Makovecz történetének „érezni"-je fejezi ki. Az „érezni" tudományosabban a helyi identitás, az a dolog, amely itt tart bennünket, amelyben magunkat mint tükörben látjuk. Ennek van tudományos része is, tisztelettel a középső kép – az Ghizzano toszkán település –, azt valamelyik festő megkapta, és kifestette zöldre. Azt mindenki eldöntheti magában, hogy ez esztétikus vagy sem, de megmaradt annak, ami, mert van egy olyan erős tartaléka az illeszkedésből és a viselkedésből, ami zöldre festve is az marad, ami belső lényege, mert van kulturális tartaléka.

HELYIDENTITÁS

Az önazonosság kialakítása nem korlátozódik az egyén és a fontos „másokra", hanem kiterjed a nem kevésbé fontos tárgyakra, terekre és helyekre, ahol az identitás alakult…

Proshansky, Fabian, Kaminoff – 1983

Ma ellentétpár lett, a „hagyomány" és a „korszerűség" ellentétes fogalom az embereknek a fejében, de valljuk be őszintén, sokszor a szakma fejében is. A hasznosság vagy az elegancia ma ellentétes egymással, sőt biztos tapasztalták, tapasztaltátok azt a dolgot, hogy szépnek tartják azt az emberek, amiért sokat fizetnek, nagyon sok megrendelő az egyébként rontott, szánalmas házát azért tartja szépnek, mert 60–70 millió van benne, és persze, hogy szép, majd bolond lesz azt mondani, hogy nem.

A hatások. A tömegesedés a hatása. Ez részben a városiasodás, részben az, hogy valami iszonyatos mértékben nő az emberiség létszáma, és ugyanilyen arányban, ahogy nő, az egyéni tudat kezd visszaszorulni, és a tömegtudat kezd megjelenni, a tömegtudatban pedig a meg nem gondolt gondolat – József Attilával –, az őspatkány jelenik meg, a felszínes, már hallott mondatpanelek, szólások világa, a vagy-vagy világa, amelyet a politika elképesztő módon használ ki a világon mindenhol. Itt is.

TÖMEGESEDÉS

A „tittytainment" egy mozaikszó, amit Zbigniew Brzezinski alkotott. Ez az angol „cici", és a szórakoztatást fémjelző entertainment mozaikszava, amely egyfajta állami, jóléti, fogyasztói függőséget jelent, amelyben az egyén nem tudatos állampolgár, hanem csak szórakozásra törekvő lény, aki fogyaszt és szórakozik, s társadalmi boldogságát ezzel elérve nem foglalkozik a hatalom ügyével.

Ez alapjában véve a „panem et circenses" római elve, de Brzezinski ettől még brutálisabbat mond, látva a média és a tömegkommunikáció birodalmának gyarmatosítását az életvilág felett. A termelőirányító 20 százalék hatalmának látszatdemokratikus megőrzés receptje: egyfelől a világ csak fogyasztó 80 százalékát függővé kell tenni az „állami ciciktől", szociális programoktól, az ideiglenes vagy részmunkaidős tevékenységektől, másfelől függővé kell tenni szabadidejük olcsó és irányított tudathoz vezető eltöltésével.

VÁROSIASODÁS

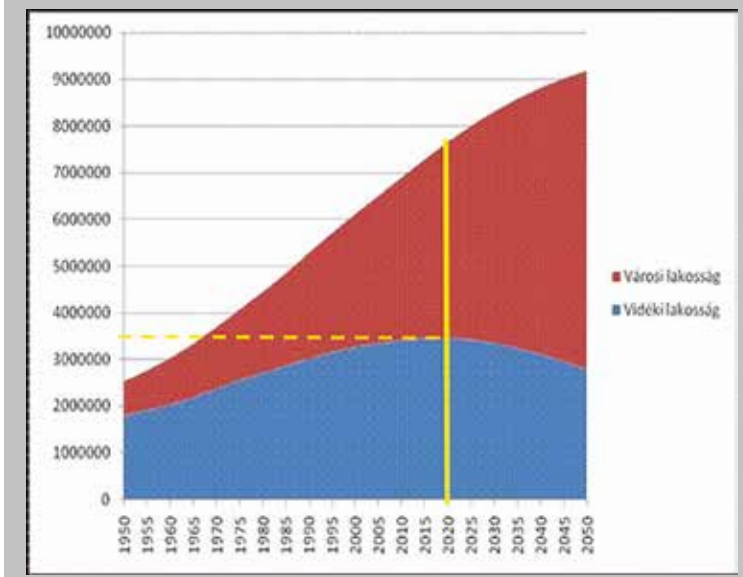

A grafikon mutat egy elképesztő dolgot, részben a világ népességének növekedését, részben ennek a növekedésnek a koncentrációját a városokban. Hogy ennek az oka az, hogy máshogy nem lehet megoldani, bármi egyéb, én ezt nem akarom elemezni, nem is értek hozzá, de hogy így van, az biztos. Ezekben a városokban azért – legyünk őszinték – az arculat az, aminél helyi identitásról beszélünk, nem annyira nyomon követhető. Ez is olyan dolog ma, hogy a nagy szürke semmiben megjelenik egy-egy csilivili, egy-egy sztárépület, és akkor vakulj plebsz: ezek vagyunk mi. De a többi az szánalmasan silány, mintha a kulturális minőség bevándorolt volna a felszíni csillogó citybe. Tessék végigautózni Schwechat-külsőn! Rendezett, mert osztrák, tiszta, de senki nem gondolja, hogy oda megy nyaralni?

Magyarországon mi így állunk, nyilván a legszebbeket vetítettem ki. A városokban – én csak kérdést teszek fel – nem tudom, hogy amit ma szövegben és kevésbé tettben – csak pótcselekvésekben, zölddivatokban – jelenik meg a tudat peremén, az ökológiai lábnyom. Mintha a városi népek beszélnek róla, hogy egyre nagyobb, és hogy akkor mennyi, meg környezettudatos életet kell(ene) élni, s a többi... A városok nem önfenntartók. Ha holnap nincs kaja – ami nem a városokban terem –, akkor nekünk annyi. Kiszolgáltatottabb és egyben szabadabb is az ember természetesen. Nekem reggel egy órát kellett lapátolnom, hogy kiálljak az autóval, a városban meg szidhatom a közterület-fenntartót, hogy lapátolt vagy nem lapátolt.

VÁROSIASODÁS

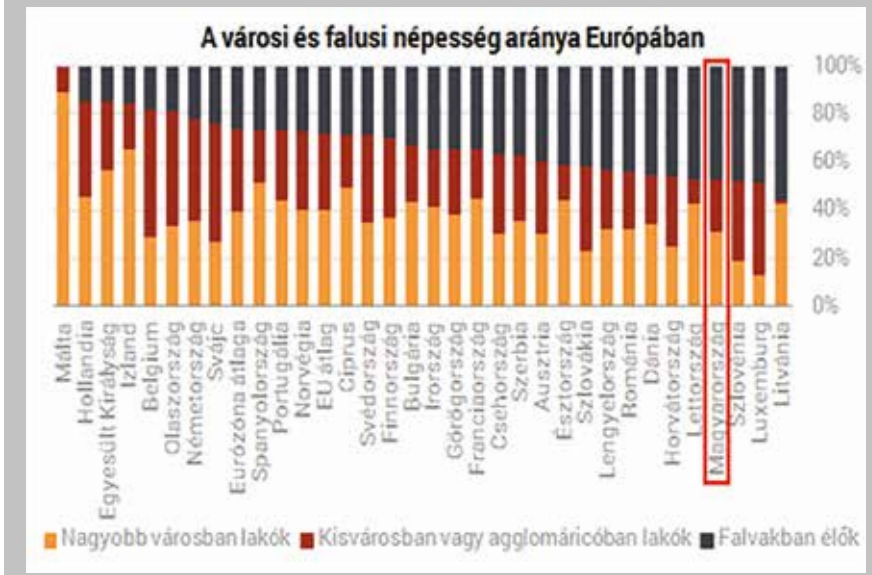

Az ökológiai lábnyomnak a vizsgálatánál nagyon odavagyunk, hogy milyen közelről hozzuk a matériát, meg újrafelhasznált anyagokat építünk be, mert menő a recycling, meg van minden, de hogy hány évre tervezünk, hány év után dobjuk el az épületeinket, arról nem beszélgetünk érdekes módon. Pedig a ciklusnak az alapvető szorzószáma ez. Ha ötvenévente lebontjuk a 150 év helyett (tudom: azt is fel kell újítani), akkor pazarló életmódot élünk.

Az építészet is bekerült a fogyasztási piac világába. Egy tétel részemről, hogy amiben van szellemi érték, az romjaiban is szép, amiben nincs, az romjaiban csak tönkrement. Ez ilyen egyszerűen működik. Mi hordozza ezt a értéket? Nehogy félreértsenek, félreértsetek, nem piasztereket, oszlopfőket és nem tudom én, cicomákat akarok itt isteníteni, csak mint ami beszédben a hangsúly, a megnyomott szavak, a gesztikuláció, ami hitelessé teszi, az hol van ezekben az épületekben?

Azoktól az épületektől, amelyeket a 70-es években tényleg a modernizmusnak, egy új világérzésnek éreztünk – itt persze, a vasfüggönytől keletre –, azoktól ma elfordítjuk a szemünket. Lehet, hogy nem mi, mert mi túlképzettek vagyunk, és akkor elmondjuk, hogy ebben mit kell értéknek látni, de a társadalomnak a túlnyomó többsége hányva fakad tőle. Házaink nem úgy mennek tönkre, hogy összedőlnek, a panellakótelepek nem fognak összedőlni, hanem – ha nem vigyázunk – deklaszszálódni fognak, elhagyják azok, akik fenn tudnák a közösséget és környezetüket tartani. Tessék megnézni a St. Louis-i Pruitt–Igoe lakótelep szélsőséges, de tanulságos a történetét! Nem bírtak ki a magasztos elvek 20 évet!

Az ökológiai lábnyom alapkérdése a fogyasztási ciklus: miből, mennyi időre építünk?

140 év

50 év

Ökológiai lábnyom: mi hordozza a tartós értéket (mi szólítja meg a közösséget)?

50 ÉV – LEPUSZTULÁS, TÖNKREMENETEL

150 ÉV – PATINA, ROMJAIBAN IS NEMES

A patina: a jobb oldali képeket ismerik, megújítva is ismerik, hála Potzneréknek! Romjában is ott volt benne az elegancia, nem véletlenül volt egy hatalom „jóvoltából" közel 30 évig gazdátlannak hagyva.

El kell ezen gondolkodnunk – mert ez nem pusztán esztétika kérdése, hanem a viselkedéstan kérdése – hogyan viselkedik egy épület, hogyan viselkedik velünk, és mi hogy viselkedünk vele ezek után?

Végül a tetterő. Ehhez egy kicsi elméleti dolgot! Én azt tanultam egy nagy embertől, hogy a szociális társadalom, organizmus három területe különböztethető meg: gazdasági, jogi és kulturális terület. Mindhárom területen három eszme – amelyet jól ismerünk a francia forradalomból: szabadság, testvériség, egyenlőség – működik. Ha ezt fölcseréljük, hogy melyik területen melyik működik, óriási bajok lesznek. A szellemi élet szabad, de egyben hierarchikus is, nem egyenlő, amit én tudok, azt már nem biztos hogy tudja, amit én tanítok, azt nem taníthatja nekem a diákom. Ha a gazdasági élet szabad, a történelemből pontosan tudjuk, a legnagyobb nyomort és kiszolgáltatottságot hozza létre. Ugyanakkor van szabadságfaktora, igen, minden egyes területbe keveredik a másik is. Természetesen az egyenlőség, az oktatásban vannak bizonyos egyenlőségi faktorok. Nos, ez az egyik, amit tudnunk kell.

A TAK rendszere nem az esztétikára, hanem a viselkedéskultúrára épül

A másik tétel, hogy a TAK rendszere nem az esztétikára, hanem a viselkedéskultúrára épül, és ez a fontos szervezőerő benne. A most látható ház bontás alatt van, s akik zsűriben vagyunk, legyünk őszinték: kifogástalannak találnánk. Kis híd, egyéb ilyesmi, hogy ki van találva! Közben úgy tűnik, hogy nem szólította meg az embereket, nem viselkedett helyesen. Amúgy is a tervtanácsokkal kapcsolatban van egy alapvető problémám: a legtöbb tervtanács – és ettől az enyém sem volt mentes, foglalkozni kellett vele – nem biztos hogy jó módon nézi az építészetet.

Ez a kép arra példa, hogy a budakalászi TAK-ban (is) elő van írva, hogy a homlokzat szimmetrikus legyen, de ennél bonyolultabb a kérdés. Ez szimmetrikus vagy nem szimmetrikus? Aszimmetrikus, de az aszimmetria a szimmetria alrendszere, tehát ilyen értelemben szimmetrikus. Amúgy példát akartam mutatni, hogy nem biztos, hogy mindent olyan primitív részletekkel „szopott gombócként" kell kezelni.

A legjobb TAK (példa) a valóság

A TERVTANÁCS A KULTURÁLIS VISELKEDÉST SEGÍTI KITELJESEDNI

Az alaphelyzet: a tervtanács/főépítész elhárít, nem enged, akadályoz
A protekcionalizmus elve:
1. A viselkedéskulturát mutató példaértékű, az esztétika értékeit hordozó művek
Segítése többletlehetőséggel (+ 5%, + 1 méter)
2. A jó műszaki, építészeti tartalmú épületek segítése személyes jelenléttel
3. A környezetkultúrát erodáló építések segítése, javítása szemléletátadással, mérlegelve a viselkedéskultúra közegét

A harmadik tétel az, hogy a perifériával kéne foglalkoznunk, sokkal erősebben, mint ahogy most foglalkozunk. Házból, ha az utcában nagy bajt nem csinál, a szomszédot nem penetrálja, nőnek előtte a fák, normális színe van, normális anyagokat használ, olyan nagy baj nem lesz már. Nem mindegyik van ilyen helyzetben, vannak jeles helyek, de mérlegelnünk kellene ezt a hatásmechanizmust. Van egy új trend – a jóléti társadalom gyerekbetegsége –, a haszonelv eluralkodása. Ott kezdődik a Balkán, ahol a haszonelv felülírja a kultúrát, ahol az óriásplakátok homlokzatok lesznek, ahol a parabolaantennák egy égi nagyúr felé fordulnak az utcai homlokzaton, ahol a napelemek cikk-cakkban vannak föltéve. Sőt, ma már státuszszimbólum a napelem, mert aki napelemet tesz a házra, az ökocsávó, azt láthatja mindenki, hogy mennyire aggódik a természetért, meg fussa is neki erre.

A periféria felemeléselve (a hasznos és esztétikus párhuzamossága)

Szóval a tervtanácsok alapvetően sokszor – és ezt nekünk magunknak kell regulázni – nem a Pritzker-díjat osztják. Nem azzal kell foglalkozni, hogy ha azt a kis téglaburkolatot ott élére állítod, és nem tudom én mi, akkor majd gyere vissza, és akkor majd úgy jó lesz, és egyéb ilyenek, ez sületlenség. Nem ezzel kell foglalkozni! Okoz-e bajt, vagy nem? És mérlegelni kell, hogy az adott gesztus hol csattan el, milyen minőséget képes az építész, milyen minőséget képes az építtető megcsinálni, mi lesz a történet. A történetességet kellene látnunk!

A TERVTANÁCS NEM BÍRÁLÓ-BIZOTTSÁG A PRICZKER-DÍJHOZ

A TERVTANÁCS:

- NEM OSZT IDEOLÓGIÁT, DE MEGOSZT TAPASZTALATOT,
- NEM OSZT ÉSZT, DE FELHÍVJA A FIGYELMET SZEMPONTOKRA,
- NEM ÉLI KI SÉRELMEIT, DE SEGÍT SIKERRE VINNI AZ ÉPÍTÉSZET ÜGYÉT,
- NEM OSZT VÁLTOZÓ VÉLEMÉNYEKET, DE HATÁROZOTT VISELKEDÉSKULTÚRÁT KÉPVISEL,
- NEM KÉPVISEL ÉPÍTÉSZETI CSOPORTÉRDEKEKET, DE KÉPVISELI AZ ALKOTÁS ÉRTÉKEIT,
- NEM KÉPVISEL IRÁNYZATOT, TRENDET, DIVATOT, DE SEGÍTI A HELYHEZ ILLŐ ÉRTÉK MEGJELENÉSÉT,
- NEM AZ ABSZOLÚT MINŐSÉGET KERESI, DE A KÖRNYEZETI HATÁSOK ALAPJÁN FOGLAL ÁLLÁST,
- NEM HANGULATFÜGGŐ, DE ÁLLANDÓ KULTURÁLIS NÍVÓN CSELEKSZIK.

Én felírtam egy pár gondolatot, szemléleti alapállást, lehet vele vitatkozni, amúgy is gondolatindítónak és nem kinyilatkoztatónak szánom mondandómat. A kulturális viselkedést kellene kiteljesíteni. Nekem számtalan olyan tervtanácsi jegyzőkönyvem van, amelyben kértem az építészt, hogy diktálja, hogy miben akadályozták, mondja, hogy hogyan lehetne a jó házat megcsinálni.

A másik alapvető probléma – és ez egy társadalmi megítélés –, hogy a főépítész és a tervtanács akadályoz, megakadályozza őt, hogy fölépítse, amit szeretne. Ez a kormányzati intézkedésekben is látszik: nem kell építési engedély, ne legyen tervtanács, mert az csak akadályt jelent. Igen, vannak olyan pillanatok egy történelemben, amikor félre kell söpörni nagyon sok mindent, mert menni kell, tehát '46-ban az újjáépítésnél kevés TAK születhetett volna, lakni kell, van ilyen. A probléma az, hogy most a másik oldalon állunk, rossz oldalon állunk építészek: úgy tűnünk, hogy mi akadályozunk.

Az a javaslatom, hogy holnaptól – és ez most szándékos provokáció – kell egy kormányrendelet, hogy minden beépítési százalék 5 százalékkal kevesebb, minden építménymagasság 1 méterrel kisebb, és az a ház kapja meg a plusz 5 százalékot, vagy lehet fordítva is, kaphat plusz 5 százalékot, amelyre a tervtanács és a főépítész azt mondta, hogy ez rendben van. Nagyon egyszerűen működik akkor a rendszer és a tervtanácsi szerep: aki egy jó átlagot szeretne, az nem fog odamenni komoly nagy építőhöz, építészhez, neki jó a neutrális átlag, de az nagy bajt nem is okoz. Aki valamiért szeretné ezt kihasználni, az mit fog tenni? Jó építészt keres. Abba, hogy most akkor ki mondja meg, hogy ki a jó építész, abba nem megyek bele én hiszek abban, hogy a szakma fölismeri az értékeket.

Egy példa: Mike Shanahan tartott előadást két hónappal ezelőtt a Várbazárban, és mutatta ezt az épületet, amely bal oldalt van, elmesélte, hogy a helyi főépítész kérte, hogy mentse meg ezt a jellegzetes házat. Nekem az volt az érzésem, hogy nagyobb ház épült oda. Számít? Nem! Arról most nem beszélek, hogy nincs hátsó kert, és a folyóba belelóg, és egyéb ilyenek. Számít? Mert szerintem nagyon nem számít. Egyetlenegy dolog számít: az a kép ott, és hogy azt nem bontották el.

A tétel az, hogy az első vonalunkban ott van nemcsak a létesülése a házainknak, hanem a halála is. Ha nem üzenetesek a házaink, ha nem szólítanak meg, akkor hamarabb fogják otthagyni őket. Ez ilyen egyszerűen működik. És egy másik, egy erkölcsi tétel, hogy amit elveszünk a természetből, azt illik is visszaadni kulturális értékben, mindazt a követ, fát, amit felhasználunk, amit a természetből vettünk ki.

MIKE SHANAHAN: OLD/NEW

Egy példát hadd mondjak, nem egy nagy dolog: az önkormányzat kérte, hogy Budakalászon a Kálvária-dombon csináljak egy beépítést. Nem az építészeti értéke a különös dolog, meghagytunk egy fasort, és próbáltuk kikerülni a meglévő fákat. Ez egy szűz terület volt, és próbáltunk egy olyan javaslatot adni, ami egy lehetséges válasz a „hol legyen a garázs" problémára, a korábban említett hasznosság kontra utcakép kérdésre. A lakó elöl szeretné, mi meg építészek hátul, hogy ne lássék. Mi azt mondtuk, hogy próbáljuk ki, hogy ha egybe van építve, „L" alakú házak, és hogyha ki tudunk találni olyan regulát, amelyben a színeket, a felhasznált anyagokat és bizonyos formai kötöttségeket betartunk, akkor a viselkedés rendet teremt-e? A bizonyos formai kötöttség azt jelentette, hogy négy házból lehetett választani, ha nem tetszik, ne vásároljon itt telket! Az önkormányzat ezt megfejelte még azzal, hogy egy vállalkozónak eladta az egészet, és házanként 10 millió forint letétet kért, ezt akkor szabadította föl, amikor szerkezetkészek voltak a házak, le voltak cserepezve. Másfél év alatt elkelt minden! Lehet így is, még akkor is, ha a kitartás és az eltökéltség manapság szélsőséges példa.

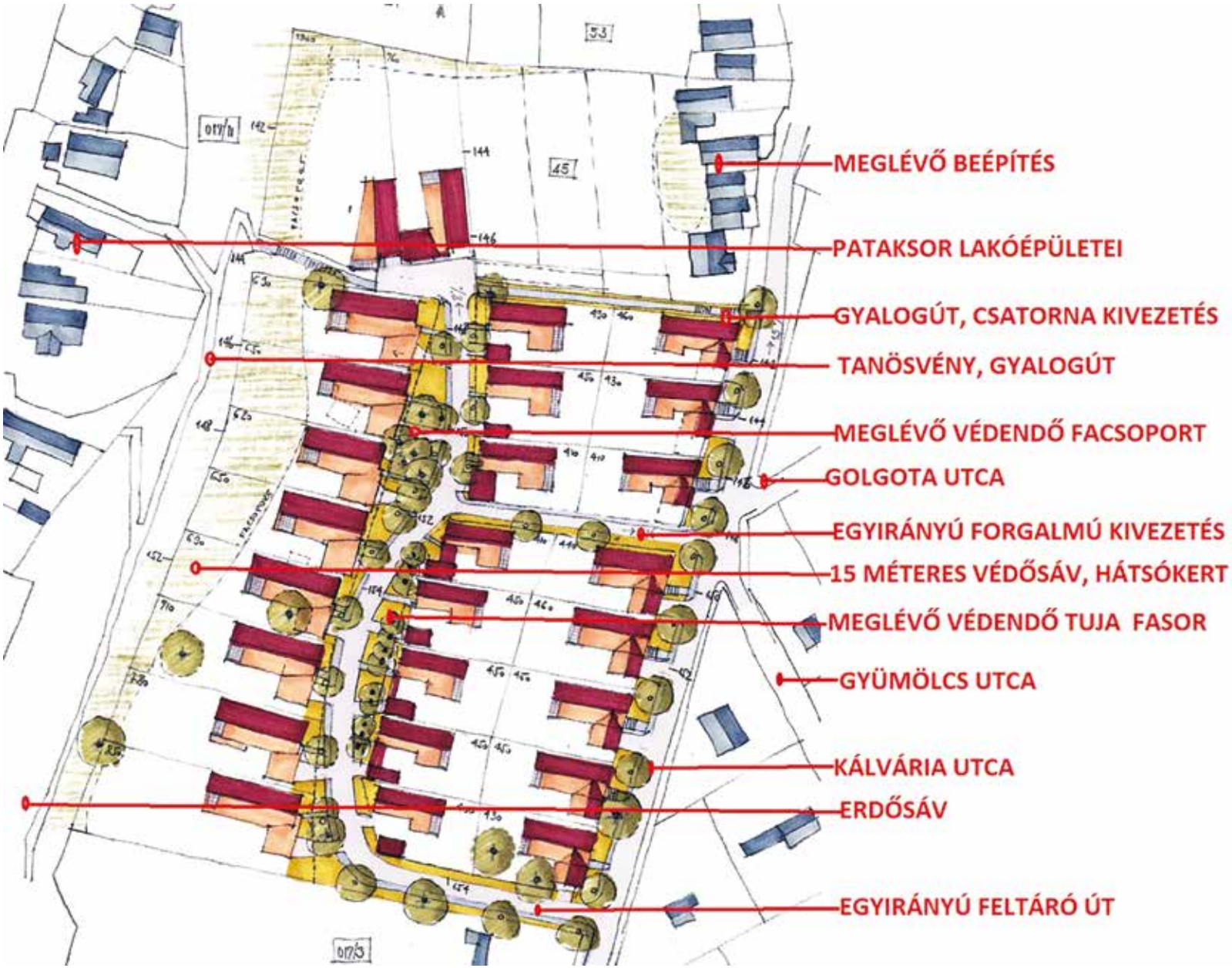
MEGLÉVŐ BEÉPÍTÉS
PATAKSOR LAKÓÉPÜLETEI
GYALOGÚT, CSATORNA KIVEZETÉS
TANÖSVÉNY, GYALOGÚT
MEGLÉVŐ VÉDENDŐ FACSOPORT
GOLGOTA UTCA
EGYIRÁNYÚ FORGALMÚ KIVEZETÉS
15 MÉTERES VÉDŐSÁV, HÁTSÓKERT
MEGLÉVŐ VÉDENDŐ TUJA FASOR
GYÜMÖLCS UTCA
KÁLVÁRIA UTCA
ERDŐSÁV
EGYIRÁNYÚ FELTÁRÓ ÚT

Ne az építészeti minőséget nézzék, nézzétek, nem az egyedi részekben van az érték, még azt is mondhatom, hogy picit kicsúszott a kezemből, de ez engem minősít, ügyetlen vagyok, de utca lett belőle, mert megmaradtak azok a hatalmas fenyők, a színek összhangban vannak, annyi szabadságot kaptak, amennyi jár egy ilyen helyen, mint ami járt valamikor, amikor azt mondták, hogy a ház haszna a gazdáé, a látványa a közösségé, amiben azt mondták, hogy az utcai homlokzat a közösséget szólítja meg, és a tornác, az ámbitus pedig a saját tér. Az utcát meg lehetett szólni, az ámbitust nem lehetett, az magánügy volt.

Kérem, fogadják, fogadjátok mindazt amit elmondtam ezzel a lelkülettel: én csak elkezdtem valamit, csak gondolatokat szerettem volna fölvetni, nem a tutit megmondani; nem tudom, én is csak keresem. Köszönöm, hogy meghallgattatok.

A 2019. december 2-án a MÉK küldöttgyűlésén elhangzott előadás szerkesztett változata

Gombos Márk

Összefoglaló a Településképi Arculati Kézikönyvekről

Az a megtiszteltetés ért, hogy amióta a Miniszterelnökségen dolgozom, nyomon követhetem a településkép-védelmi szabályozás fejlődését, a jogszabályoknak az alakulását, és gyakorlatilag az egész megvalósításban részt vehettem. A feladatom és a célom az lenne, hogy ezt a folyamatot ismertessem önökkel.

Bizonyára mindenki nagyon részletesen és messzemenőkig ismeri a településkép-védelmi előírásokat, így csak a jogi szabályozás alappilléreit mutatnám be. Emellett ismertetném a településképi arculati kézikönyvek készültségének jelenlegi állását, majd ezt követően pár szóban összefoglalnám a tapasztalatainkat.

A településkép-védelmi szabályozás kialakulása egy hosszadalmas előkészítő munka eredménye, többek között a Magyar Építész Kamara aktív részvételével történt. Többen ülnek itt, akik a kezdetektől fogva részt vettek ebben a folyamatban. 2015-ben kezdődött meg a településkép védelméről szóló törvény előkészítése közel 140 partner részvételével, amely eredményeképpen elkészült előterjesztés 2015 végére került olyan fázisba, hogy benyújtható volt az Országgyűlés elé, majd 2016. I. negyedévében került a településkép védelméről szóló törvény elfogadásra, és 2016 júniusában lépett hatályba. Ez a törvény azt a feladatot határozta meg a településeknek, hogy településképi arculati kézikönyvet és településképi rendeletet kell készíteniük. A törvényi szabályok előkészítése mellett folyamatban volt a végrehajtási rendeletek előkészítése is, szintén a kamara és más szakmai szervezetek aktív részvételével.

2017. év elejére állt össze az a jogszabályi keret, amely meghatározta a településkép-védelem alapját, így 2017-ben kezdődhetett meg ténylegesen a településkép-védelmi dokumentumoknak az elkészítése. Az önkormányzati feladatok támogatására a Miniszterelnökség Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkársága több segédanyagot, kiadványt, útmutatót állított össze, amelyek mind nyilvánosan elérhetők, továbbá az érintett települések számára 1 millió forint vissza nem térítendő támogatást is biztosított a Pénzügyminisztérium támogatásával. 2017 őszén sikerült elérnünk, hogy az ingatlan-nyilvántartási alaptérkép ingyenesen elérhető és felhasználható legyen a kézikönyvekhez. Már a településkép-védelmi szabályozás kialakítása során igyekeztünk azt a hosszú távú célt megalapozni, hogy a településtervezés és a településkép-védelem digitális alapra kerüljön. E cél elérését szolgálta, hogy ezeknek a településképi dokumentumoknak az egyeztetése egy online, digitális felületen történjen.

A TAK-ok és a TKR-ek megalkotásában 2017. év végére nagyjából 60 százalékos készültségi szinten voltak a települések, 2018. I. félévére a települések 80–90 százaléka elkészítette a kézikönyveket és a rendeleteket. Jelenleg a települések több mint 90 százaléka rendelkezik ezekkel a dokumentumokkal.

A településkép-védelem egy új típusú szabályozás, egy új eszköz az önkormányzatok kezében. Ezt a korszakalkotó szabályozást sikerként könyveljük el, hiszen az önkormányzatok elkezdtek foglalkozni az épített kultúrával, az értékeikkel. Bár relatív kevés idő állt rendelkezésre – ezt éreztük a megvalósítás folyamatában –, a kézikönyvek a települések többségénél magas szakmai minőségben készültek el.

A megvalósítás folyamatában az egyik legnagyobb eredmény, hogy a kézikönyvek elkészítésével elindult egy olyan társadalmi és szakmai párbeszéd a lakosság, az önkormányzat és az építészszakma között, amely addig nem igazán létezett. Kiemelt érdeme a TAK-oknak, hogy számba vehette az önkormányzat

Forrás: Kesztölc Településkép Arculati Kézikönyv

az értékeit, elmondhatta, hogy ezek miért fontosak a helyi közösségek számára.

A településkép-védelem sikere mellett a szabályozás gyerekbetegségeiről is érdemes pár szót szólni. A szabályozással kapcsolatos szakmai észrevételeket igyekeztünk figyelembe venni. A jogszabály-módosításokkor kezeltük a HÉSZ-ek és a településképi rendeletek közötti tartalmi anomáliákat. Erről már az előző előadásban is volt szó, illetve elnök úr is jelezte, hogy a TAK-ok, HÉSZ-ek, a TKR-ek viszonya tisztázásra szorult. Azt látjuk, hogy ez főként a nagytelepüléseken okozott problémát, ahol egy bonyolultabb helyi építési szabályzat tervi rendszerét kellett összhangba hozni a településképi szabályozás más jellegű és szemléletű előírásaival.

Egy másik ismert problémakör a szűk határidő volt, amely meg is mutatkozott a készítés folyamatában. A relatív rövid határidőhöz képest kevés volt a hozzáértő képzett szakember. Alapvető szándékunk, hogy a szakmát továbbképzésekkel, előadásokkal, konferenciákkal támogassuk a településügyi feladatok ellátásában. Hasonló jellegű kritika volt az önkormányzati főépítészek lefedettsége. Több visszajelzés érkezett, hogy egyes főépítészek 20–30 településen is közreműködtek a tervek készítésében. Ez alapvetően nem okozott problémát, de esetenként érezhető volt, hogy a munka színvonalára rányomta a bélyegét a megosztott figyelem. Úgy gondolom, hogy a főépítészi lefedettség javítása érdekében a településkép-védelem bevezetésével elindultunk egy rögös, de pozitív irányba tartó úton. Nagy eredmény, hogy sok helyen, ahol főépítészeket alkalmaztak csak arra, hogy a TAK-ok elkészítésében részt vegyenek, az elfogadásukat követően is a települések kötelékében maradtak.

Összegezve azt mondhatom, hogy a TAK-ok és a TKR-ek megalkotása egy kiemelkedő szakmai siker. Önmagában az, hogy beszélünk településképről, épített értékekről, fontos dolog. Sikernek tekintjük azt is, hogy a települések és a településen élők elkezdtek foglalkozni az építészettel, az építészeti minőséggel, megfogalmazták és számba vették az épített környezetükkel kapcsolatos igényeiket, kijelölték azt az irányt, amerre haladni szeretnének. Az építészet újra közügy lett!

A településkép-védelem egy új szabályozás, gyerekcipőben jár, az eddigi tapasztalatokról még korai messzemenő következtetéseket levonni. Az elkövetkező években fog kiderülni, hogy valójában miként hasznosulnak a településképi arculati kézikönyvek és rendeletek. A valós tapasztalatokat még csak ezután fogjuk tudni megosztani egymással, így bízom benne, hogy lesznek még ilyen és ehhez hasonló tapasztalatcserére alkalmas konferenciák.

A településkép-védelem szabályozásának továbbfejlesztése alapvető célunk, így kérem, hogy ezt a célt segítő javaslataikat és észrevételeiket folyamatosan osszák meg a Magyar Építész Kamarával és az Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkársággal. Köszönöm a figyelmet.

A 2019. december 2-án a MÉK küldöttgyűlésén elhangzott előadás szerkesztett változata

Markos Anikó

A TAK mint ESZKÖZ és LEHETŐSÉG

Erendezvény előadói más-más szempontból járták körül a TAK mint új műfaj témakörét. Turi Attila kulturális missziója, a Miniszterelnökség képviselőjének jogszabályszempontú előadása, majd Horváth András egy egészen egyedi főépítészi nézőpontját követően én egy kis megye építészeinek tevékenységét szeretném bemutatni a TAK témakörében.

Mi Komárom-Esztergom megyében már az előkészítés során egy olyan ESZKÖZT láttunk a TAK-ban, amely nem csak „kész termék", hanem a megvalósítás folyamata LEHETŐSÉG az építészeti párbeszédre. A kötelezően elvégzendő előkészítési folyamat egy olyan színtér lehet, amelyet, ha jól használunk ki, a település vezetői, a lakosság, a főépítész és az építészek kommunikációs felületévé tud válni.

LEHETŐSÉG lesz – ha jól csináljuk – a település vezetőit meggyőzni arról, hogy saját tapasztalásukon éljék át mit tud hozzáadni, miben tud segíteni egy főépítész a település fejlődésében. A település méretétől függetlenül a falu, a kisváros életébe is kerüljön be egy építészszemléletű szakember. Komárom-Esztergom megyében a 76 településből 5 városban volt főépítész, ebből 2 főállású. Ma már elmondhatjuk, hogy a TAK-ok és Településképi Rendeletek elkészülte után több településen megbízottként ott maradt a főépítész és végzi a főépítészi-településképi konzultációs feladatokat.

LEHETŐSÉGKÉNT fogtuk meg a feladatot, amikor az állami főépítésszel együtt rendszeres konzultációsorozatot, egyeztetést szerveztünk meg a TAK-ok készítőivel, a főépítészekkel.

Kialakult egy komoly szakmai közösség, ahol meghívásunkra képviseltette magát az állami, a megyei főépítész, a TAK-ok készítői, a települési főépítészek mellett az örökségvédelmi hatóság, a gyakorló településtervezők és építészek is. Folyamatosan figyeltük a megyei települések lefedettségét és célzottan segítettünk, kerestünk-javasoltunk kollégákat a településvezetőknek. Így a TAK „farvizén" olyan tartalmas, szakmánkat érintő egyéb témákat is át tudtunk beszélni ezeken a rendszeres összejöveteleken, mint például a jogszabályok közös értelmezése, településkép-védelem, tervtanácsok működése. A TAK mellett folyamatosan lekövettük a Településképi Rendeletben jogszabállyá merevülő településképi szempontokat az építési szabályzat és a Településképi Rendelet viszonyát. Közben elindultak már a Településképi Rendeletek is, így az állami főépítésszel ebben is közösen tudtunk gondolkodni. Ez a folyamat nagy segítséget adott a TAK-készítés folyamatában lévőknek, hisz direkt visszajelzéseket kaptak, a leszűrődött jó és rossz tapasztalatokat meg tudtuk osztani.

Azt a LEHETŐSÉGET is kiaknáztuk, hogy a település vezetőivel tudtunk kommunikálni. Szerveztünk közös rendezvényt, meghívtuk a polgármestereket, jegyzőket. Ezeken a fórumokon felajánlottuk segítségünket, megosztottuk a tapasztalatokat és volt lehetőségünk a településkép, az építészet és a főépítész fontosságáról, értékéről beszélni.

A TAK készítési időszaka után sem hagytunk fel ezzel a lehetőséggel, hanem gyakorlati ESZKÖZZÉ váltottuk az Arculati Kézikönyvek és Településképi Rendeletek ismertetését. 4 településen szerveztünk olyan rendezvényt, ahol a főépítésszel együtt mind a tervezőkollégáknak, mind a település vezetőinek, lakóinak nyitott szakmai konferencia, előadás, kiállítás program mellett ismertettük az Arculati Kézikönyveket. Ezek az alkalmak sajtó-, televíziós megjelenést is biztosítottak. Mint a megyei kamara elnöke, nem hagytam ki egy alkalmat sem, hogy rendezvényeinken, azok megnyitóján az adott település Arculati Kézikönyvével a kezemben, azt bemutatva beszéljek erről az ESZKÖZRŐL, amely segítséget ad az építtetőknek,

a tervezőknek a közös gondolkodás előtt már a telek kiválasztásában, a tervezési program kialakításában.

Fontosnak tartom, hogy az Arculati Kézikönyvek elérhetőek legyenek nemcsak a honlapon, hanem nyomtatott formában is az építtetők által elérhető helyeken. Erre jó példa, hogy „színházcsináló" kollégánk (építészkollégánk színész és rendező a helyi színházban) színházi előadása előtt, csakúgy, mint „Az év háza" kiállításmegnyitókon mindenki szívesen forgatta a szétosztott kézikönyveket. Megyénk egyik városában közvetlenül a választások után volt egy rendezvényünk a főépítésszel közösen. Előadásomban megszólítottam a polgármester urat, beszéltem arról, hogy milyen remek főépítésze van a városnak, mi a jelentősége annak a szemléletnek és tudásnak, amellyel a főépítész segíti a város fejlődését, életét. Az újonnan megválasztott városvezető megnyitójában elárulta, hogy ő e témában „laikus", nem polihisztor, ám befogadó és érdeklődve hallgatja az építészeket. Ezt követően végighallgatta a konferenciát, a végén odajött hozzám, elkért egy TAK-ot a saját városáról és viccesen megjegyezte, hogy jól lobbiztam a főépítész úr mellett, „maradhat".

Létrejöttek tehát az Arculati Kézikönyvek, amelyeknek elkészítési folyamata ESZKÖZT és LEHETŐSÉGET teremtett számunkra az építészet, a településkép, az épített örökség társadalmi elfogadásának megerősítésében.

A 2019. december 2-án a MÉK küldöttgyűlésén elhangzott előadás szerkesztett változata

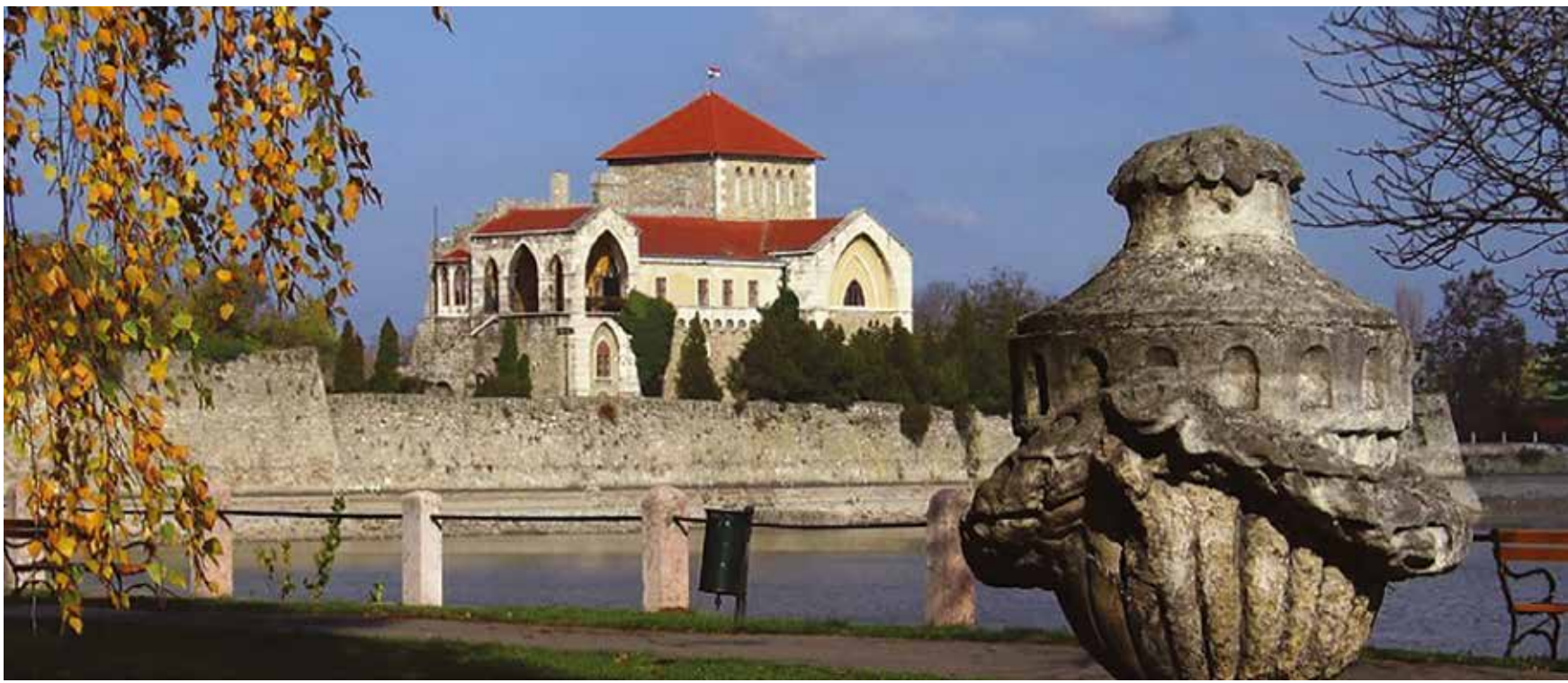

Dr. Vukov Konstantin

Műemlék, műemléki érték, épített örökség és a Települési Arculati Kézikönyv

A címben sorakozó fogalmak beláthatóan logikai sorozatot képeznek, amely arra vezet, hogy a műemlékekkel – valóságosan az örökségvédelemmel – foglalkozó szakember nem zárkózhat munkája során a ma már jogi kategóriává merevített „műemlék" körébe. (A 2001. évi LXIV. sz. kulturális örökségvédelemről szóló törvény 7. § 17. pontja szerint *műemlék az a nyilvántartásba vett műemléki érték, amelyet jogszabállyal védetté nyilvánítottak*.) A település a teljes épített örökségével mutathat fel értéket és őrizheti meg sajátos jellegét, otthonosságát.

Ha Települési Arculati Kézikönyvet (TAK) vesszük központi témának, akkor érdemes megvizsgálni, mi van a „TAK-on túl" és mi volna a „TAK-on innen" az épített örökség szemlélete szempontjából.

Előbb nézzük meg mi van „TAK-on túl" ! 2018-ban látott napvilágot településkép védelméről szóló (LXXIV.) törvény, amelynek 1 § a) pontja önkormányzati rendelet készítését írja elő a településképi elemek meghatározására és védelmére. Tovább lépve, eme rendelet megalapozása érdekében a 4. § Településképi Arculati Kézikönyv elkészítését határozza meg. Ha a rendelet a TAK-ra épül, akkor a TAK ebben az összefüggésben jelentős szerephez jutott. Hogyan állhat össze felelősséggel, hitelességgel a TAK? Fő tartalmi elemeit körülírja a törvény, mint: *„A kézikönyv feltárja és ismerteti a településen belül jól elkülönülő egyes településrészek arculati jellemzőit és értékeit, és ennek figyelembevételével szöveges és képi megjelenítés formájában javaslatot tesz a településképhez illeszkedő építészeti elemek alkalmazására."* (Tv. 4. § 2. pont.)

Legnemesebb hivatásában a TAK *„a települések természeti és épített környezete által meghatározott – településképi jellemzők bemutatásának és minőségi formálásának eszköze"* (Tv. u.o.). Hogy melyek ezek, vizsgálatot igényelnek, előmunkát: ez a „TAK-on innen", a TAK előtti szakmai munka, amely a települési örökségvédelmi hatástanulmányban teljesedhet ki.

Az élet egy kicsit kifordított helyzetet produkált a TAK megalkotására juttatott hirtelen támogatással. Létrejöttek nagy szaktudással, vagy sietős „összecsapással". Kényszerűségben olyan előmunkákkal, amelyek nem módszeresek, és – különösen országosan – nem egyenérékűek vagy összevethető szempontúak.

Pedig rendelkezésre áll az igazi háttér, az örökségvédelmi hatástanulmány, benne a sokoldalú szempontú vizsgálat, sorolva a településtörténetet (1), s kiemelten a települési értékleltárt, a tervezet változások hatáselemzését (2), főként azokat, amelyek az értékleltárt érintik, valamint az értékvédelmi tervet (3), az értékleltár védendő elemeivel és fenntartási-fejlesztési javaslataival és az önkormányzati feladatokat is. Ennek megvan az intézményes kerete a 68/2018. (IV. 9.) kormányrendeletben, szakmai tartalma részletezve a 14. mellékletben. Egyébként a hatástanulmány a települési koncepciótervek során is már elkészítendő, de ez képezi az egykori „műemlékes munkarészt" a települési fejlesztési és rendezési, szabályozási tervekben, s a jelenkorban esedékes felülvizsgálati munkákban.

Néhány esetpéldával kívánom megvilágítani a TAK és a települési értékvédelmi hatástanulmány általam hasznosnak tartott hierarchikus kapcsolatát.

Az értékleltár alapján jól megtalálhatók azok az örökségi elemek, amelyek a település arculatára jellemzők, a jellegzetes épületeket, amelyek tanúskodnak a település fejlődéséről, múltjáról (régi házak), amelyek a TAK részeit fogják alkotni.

De nemcsak házak lehetnek a településkép arculatának meghatározói. A helyi építészeti örökségértékek települési értékleltára (a kormányrendelet 14. melléklet 1.4. pontja) fejti ki külön a településszerkezet, telekstruktúra vizsgálatát és értékeinek dokumentálását.

A településtörténet és a település szerkezetének régi térképeken nyomon követhető alakulása, fejlődése sok olyan sajátosságra rávilágít, amelyek indokolják térszerkezeti, beépítéstörténeti vagy építészeti megjelenések eredetét. Az ilyesfajta sajátságok felfedezése csak a települési értékvédelmi hatástanulmány készítésével történhet, s ezeknek az értékeknek a kiemelt és formáló erejű tagjai lennének a TAK gerincét alkotó elemek. A hatástanulmány tartalmát a rendelet említett melléklete tételesen felsorolja, amelyek közül kiemelem a település történetét, a településszerkezet és utcakép alakulását, a településkaraktereket és elemeiket, a védett műemléki értékek és az eddigi helyi védelem elemeit, amelyek már a települési értékleltár részeként szerepelnek.

I. esetpélda: Barnag (Veszprém megye) kettős arca

Németbarnag és Magyarbarnag részből áll össze a mai falu, a korábbi térképeken ezzel a két névvel illették a kelet-nyugati tengelyű, egy utcára felfűzött falut. A 18. században igencsak megcsappant népességű, református felekezetű magyar lakosság mellé a Zichy-birtokosok német betelepülőket hívtak. A bejött német ajkúak katolikus felekezetűek, s meg is építették az ő faluvégükön templomukat. A betelpülési konfiguráció igazolja az 1741-es adatot a németek helyfoglalásáról: az egykori magyar részből még kétteleknyit kikanyarítottak. A két Barnag határán az utcába benyúlóan egy boltépület állt (ma nincs meg, de a közeli határtelken építették meg a mára lepukkant és üres „szocialista" bolt- és kocsmaépületet magasított bejárati terasszal).

Két hagyomány és tehetősségüket nézve kétrétegű, egy szegényebb és egy gazdagabb népesség egymás mellettisége a mai faluképben is elvágólag megmutatkozik. A házállomány minőségében és nagyságában, az utcaképi megjelenésben elemezhető differenciák mellett egészen különös és egyértelmű a német rész házainak keletre tájolása, a magyar rész házainak nyugatra tájolása a hosszú telkeken a fésűs beépítés megtartásával. Ami még a tipikus német beépítési formát jellemzi, az a házak újabb lakórésszel való megtoldása és a telek felében az áthajós keresztcsűr. A szomszédos, tisztán német eredetű Vöröstón minden telken van keresztcsűr, a németség hozta magával, mert pl. a messzi Fertőrákoson is ugyanezt a jellegzetességet láthatjuk. Melléképületek terén mindenütt van sorosan hozzáépített kis fészer és ól. Nagyállatistálló viszont nincs, amelynek oka mindkét népesség úrbéres viszonya, mindkét náció településrészének faluvégéről induló leágazásokban telepített csoportos istállók uradalmi épületei kerültek. A településszövetből leolvasható, hogy a magyar reformátusok temploma a kiszélesedő – de nem orsós – főutcában áll, a németeké pedig az utcasorban kialakított templomtelken a falu beérkezési végén. A reformátusok „eleitől fogva" (dokumentumok szerint legalább 1629-től) sokkal szerényebb istenházakat tudtak emelni, amely mindig lepusztult, s meg kellett újítani, míg az 1724-ben betelepülő katolikus németek „mindjárt" 1739-ben szilárd és nagy, késő barokk templomot tudtak építeni (ezt 1844-ben tűzvész után meg kellett újítani). A reformátusok csak a 19. század közepén (1845) jutottak szilárd és jól megépített templomhoz. Ez a magyarázata annak, hogy a régebbi magyar lakosságnak újabb korú, klasszicizáló külsejű temploma van. Nem hagyható említés nélkül, hogy Barnagon még van egy különleges, tájértékkel bíró „örökségi elem", a kálvária stációkkal és a temetődombi kápolnával. A látvány a szétterülő tájban zavartalanul érvényesül, ezért táji értékként a TAK-ban helye van, és tájvédelmi javaslat alapján kell a látvány védelmét biztosítani (önkormányzati feladat).

Barnag kataszteri térképe 1858, Magyarbarnag-rész (MNL, Országos Levéltár, S78-288 Térképtár)

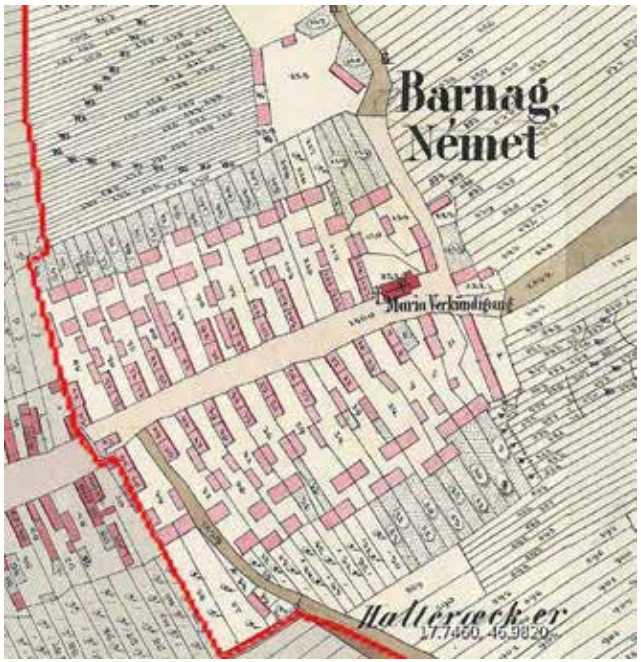

Barnag kataszteri térképe 1858, Németbarnag-rész (MNL, Országos Levéltár, S78-291 Térképtár). Határozottan láthatók a keresztcsűrök, amelyek nagy része ma is megvan!

A Fő utca a német rész utolsó hullámos oromfalas házával Magyarbarnag felé. Háttérben a református templom.

II. esetpéda: Szentmártonkáta (Pest megye) marhahajtás a falun át

A településnek van egy rendkívülinek mondható, egyedi sajátos településszerkezeti jellege: ez az észak-déli főutcák (Somogyi Béla utca és Dózsa György utca) melletti igen közel, egy telekterjedelem távolságában vezetett párhuzamos utcák rendszere (északon Iskola utca, kereszteződéstől délre Székely József és Kossuth Lajos utca), amelynek településtörténeti magyarázatát az Alföld egyik fontos gazdálkodási ágazatának működésében találhattuk meg:

Fényes Elek kiemeli, hogy a község marhatenyésztéssel foglalkozott és a szomszédos Nagykátán jeles marhavásárok voltak (1851). A községtől északra a régi térképek (az első, ún. jozefinista katonai térképen és még a második katonain is érzékelhetően) Tápiószecsőtől a Jászság felé Felsőszentgyögy vonalban csárdákkal tűzdelt marhahajtó utak láthatók, amelyről Szt. Tamáspuszta felől leágazás van Szentmártonkáta felé (a mai Somogyi Béla úton) és tovább megy (a mai Dózsa György úton) Nagykáta felé. Így a községen marhahajtó út vezetett át, amelyet a lakóutcák párhozamosságával kerültek el (egészségügyi szempontból)! A marhahajtás a jószág lábon való értékesítésének középkori eredetű módja volt, a 17. században igen elterjedt. Szentmártonkátán valószínűsíthető a török kor vége (1670 körül) utáni fellendülése. A községen való áthajtás az 1870-es évekre megszűnt, mivel változott a gazdálkodás módja és 1882-ben vasútvonal létesült. Ilyen települési struktúramaradvány unikális Magyarországon! Ezt a településtörténeti nyomot a településszövetben meg kell őrizni! Mivel hozzátartozik a település arculatához, a beépítés sűrítése a fő, széles utca felőli sávban továbbiakban nem támogatandó. Még egy arculati jelenségre fel kell hívnom a figyelmet. Az 1910-es években helyben működő iparos tevékenysége nyomán sok helyen létesült vakmintás műkőelemes kerítés. Az alapszerkezet a MÁV-kerítésekkel megegyezik, csak az oszlopok zsilipébe illesztett kerítéstáblaelemek egyediek. Lehet, hogy nem túl ízlésesek, meg a hagyományos falukép fakerítései mellett idegenül hatnak, de mégiscsak egy sajátos jelenségről van szó.

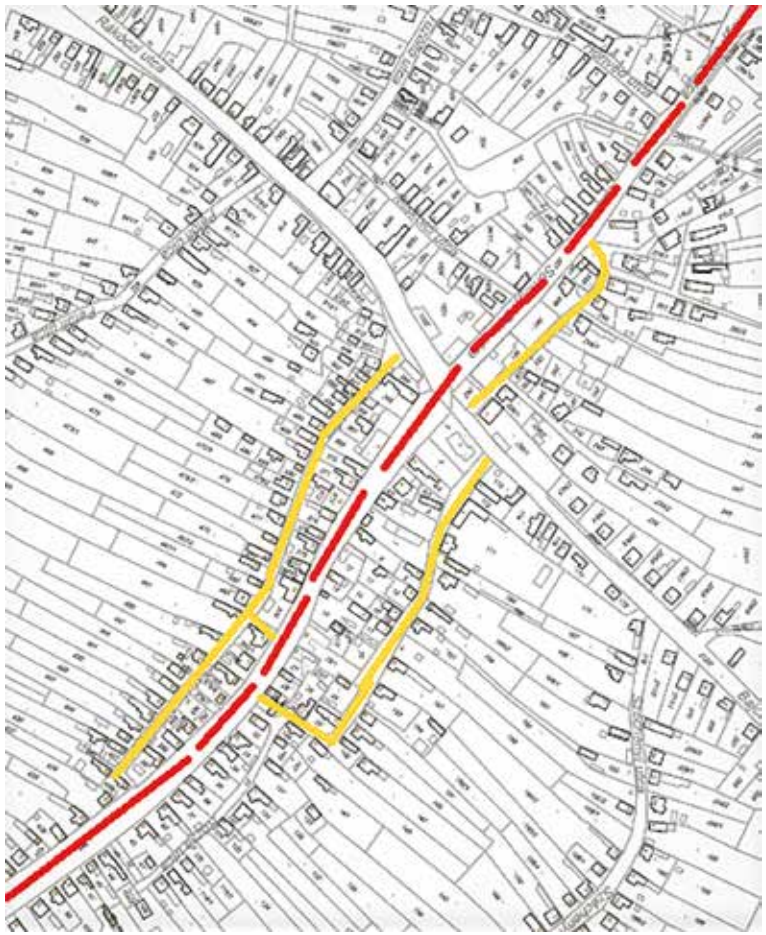

Szentmártonkáta párhuzamos utcái (sárga) és a volt marhahajtó út (piros) a mai térképen jelölve

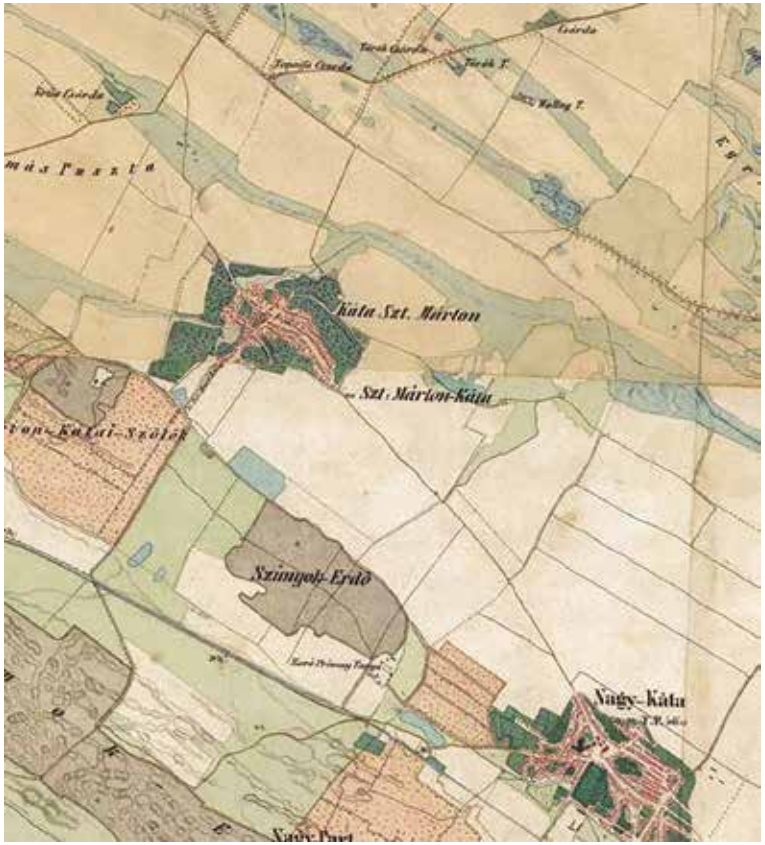

Szentmártonkáta és Nagykáta egyenes vonalú kapcsolata a II. katonai felmérés térképén. Fent látható a csárdákkal övezett K–Ny irányú marhahajtó út, amelyről leágaztak Káta felé.

III. Észrevételek a települési örökségvédelmi értékleltárhoz

A védett műemléki értékek értékleltárának az elemei a hivatalos nyilvántartásokból pontosan meghatározhatók. A helyi építészeti örökségértékek települési értékleltára kormányrendeleti kifejtésének alpontjai kimondottan nem tartalmazzák az egyes épített örökségelemek, mint a házak értékleltárbeli szerepeltetését, hacsak nem az „egyéb településkarakter-elemek"-ként (1.4.4. pont) tekintjük ezeket.

A gyakorlati munka egyértelműen igényli a házak értékleltárba vételét is, amelyre igazából az 1.4. főcím is utal: „A helyi építészeti örökség települési értékleltára" megnevezéssel. A települési értékleltár formájára nincsen egységesen elrendelt előírás – nem baj –, lényeg, hogy a fontos tartalmak szerepeljenek a feldolgozásokban.

Ismét a gyakorlati munkára hivatkozom: az értékleltárt praktikusan táblázatos formában jó elkészíteni, amely biztosítja az áttekintést. Ebben a táblázatban érdemes minden örökséget megjelenítő elemet, házat feldolgozni. A táblázat fejléce sorszám után a hely azonosítását (utca, házszám, hrsz.), az örökségelem megnevezését fő jellege szerint (pl. népi lakóház), rövid leírását formai és korjellemzőkkel (ha van pl. évszám a házon) és egy jellemző fényképet, megjegyzés rovatokat tartalmazzon (ennél több oszlopot nem praktikus elhelyezni egy lapon).

A megjegyzés rovatban lehet az állagára utalni, lehet jelezni, melyiket lehetne helyi településképi védelemben részesíteni (helyi rendelettel), melyik a jó példa. Így egyértelműen kerülhetnek a megjelölt épületek a TAK-ba, hiszen szerepeltetésük megalapozott lett. Még a gyakorlati munkához megjegyzendő, hogy a táblázatos értékleltár mellé egy alaposabb feldolgozást jelentő egyedi adatlap járul épületenként. Ennek sincsen egységes tartalmi előírása. Egyes gyakorlati munkában az egykori Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által bemutatott és feldolgozott, publikált Inter-Save örökségfelmérő és adatrögzítő módszer adatlapját használhatjuk. A dániai eredetű módszer azért jó, mert az adatlap kitöltése nem képzett szakember számára is lehetővé teszi a megbízható adatfelvételt, így az örökségvédelmi munka társadalmasítható (témavezető Rácz Jolán cikke: Kipróbáltuk az Inter-Save módszert, Műemlékvédelem 2004/2., 121–130 old.). Az adatlap nyilvánvalóan külföldi erede-

tű, a műemléki hivatal által bemutatott verzióban a fordítások pontosak, de nem felelnek meg egyértelműen hazai fogalmainknak. Ezért a Corvinus Egyetem (ma SZIE) Tájépítészeti Karán egy TÁMOP-program (2011. TÁMOP 1.10 kutatóműhely, „Élhető települési táj" kutatási altémája a települési értékvédelem) keretében magyar viszonyokra alkalmazott verziót dolgoztak ki (a szerző és Varga Dániel PhD-hallgató), értelmesen tagolt és felbővített adattartalommal (pl. épületszerkezetre vonatkozóan). A megújított adatlap tételeiben vannak választható megoldások, amelyek lehetővé teszik egy kijelölt települési örökségi területen az adatok összevetését – statisztikailag is. Az összehasonlító elemzésből kiderül, hogy melyek azok a paraméterjellemzők, amely az adott terület legsajátosabb képét, karakterét jelentik. Így nagy támpontot lehet adni a meglevő épületek kezeléséhez, megtartásának szempontjaihoz és új épületek létesítéséhez. Azért van ilyen karakterparaméterek meghatározásának értelme, mert sok esetben alapjában az örökölt épületállomány nem túl értékes, és mégis van a területnek eddig meg nem fogható bája, amelyet ezekkel az ismeretekkel tudatosítani lehet és meg lehet őrizni. Az igazolást Budafok helyszínén adta egy hallgatói adatlapfelvételi műhelymunka eredményeinek összesítése és összegzése – szintén – hallgatói munka révén.

Látható, hogy a települési örökségvédelmi értékleltár szemléleti egységesítése ad még feladatot a jövő számára annak érdekében, hogy az adott település számára minél értelmesebb, használhatóbb arculati tanácsokat adhassunk, vagyis egy jó kézikönyv kerüljön a kézbe.

A széles Dózsa György út Szentmártonkátán, egykor marhahajtó útnak használták a nagykátai jószágvásár felé

02	Fő utca 19 (Németbarnag)	154/2	Népi lakóház. Háromablakos, oromfalas, magas lábazattal. Oromfalon három padlás szellőző profilos (guttás) vakolatkerettel, köztük koszorús nemzeti címer barokkos koronarajzzal. Az utcai homlokzat sima meszelt keretes, dörzsölt tükrös vakolatú. Udvari homlokzatában íves nyílású oszlopos „lopott tornác". Hosszú ház, hozzáépített második lakórésszel. A németbarnagi építkezés jellegzetes és szép példája (a védett műemléki értékeken kívül) Ablakok külső pallótokra kétszárnyú kettőzése a réginek. A telek sarkánál nyeregtetős kerekeskút áll a közterületen.	 	helyi településképi védelemre javasolt Szakszerűen fenntartott, jó karban lévő. JÓ PÉLDA
03	Fő utca19 (Németbarnag)	154/2	keresztcsűr melléképület a lakóház udvarának mélyén, oldalsó bejárat befalazva, nyers terméskő falazatú, kontyolt tetős. (kép a hátsó udvar felől készült)		A főépülettel együttesen helyi településképi védelemre javasolt
04	Fő utca 21-22. (Németbarnag)	157/2	keresztcsűr melléképület a lakóház udvarának mélyén, oromfalas nyeregtetős, középső áthajó nyílással. A német ajkú telepesek keresztcsűrös gazdasági építkezésének jellegzetes és eredeti állapotban megmaradt példája.		helyi településképi védelemre javasolt
05	Fő utca 77. (Németbarnag)	70, 71, 72	Háromablakos, oromfalas nép lakóház. Két padlás szellőző ablakkal. Az ablakokat a 20 sz. első évtizedében lecserélték a teljes épületen-T osztásos kifelé-befelé nyíló szárnyúakra.		
06	Fő utca 80. (Németbarnag)	75 ud. 73	A telken két lakóegységes népi lakóház áll. Az utcai főépületet átépítették, jellegét elvesztette, de hátsó épület megőrizte régi jellegét: ablakai 20. sz eleji külső szárnyas megújítások, a bejárati ajtó váztáblás. Lejtős terepben kis kis része alápincézett. Egyedi érdekesség a horganyzott vaslemez előtető, amely útmenti feszületek hullámos tetőjére hasonlít.		Egyetlen sajátos részlet (hátsó ház előtetője) jelent értéket, elhanyagolt állapotú.

Táblázatos települési örökségvédelmi értékkeltár a helyi értékek számbavételével (Barnag-Németbarnag példája)

Babos Attila

Települési Arculati Kézikönyv – Dunaszeg

A korábbi években a kisebb településeken is működött az építési hatóság. Társulásban látták el ezt a feladatot, lehetőség volt arra, hogy az építkezések személyes konzultációval „finomra hangolva" valósuljanak meg. Miután az építési hatóság a városhoz került, ez a személyes kontaktus elmaradt. Az önkormányzatnak már csak a felépült házak jó vagy rossz látványa maradt.

Üdítőleg hatott a Települési Arculati Kézikönyv (TAK) megalkotásának lehetősége. Minden önkormányzat saját elképzelései megfogalmazásával, az építési szabályok betartása mellett alakíthatja települése arculatát.

Nagy lelkesedéssel láttunk munkához, bár a rendelkezésre álló idő túl rövidnek tűnt. A kiválasztott szakmai építészcsoport és főépítész biztosítékot jelentett arra, hogy jó kiadvány fog készülni.

A könyv céljaként azt fogalmaztuk meg, hogy lényegre törően, mindenki számára érthető módon mutassa be a település építészeti arculatát meghatározó jellemzőket, épített és természeti értékeinket, valamint a lakókörnyezetünkkel szemben támasztott elvárásokat, javaslatokat.

A másik cél, hogy jó példák bemutatásával segítséget nyújtsunk az építtetők és az építészek számára, hogy esztétikus, a faluképhez illeszkedő, de a tulajdonos számára is értékes otthonok épüljenek.

A munka megkezdése előtt közös falubejárást tartottunk. Megnéztük a kialakult faluképet, a jó és rossz irányokat, a település értékeit. Ezek összegzése után alakították ki a szakemberek, hogy milyen támpontok alapján készüljön el a TAK. A település több részre lett osztva, mely egyébként is adta magát, hisz az évek során változott az építészeti stílus.

Jól elkülöníthetően három részre lehetett osztani a települést: történelmi településmag, ötvenes-hatvanas évek épületei, hetvenes-nyolcvanas évek épületei. Ha azt akarjuk, hogy a falu megőrizze arculatát, akkor felelősen gondolkodva kell figyelni és dönteni a különböző településrészekben történő új építkezésekre, illetve felújításokra.

A TAK a településen élőknek és az ide építkezni szándékozó és ide költözőknek készült. Fontos, hogy a benne foglaltakat mindenki betartsa, illetve betartassa, hisz lakókörnyezetünk színvonala életünk minőségének egyik legfontosabb feltétele és tükre is.

Nagyon fontos tehát, hogy házainkon túl utcáink, tereink, a sokak által látogatott tájaink is szépek legyenek, szépek maradjanak.

Mindannyian felelősek vagyunk azért, hogy a régi és az új épületeink, védett értékeink hozzájáruljanak településünk képének jobbá tételéhez, harmonikusan illeszkedjenek környezetünkbe.

A kezdeti nehézségeken túl vagyunk (az építkezők, sőt néhány tervező is nehezen szokott hozzá a TAK-ban megfogalmazottakhoz). Működik a főépítészi konzultáció, ma már csak néhány észrevételt kell tenni a beküldött tervekkel kapcsolatban.

Az eltelt időben az építtetőktől is jöttek észrevételek a TAK-kal kapcsolatban, melyek egy részével a képviselő-testület egyetértett és megtette a módosítást.

Fontos az együttműködés és az együttgondolkodás, mert csak szép és a környezetbe illő házat érdemes építeni, mert bár a ház a miénk, de a szépség mindenkié.

Radics László

Települési Arculati Kézikönyv – Répceszemere

2017. január 25-én kelt az állami főépítész levele, mely szerint 2017. október 1-ig el kell készíteni a TAK-ot.

A levél ékes példája annak, hogy a városi emberek mennyire tájékozatlanok egy kis falu anyagi és szakmai lehetőségeiről. Önkormányzati főépítészt kellett alkalmazni. Mi olyan szerencsés helyzetben voltunk, hogy volt egy önkéntes főépítészünk.

2017. június 15-én az Országgyűlés megszavazta a TAK készítéséhez településenként az 1 000 000 forintot. Kezdődhetett a munka.

2017. június 20-ra kiderült, hogy adatszolgáltatási kérelmet kell küldeni az érintett államigazgatási szerveknek.

2017. július 7-én már részletes útmutatót és rendeletmintát kaptunk.

2017. augusztus 4. Új határidő: 2017. december 31.

Nekünk szerencsénk volt. Van főépítészünk, aki a legkiválóbb tervezőcsapatot ajánlotta. A szerződés megkötése után a tervezők (ahogy a városi tervezők szokták) helyszíni bejárást és fényképkészítést végeztek a megbízó tudta és részvétele nélkül. Úgy gondolták, az első ismerkedéskor nincs szükségük a helyi ismeretekre. Miután tisztáztuk, hogy Répceszemerén másképp szoktuk a dolgokat intézni, a tervezés már egyetértésben és jó együttműködésben haladt.

R. kath. népiskola

Mivel gyűjtjük a régi felvételeket, és húsz éve rendszeresen készítünk fotókat a házakról, ezért az épületek változásait nyomon követhettük. Nagyszerű élmény volt, amikor a szakemberek rámutattak egy-egy épület értékeire, illetve a változtatások milyen előnyöket vagy hátrányokat okoztak.

A lakosságot kérdőíveken kérdeztük meg. A beérkezett vélemények és a felmérés alapján elkészült a TAK első változata. Ezt lakossági fórumon vitattuk meg. Tapasztalatom szerint a lakosság nehezen tudott elszakadni a saját egyéni épületétől és érdekeitől. Mivel az egész falu nem jelent meg a fórumon, ezért döntően a hangadók véleményét tudtuk csak meg, ami nem tükrözte a többség álláspontját.

A szűkös határidő miatt nem volt idő a többfordulós megvitatásokra. A tervezők tapasztalatának és kitartásának köszönhetően határidőre elkészült a végleges TAK.

A rendelet többfordulós egyeztetésen ment keresztül. A nehézséget két tényező okozta. Egyrészt egy kezdődő építkezés egyéni érdekei váltottak ki tiltakozást, másrészt a választási ciklus végének közeledtével jó ürügy volt a zavarkeltésre. Végül egy kompromisszumos megoldás született. Véleményem szerint egy ilyen fontos döntésnél több idő kellene, hogy a lakosság nagyobb részét tudjuk meghallgatni, és a rövidtávú érdekeket ki lehessen iktatni.

Nekem a legnagyobb örömet a bevezetőmben is megemlített két vélemény okozta: Halasy György plébános 1867-ben, a kiegyezés évében vetette papírra a következő sorokat: *„Répceszemerérül ellehet mondani, hogy szép község, csinos és művelt nép lakja, melly közbirtokosokbul és iparosokbul áll. Az ipart emeli a tavasszal és ősszel tartatni szokott híres országos vásár."*

A kézikönyv alkotóinak jelenlegi hasonló megállapításai örömmel töltenek el bennünket, melyek szerint: *„Egy átlagos magyar településhez képest a házak sokkal rendezettebb képet mutatnak, és az utak is viszonylag jó állapotban vannak. Építészeti emlékeit tekintve nagyon gazdag település."*

A római katolikus iskola épületének története

Talán kézzelfoghatóbb példák lettek volna a lakosság számára, ha egyes épületek változtatásait (jó és rossz irányban) egymás melletti képek sorozatával mutatják be.

Gyakorlati hasznát akkor vesszük e műnek, ha az építtető és tervezője kézbe veszi, ötletet merít belőle. Az eltelt idő alatt az új házat építők már igénylik a főépítész véleményét, ezért gondolom, hogy hasznos volt a munka. Természetesen akkor van értelme, ha ezt folyamatosan karbantartjuk és a szükséges változásokat átvezetjük rajta.

Halász-kúria

A művelődési ház egykor...

...és ma

Michl József

Településképi Arculati Kézikönyv a szemléletformálás eszköze

A Településképi Arculati Kézikönyvvel jó eszközt kaptak a települések a szemléletformálásra.

Kiemelkedően fontos a város életében, hogy a benne lakó emberek ne csak aludni járjanak haza, hanem a hely szellemét átérezve tudjanak együtt élni azzal a gazdag történelmi múlttal, ami Tatát azzá teszi, ami ma is. Hiszen olyan csodálatos táji és épített környezettel rendelkezik ez a város, ami különlegessé teszi.

Ahhoz, hogy a barokk korban kialakult, egységes arculatot mutató történeti utcák hangulata megmaradhasson, helyi és országos védelem alatt állnak egyes épületek, illetve összefüggő területek. Több száz helyi védelem vagy műemléki védelem alatt álló épületünk van, melyek a történelmi településrészünkön egymás mellett állva egységes hangulatú utcaképpel varázsolják el az itt lakókat és az ide látogatókat egyaránt.

Ezt az értéket fenn kell tartani, ezért szerencsés, hogy a városban több olyan védett érték van, ami pályázat útján, vagy egyéb forrásból meg tud vagy meg tudott a közelmúltban újulni, ezzel is jó példát adva a környező védett épületek felújításához, de ezért indítottuk el a homlokzatfelújítási pályázatot is, melynek sikerét mutatja, hogy évről évre jó néhány épület tud megújulni a tulajdonos és az önkormányzat együttműködése révén.

Fontosnak tartom, hogy az itt lakók felismerjék a körülöttük lévő értékeket és azokat óvják, megtalálják az egyensúlyt az új épületek építésénél az értékmegőrzés és az újérték-teremtés között. Szerencsére vannak ilyen szemléletű beruházásokról minták, melyek jó példát mutatnak és melyeket érdemes megnézni a tervezés és az építkezés előtt.

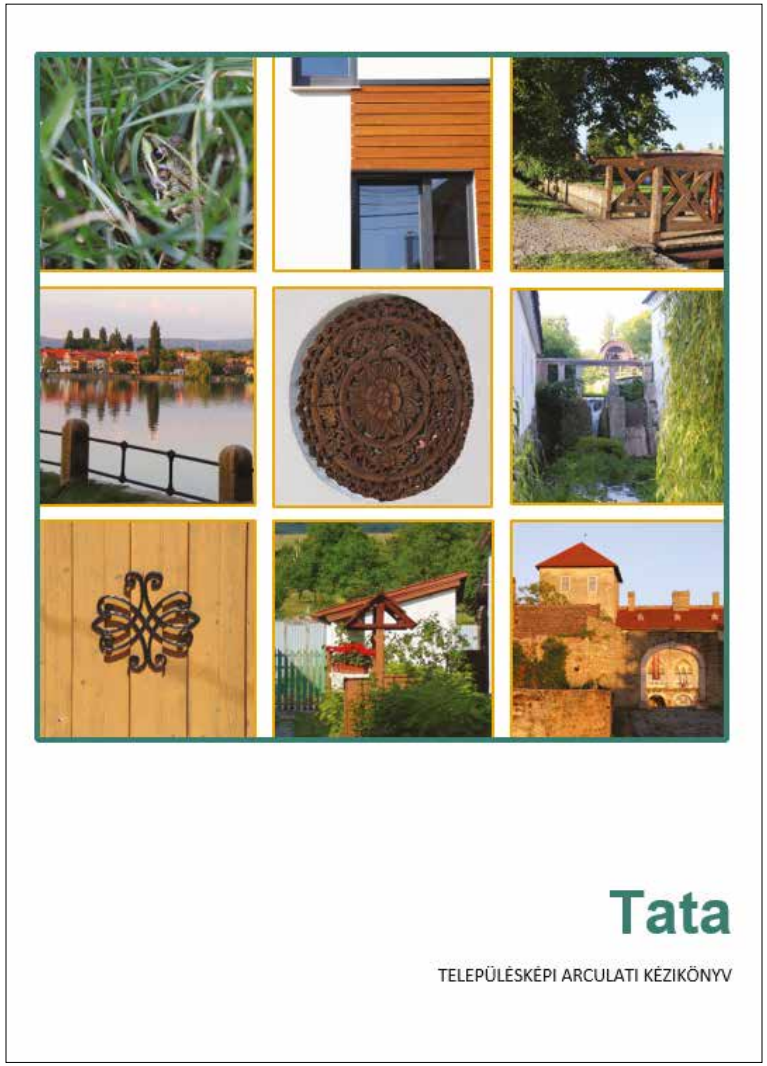

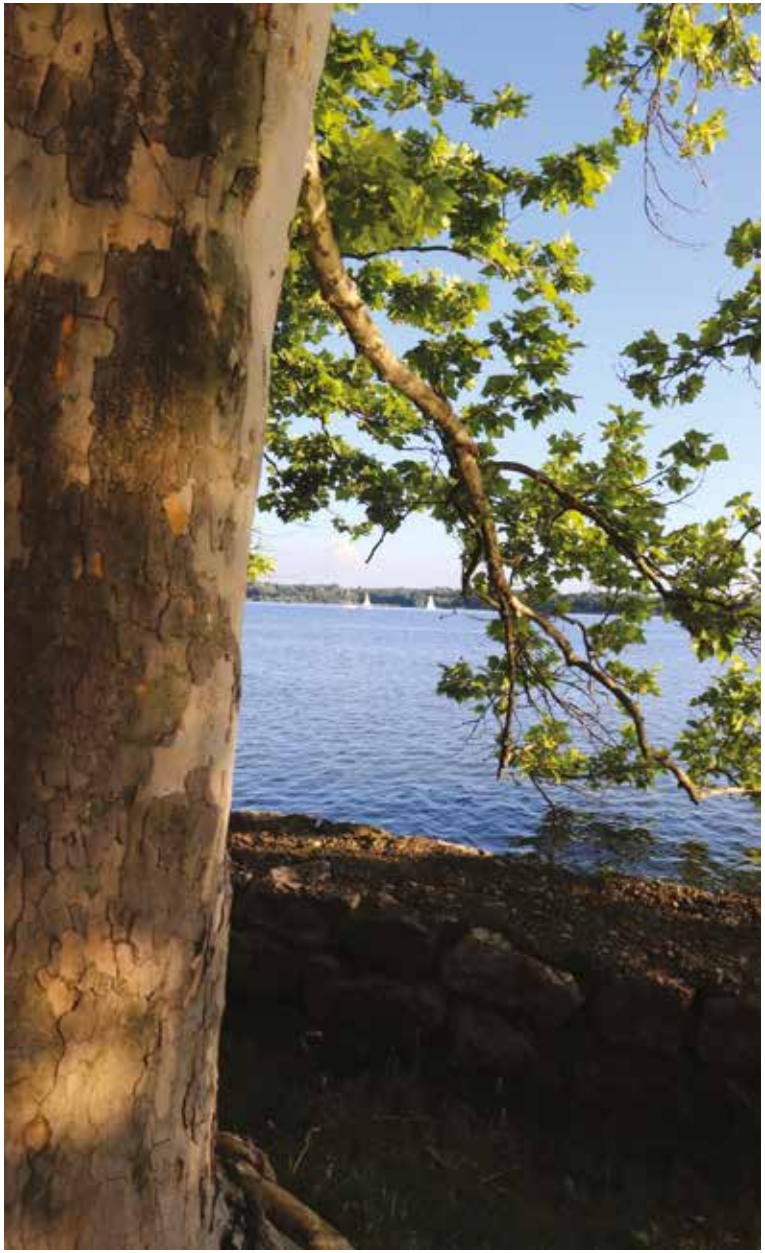

Ilyen jó példákat próbáltunk összegyűjteni az arculati kézikönyvben is nemcsak a jó példák fejezetben, hanem az építészeti útmutató és a történeti település bemutatása fejezetrészben is, hiszen az egyik legfontosabb feladata a kézikönyvnek, hogy belelapozva az olvasó elé táruljanak azok az épületek, amelyek új építésként is szerves részét tudják képezni a településnek és azok az épületek is, melyek a felújításuk minőségével vívták ki azt az érdemet, hogy büszkeséggel mutassuk be mindenki számára.

A tataiak számára az arculati kézikönyv nem az egyetlen olyan kiadvány, mely az értékeinkkel, azok megőrzésével, fejlesztésével és bemutatásával foglalkozik. Számos nívós színes könyvet és brosúrát adtunk már ki magyar és idegen nyelveken egyaránt, melyek értékeinkkel foglalkoznak. Már tizennégy évvel ezelőtt megalkottuk a tatai származású Magyary Zoltánról elnevezett Magyary-tervet, melyet a lakosság széles körű bevonásával hoztunk létre és melyben összefoglaltuk a hosszabb távú fejlesztési elképzeléseinket, ezek mentén haladva építjük városunkat. A Magyary-tervet idén vizsgáljuk felül második alkalommal, de ezek a felülvizsgálatok csak finomhangolások, kivesszük azokat az elemeket, melyek időközben már megvalósultak és olyanokat teszünk be, melyek fontossá váltak, de a fő vonulat, a fejlesztések iránya és célja megmarad.

A lokálpatriotizmus fejlesztésének és a szemléletformálásnak jó példája, hogy 2010-től bevezettük a tanrendbe a Tata tantárgyat, melyet minden tatai felsős diák heti egy alkalommal tanul. Ehhez olyan értékes tankönyvet szerkesztettünk össze, melyben Tata történeti múltját, értékeit tanulhatják és élhetik át a diákok.

A tantárgy keretén belül persze rengeteget sétálnak a gyerekek és interaktívan, az adott értéket maguk előtt látva szívják magukba a történelmünk kézzel fogható emlékeit.

2015-ben elindítottuk a Patrióta Magazint, mely egy olyan igényesen szerkesztett színes negyedévenként megjelenő magazin, melyben érdekes cikkeket olvashatnak az előfizetők a település eseményeiről, vagy a településen élő, Tatáért sokat tevő személyekről, vagy akár egy-egy épület történetéről, ezzel is erősítve az itt lakókban a vonzódást Tata iránt.

Úgy gondolom, hogy csak így lehet olyan közösséget létrehozni, akik együtt szeretnének haladni a városfejlesztés útján. A városfejlesztés, a -működtetés, a -fenntartás nagyon egzakt folyamat, amelyben nem lehet nagy ugrásokat tenni, hanem a

célt magunk előtt látva kell meghatározni az utat, melyet az idő elteltével újra és újra meg kell újítani, erősíteni. Az itt lakókkal együtt közösen kell megtennünk ezt az utat, mert akkor érzi mindenki, hogy a város az otthona is.

Ebbe a folyamatba illik bele az az értékeinket bemutató, ajánlásokat megfogalmazó szemléletformáló könyv, melyet a Településképi Arculati Kézikönyvvel megteremtettünk.

Hiszen a legfontosabb, hogy akik Tatán élnek, azok otthonként és ne csupán lakóhelyként tudjanak tekinteni a városra. A kettő között az a különbség, hogy az otthonunkat igyekszünk saját munkánkkal, tudásunkkal éltetni és fejleszteni, miközben a lakóhelyre csak aludni járunk és nem érezzük sajátunknak a környezetünket. Úgy gondolom, hogy Tatán nagyon erős az az érzése az embereknek, hogy itthon vannak. Ezért köszönöm mindenkinek, aki a településünk fejlesztésében, hagyományaink ápolásában közvetlenül vagy közvetetten részt vesz annak érdekében, hogy Tata olyan város maradjon, melyre évtizedek, évszázadok után is büszkék lehetnek az itt élők.

Lantay Attila

TAK – Székesfehérvár

Egy beismerő vallomással kell kezdenem: amikor megjött a hír, hogy a településeknek településképi rendeletet (TKR) kell alkotniuk és ezzel párhuzamosan ki kell vezetniük a helyi építési szabályzatukból az építészeti kialakításra, anyagkezelésre stb. vonatkozó rendelkezéseket, kissé értetlenkedtem. Építész énem üdvözölte az „esztétikai jogalkotás elrendelését", mert ennek üzenete az építészet kulturális-művészeti oldalának elismerését is jelentette a fontos közérdeken túl, ami épített környezetünk magas színvonalú alakítását célozza. A kezdeti öröm mellett azonban kétségeim is támadtak az építési törvény egyik belém égett axiómája miatt, melynek lényege, hogy az építés helyi rendjét a helyi építési szabályzatban (HÉSz) kell meghatározni.

Első kérdéseim között volt, hogy nem ugyanúgy az építés helyi rendjéhez tartozik-e egy magastető anyaga, színe, mint a telek beépítési százaléka? És ha igen, akkor miért kell ezekről külön-külön helyi jogszabályt alkotni? Nem holisztikusabb-e az a szemlélet, ami nem választja szét az urbanisztika és az építészet kérdéseit, hanem szintetizálva együtt tárgyalja egy jogszabályban? Hiszen nem lehet éles határt húzni a HÉSz-be és a TKR-be tartozó építési szabályok között. Bár később megértettem valamit abból, hogy mi volt a célja ennek a döntésnek, ma is úgy gondolom, hogy a településképi rendeletek akár lehettek volna a helyi építési szabályzatok kötelezően elkészítendő új fejezetei is. Elég gyakori még ma is azon vitatkozni az államigazgatási szervekkel a helyi építési szabályzatok egyeztetési eljárása során, hogy a tervezett jogszabályi rendelkezés a HÉSz-be való-e, vagy a településképi rendeletbe. Viszont ebben az esetben valószínűleg nem készült volna az ország összes településén településképi arculati kézikönyv a rendeletet

alátámasztó-megalapozó munkarészeként, tehát már ezért megérte a külön jogalkotás.

Másik problémát a kezdetben rendelkezésre álló rövid határidő okozta, amit később meghosszabbítottak. Egy megyei jogú város összetett társadalmi-gazdasági-térbeli viszonyait, történetileg kialakult rétegződését, azok utcákban, terekben, épületekben való tárgyiasulását, kapcsolatrendszerét feltérképezni, elmélyülten megvizsgálni több kötetet kitevő tudományos igényű dolgozatban lehet, amely hosszú időn át tartó munkát igényel.

Az időhiány rögtön két fontos feladatot adott: kármentésként minden a HÉSz-ben található építészeti előírást sürgősen áthelyeztünk a készülő TKR-be, mert el akartuk kerülni azt, hogy a korábban a HÉSz-ben szabályozott építészeti előírások elveszszenek, és a város homlokzatait ellepjék a klímaberendezések, illetve szerelt fémkémények, mobiltelefon-átjátszó antennák bukkanjanak fel mindenütt, provizórikus anyagú tetőfedések, háncslemez-kirakatportálok, -kerítések szaporodjanak el.

Másik feladatunk az volt, hogy megtaláljuk a megfelelő építészt és csapatát, aki a főépítészi iroda irányításával napi 24 órában tudja vállalni a TAK elkészítését. Aki műemlékvédelmi felkészültséggel és fehérvári szívvel rendelkezik az ezeréves város arculatának feltérképezésére. Egy ekkora és ilyen jelentős történelmi múlttal – és emlékekkel – rendelkező nagyvárosban megengedhetetlen volt teljesen tájékozatlan építészt megbízni, pedig ömlöttek be az e-mailek a felkínálkozóktól, akik akkoriban szakmányban ontották a TAK-okat országszerte. A tudományos felkészültség, Székesfehérvár alapos ismerete – mint alapfeltétel – arra ösztönzött minket, hogy az örökségvédelmi hatástanulmányunk korábbi szerzőjét kérjük fel arra, hogy induljon a beszerzési eljárásban, hiszen korábbi munkája is részben bele kellett kerüljön a készülő TAK-ba. Ez az építész Csutiné Schleer Erzsébet volt, aki elnyerve a megbízást, felépítette csapatát további műemlékes építészek, valamint zöldfelületi szakértők bevonásával, majd Pintérné Tóth Viktória építész grafikai-tipográfiai gondozásában elkészítette a kézikönyvet. Utólag is elmondhatom, hogy Csutiné Schleer Erzsébet és munkatársai a város és az építészet iránti töretlen elkötelezettségükkel magas szakmai színvonalon oldották meg a feladatot.

A főépítészi iroda részéről a főépítész legfőbb segítője, a teljes folyamat lelke és motorja Sagát Ágnes építész volt.

A munka során a legemlékezetesebb az volt, amikor próbáltuk megragadni azokat az építészeti karaktereket, amelyek az egyes településrészeken egymással rokonságban vannak, egy csokrot alkotnak, majd megfejtsük lényegüket, amit ajánlásként adhatunk a jövő tervezőinek. Fontos volt, hogy ne konkrét építőanyagokat vagy építészeti, épületszerkezeti megoldásokat, oromfalképzést, kéményt, kapuzatot javasoljunk, hanem megpróbáljuk megérteni a hely szellemét, és azt ismertetni a könyvben.

A munkafolyamat egyik tanulsága az, hogy a jogalkotó által segítségként – kisebb településekre készült – kiadott mintakézikönyv módszertanához képest nehezebb dolgunk volt. A nagyvárosok sokkal összetettebb karakterisztikát mutatnak, nem lehet tiszta, egységes karakterekbe sorolni az egyes városrészeket, főleg a történelem során többször lerombolt, majd újjáépített Fehérváron. Legfőbb karakter maga a mozaikosság. Például a lakóterületek közepén néha egy-egy üzem is meghúzódik, vagy nem érhető tetten pontosan pl. a hagyományos kertes és a kertvárosias karakter határa. A nagyelemes (panel) lakótelepek sem helyi, hanem internacionális karaktert mutatnak, hiszen a modernitás egyetemes eszméjének hordozói, annak helyhez kötése nélkül. Számos területen kerültünk abba a dilemmába, hogy hol húzzuk meg a különböző településrészek határait a karakterek szempontjából. És sajátságosan – persze teljesen logikusan – szinte a településszerkezeti terv területfelhasználási egységeivel színeltek a különböző karakterű területek bizonyítva, hogy a területfelhasználás, a beépítés módja alapvetően összefügg az épületek formai jellemzőivel.

Egyre mélyebbre ásva a részletképzések, kapuk, kerítések vizsgálatában aztán találtunk jellegzetesen Fehérvárra jellemző építészeti karaktereket is. Ilyen például a történelmi barokk építészetből Kotsis Iván építészprofesszor fehérvári működése által a XX.–XXI. századra áthagyományozott elem: a zárt erkélyek, zárt sarokerkélyek máig kedvelt alkalmazása nemcsak a történelmi, hanem a kortárs épületeken is.

Ismert volt számunkra, hogy Székesfehérvár építészetéről, helyi és országos jelentőségű építészeti értékeiről számos szakmai tanulmány, tudományos értekezés áll rendelkezésre.

Éppen ezért a kézikönyv célja nem e forrásmunkák felidézése, hanem egy könnyen forgatható szakmai képeskönyv megalkotása volt, amely jó példákon keresztül szeretné megismertetni az olvasót városunk építészeti arculata múltjával, jelenével és jövője alakításával. Szándékunk volt közérthetően, mégis szakmailag megalapozottan bemutatni Székesfehérvár építészeti sajátosságait, hogy ezek ismeretében ajánlásokat tehessünk leendő építtetőinknek arra vonatkozóan, hogy miként gondolkodjanak jövőbeli otthonukról, üzletükről, vállalkozásukról, intézményükről.

Az építészet mindig egy adott kor akaratának – a korszellemnek – térbeli kivetülése. Ezért fontos ismernünk a város történelmét ahhoz, hogy értsük a város évszázadok alatt kialakult településképét, melyet korról korra, rétegekben hagyományoz az utókorra. Székesfehérvárhoz az évszázadok során számos jelző hozzátapadt, ami gazdag történelmi múltját és éppoly gazdag jelenét mutatja. „Az ország történelmi fővárosa", „Koronázóváros", a „Barokk Fehérvár" és a közelebbi múltból az „Iparváros" vagy „Közép-Európa Szilíciumvölgye" megfogalmazás is ismert mindenki előtt.

Ezekben a már-már közhelyszerű kifejezésekben meg is bújik a lényeg: egy város, amely a középkorban az ország tényleges központja, királyaink koronázási, valamint temetkezési helye volt. Központi státusát a törökdúlás után ugyan elvesztette, azonban a településhálózatban elfoglalt kiváló elhelyezkedése, az évszázadok során felhalmozott kultúrája, a korai polgárosodás eredményezte vállalkozó-újító gondolkodásmódja következtében mindig haladó korszellemben tudott és akart fejlődni. A több évszázados állami-szakrális vezető szerepből egy jó értelemben vett hagyománytisztelet, a korai polgárosodásból pedig egy innovatív, korszerű életszemlélet alakult ki, amely a hely szellemévé vált. Nagy lendületet a város a XIX. századi polgárosodás után a két világháború közötti korszakban vett, amikor a jelentős iparfejlesztés mellett a településnövekedéssel együtt a belváros is megújult az egységes városképet eredményező magas szintű beavatkozásoknak köszönhetően. Ennek a korszaknak nagy építészegyéniségei Schmidl Ferenc főépítész és a belvárosi rehabilitáció fő tervezője, Kotsis Iván építészprofesszor voltak.

Ezt követően a 2. világháború után a humán és mérnöki kultúra teremtette korábbi eredményekre támaszkodva létrejött

óriási iparvállalatok (Videoton, Ikarus, Köfém stb.) lettek alapjai a rendszerváltozás után megindult – magántőkét vonzó – újabb gazdasági-technológiai fejlődésnek.

A nagyipari termelés okozta aránytalan településszerkezeti átalakulás eredményeként (extenzív ipar- és telepszerű lakóterület-fejlesztés mellett a hagyományos építészeti struktúrák eltűnése számos helyen) alakult ki a város építészeti arculatának kettőssége. A történelmi városközpont középkori és barokk ékszerépületei és a nagy megastruktúrák a lakótelepeinken, ipari parkjainkban mára épített környezetünk szerves részeivé váltak.

Ennek a kettősségnek a feloldását is szolgálja a könyv a „hagyomány és korszerűség" jegyében: az elődöktől örökölt építészeti értékeink megóvása a korszellemnek megfelelő innovatív értékek létrehozása mellett.

Az arculati kézikönyv egyes fejezetei segítséget kívánnak nyújtani mind polgáraink, mind az itt alkotó építészek, környezettervezők, tájépítészek számára ahhoz, hogy az egyes építészeti feladataik kidolgozásakor megismerhessék, mit tart a város közössége megőrzendő értéknek, követendő példának. Ugyanakkor azoknak is szól, akik érdeklődnek városunk építészeti öröksége, illetve annak kialakulási folyamata iránt.

Felépítésében az általánosból halad a konkrét, a múltból a jelen és a jövő felé. Elsőként Székesfehérvár településszerkezetének fejlődési ívét rajzolja meg, majd a településkép változását vizsgálja képekben. Ezután számba veszi a városra jellemző építészeti karaktereket. A következő fejezetek már az egyes városrészeket vizsgálják, ahol részletesen meghatározzuk a területek építészeti jellemzőit. Az előző fejezetekben tárgyalt történeti áttekintés, állapotfelmérés és karaktermeghatározás után a következő fejezetek konkrét javaslatokat fogalmaznak meg az épületek építészeti kialakítására. Nem feltétlenül a konkrét részletmegoldásokra, hanem az egyes épületeknek a harmonikus utcakép céljából szükséges „viselkedésére" téve a hangsúlyt. Ezután ismét konkrét példákon keresztül már az egyes építészeti részletek követendő megoldásaival foglalkozik az épületek tömegétől a felületképzéseken, burkolaton át egészen a házak színezéséig. Külön fejezetet szentel a városunkat érintő egyik legnagyobb kihívás: a lakótelepi zöldfelület-fejlesztés kérdésének, melyben szintén számos javaslat megfogalmazódik.

Bízunk benne, hogy amennyiben a kézikönyv ajánlásait figyelembe veszik a jövő építtetői és alkotói, településképünk sokat javulhat, a történelem okozta sebek begyógyulnak. Fontos, hogy könyvünk nem kötelezően betartandó építészeti megoldások „mintarajzgyűjteménye", csupán értékrendet kíván közvetíteni, melyet ha mindenki a magáénak érez, jó várost hagyunk örökül az utánunk érkezőknek.

A kézikönyv első kiadása 250 példányban készült el, melynek egyes példányait elküldtük az összes Székesfehérváron működő közoktatási, felsőoktatási intézménynek, könyvtárnak, múzeumnak, levéltárnak, valamint a Fejér Megyei Építészkamara tagjai térítésmentesen átvehették a főépítészi irodán. Emellett megtalálható városunk honlapján is, tehát bárki megtekintheti, forgathatja. Elmondhatom, hogy jó visszhangja volt mind a szakma, mind a város polgárai körében. Már-már egyfajta helytörténeti forrásmunkának is tekintik, az építészek pedig ténylegesen kézikönyvként használják tervezési feladataik során.

várossziluett a XIX. század vége felé a felsővárosi vásártér felől, korabeli képeslapon

várossziluett 1960 körül a komáromi vasút felől

várossziluett 2010-ben a nyugati elkerülő útról

Hathy Zsuzsanna–Ulrich Tamás

Településképi Arculati Kézikönyvről – Budapest XII. kerületében

A nem régóta létező TAK olyan sajátos és komplex műfaji kategória, amely az építészet, az építészet- és településtörténet, a tájépítészet, a településtervezés és az épített örökség védelemének szakmai elveit figyelembe véve és fő szempontja, a településszintű arculati kép, építészeti, esztétikai és vizuális kérdéseit tartalmazza. Elsősorban az építtetőknek és a lakosságnak készült útmutató, amely a tervezés folyamatában kíván segíteni, ismertetve az adott terület építészeti, környezeti és táji értékeit. Bemutatva a kulturális, építészettörténeti vonatkozásokat is. Egy-egy település, kerület arculata, lakó- és közösségi épületeinek építészeti minősége, közterületei, parkjai, zöldterületei egyértelműen hatással vannak az ott élőkre és dolgozókra, az ő életminőség érzületükre. Az Arculati Kézikönyvek segítségével ezek a kívánt hatások irányíthatóbbak, a tervezésben tudatosíthatóak, és jó lehetőséget nyújtanak a követendő példák megismertetésére, az irány bemutatására, a szemlélet formálására. De nem célja, hogy korlátozza az alkotói-tervezői szabadságot, hanem inkább segítse.

A TAK-kal szemben támasztott főbb követelmények:

– tükrözze a jogszabály célját, feleljen meg a jogalkotói szándéknak, a település, a kerületek céljainak,
– feleljen meg összetett funkciójának, iránymutatás, szemléletformálás, települési-építészi szakmai követelmények, fogalmak tisztázása,
– legyen felhasználóbarát, áttekinthető, ne legyen túl terjedelmes, viszont legyen közérthető, pontosan fogalmazzon,
– lehetőleg hosszabb időtartamra írja le a településképi követelményeket, elvárásokat.

Hathy Zsuzsanna építész, a XII. kerület volt főépítésze, aki levezényelte a TAK készítését, vele beszélgettünk és válaszolt néhány kérdésre a TAK-kal kapcsolatban.

Szerinted az elmúlt közel 2,5 év mennyire igazolta a TAK létjogosultságát?

H. Zs.: Azt gondolom, hogy mindenképpen nagy segítség egy település épített értékeinek, hagyományainak és minőségének megőrzésében. Ez a mostani szabályozás szerint elsősorban a főépítész és a polgármester feladata. Vannak olyan települések is, ahol nincs állandó főépítész, és valóban a polgármesternek kell döntenie településképi kérdésekben. Ebben az esetben még fontosabbnak gondolom a TAK meglétét.

Ahol főépítész dönthet a településképet érintő kérdésekben, ott szintén hasznos iránymutatás, segítség és támogatás is egyben, hiszen sokszor nehéz érvényesíteni az egyes elveket, ha azok nincsenek leírva, megfogalmazva, vagy valamilyen módon rögzítve és bemutatva.

Véleményed szerint a kerületben bevált, hasznosan működik?

H. Zs.: Igen, mindenképpen. Sok esetben a TAK-ban rögzített, bemutatott elvárásokra hivatkozva már olyan tervek születtek, amelyek már egyes elveket megfelelően követték. Abban az esetben pedig, amikor ez nem így történt, segítség volt a kitűzött elvek felé terelni a tervezőt, vagy őt támogatni a megbízói elvárásokkal szemben.

Mennyire működőképes egy ennyire heterogén kerület területén, ahol szinte minden megtalálható: nagyvárosi környezet – pihenőerdő, busz, villamos, metró és vasút –, erdei gyalogutak – sétaösvények, bevásárlóközpont –, temető stb.?

H. Zs.: A kerületi TAK megalkotásakor ezekre a területekre, a teljességre törekedve, próbáltunk meg területenként különböző irányelveket meghatározni, az azonosságokat pedig egyben kezelni. Ezért is született igen vaskos kézikönyv a kerületről.

A TAK kerületi és fővárosi vonatkozásai – koherencia? Mennyire egyeztetett a TAK szomszédos kerületekkel?

H. Zs.: A fővárosi TAK-kal különösen – és a kerületi kézikönyvekkel is – próbáltunk némi koherenciát megalkotni, de a feladat részben nagyon nagy volt, hiszen azonos határidőre, egyszerre készültek a kerületek arculati könyvei, így biztosan nem sikerült teljesen egyeztetnünk. Próbáltunk jó irányelveket akár módosítva átvenni, azonban a készítés idején nem volt jellemző a kooperáció, de hasznosnak tartanám, különösen a nagyvárosi karakterű területen, pl. Széll Kálmán tér, Déli pályaudvar – Vérmező, hiszen ott nem határozható meg olyan tipikus korszak, vagy stílus, mint ami például eredetileg a kertvárosias területeket jellemezte.

Véleményed szerint milyenek a szakmai és lakossági visszajelzések?

H. Zs.: A szakmai visszajelzések általában elismerőek voltak, de természetesen voltak olyan esetek, amikor az egyes pontokkal nem értettek egyet a kollégák, leginkább a tervezés során felmerülő egyéni érdekek sérelme miatt. A kézikönyv hasznosságát általában mindenki elismerte. Például olyan tervezőtől, aki korábban nem ismerte a kerületet, örömmel hallottam, hogy nagy segítséget nyújtott neki a környezet megismerésében. A lakosság részéről hasonló visszajelzéseket kaptunk.

Szükséges-e a javítás, átdolgozás a tapasztalatok alapján?

H. Zs.: Igen, mindenképpen, eltelt közel 2,5 év. Vannak olyan részek, amik szerintem finomításra, vannak, amik jelentős kiegészítésre szorulnak a tapasztalatok, az időközben felmerült kérdéskörök „megválaszolására". Szerintem van olyan része is, amit egyszerűsíteni kellene. A bevezető részek nagyon hasznosak, sok információt nyújtanak, viszont a nagyobb segítséget a képes iránymutatások adják.

2.2 A Hegyvidék városrészei

A kerület karaktertérképe nem a városrészek mentén alakultak, egyes karakterterületek sokszor több városrész határán is átnyúlnak.

Ennek oka, hogy annak ellenére, hogy a kerület városrészei elsősorban a természetes határvonalak mentén és a történelmi tájegységeknek megfelelően válnak el egymástól és ezek a városrészek egyedi sajátosságokat hordozó területekként vésődtek be Budapest földrajzi és mentális térképébe területeiken sokszor fedezhetők fel azonos, vagy nagyon hasonló megjelenésű és típusú karakterjegyek.

Összefoglalva az megállapítható, hogy az önkormányzat, a főépítészi iroda munkatársai, a készítők, szakemberek megfeleltek ennek a kihívásnak. De az is egyértelmű, hogy a Kézikönyvek időszakos karbantartása szükséges, az első megfogalmazás lassan javításra, finomításra szorul.

A XII. kerületi TAK elérhető a https://archiv.hegyvidek.hu/download.php?docID=45853 oldalon.

7. kép

8. kép

9. kép

10. kép

Csohány Klára

Álmodunk és ébredünk

Az embernek ámítás nélkül szembe kell néznie a rosszal, különben nem tudja, mi a valóság, és hogyan győzze le.
George Bernard Shaw

ELINDULÓ

A Településképi Arculati Kézikönyvek készítésének kezdetén rendezett tájékoztatókon nemcsak a TAK-készítés módszertanáról, hanem arról is hallhattunk, mennyire lesznek időtállók az elkészült kiadványok. Sokszor elhangzott: függetlenül attól, ki mennyi időt tud vagy akar szánni a készítésre, számítsunk arra, hogy a tapasztalatok alapján ezek folyamatos igazítgatására lesz szükség. Különösen igaz ez a dömpingmunkában készültekre, és tudjuk jól, országszerte a TAK-ok többsége így készült 2017 második felében. Hallhattuk azt is, mi a cél ezekkel a kiadványokkal: forgassák minél többen, terjedjen a híre, segítse a kívánt településkép megőrzését vagy kialakítását, értesse meg a lakókkal, hogy mi a szép és követendő, mi az érték és mi nem. Legyen valóban kézikönyv, főépítészi konzultációkon legyen a főépítész segítségére, és kerüljön el a tervezőkhöz, építtetőkhöz is.

A JELENKOR ÍTÉLETE

Érdekes és tanulságos lenne egy felmérést készíteni arról, hogy maguk a települések mennyire elégedettek a saját TAK-jukkal. Főépítészek, gyakorló tervezők elmondása szerint nem kevés példa van arra, hogy a polgármesterek, főépítészek inkább nem veszik elő a kézikönyvüket, és jó esetben arra készülnek, hogy majd egyszer újra nekifutnak. Van példa persze ennek az ellenkezőjére is, vannak használatban lévő kézikönyvek, még úgy is, hogy kisebb-nagyobb módosítási igények már felmerültek bennük. Ha nem is tárható fel, hogy pontosan milyen arányban forgatják vagy hagyják porosodni a kézikönyveket, nem hagyható figyelmen kívül, hogy nagyon sok TAK rejtőzik a fiókok mélyén és az sem, hogy néhány kézikönyv esetében jobb lenne, ha ott rejtőzne.

Saját tapasztalataim és a másokkal való beszélgetések alapján én most az utóbbiak, a kevéssé sikeres kézikönyvkészítések miértjeire próbálok válaszokat, vagy legalább kérdéseket találni annak reményében, hogy mások tollából többet olvashatunk a jó példákról, és hogy megindul egy párbeszéd arról is, mik az okok, és hogyan lehet segíteni azokon, ahol nem vált működőképessé a TAK.

KÉT ÉV NEM SOK

Pest megyében – ahogy a grafikonon is látható – a települések nagy része (74%) 2017. december 31-ig elkészítette arculati kézikönyvét. A bő két év alatt sok tapasztalat összegyűlhetett, módosítással mégis alig találkoztunk, és amivel találkoztunk, az is inkább csak egy-egy beruházás érdekében történt csöppnyi kiigazítás volt. A Lechner egyeztetőfelületére feltöltött előzetes megkeresések alapján talán két Pest megyei település gondolkodik teljes felülvizsgálatban, a kézikönyv egészének átgondolásában, de biztosan ez sem tudható.

Még az alapos, gondosan készített kézikönyvekben is bizonyára vannak kiegészíteni, módosítani való részek, de ahogy a véleményezéskor is láttuk, a készülő TAK-ok színvonalában hatalmas különbségek voltak és ezek a jóváhagyott dokumentumokban is megmaradtak.

Felmerülnek a kérdések: az egyik, amire már korábban is kerestük a válaszokat, hogy miért készültek kevéssé jól sikerültek, a másik, hogy miért nem indultak el a módosítások.

KERESEM A SZÓT

Arra, hogy miért készültek kevéssé jól sikerült arculati kézikönyvek is, egy választ már ismertünk a kezdetekkor is, ez az időhiány. Viszonylag kevés idejük volt az önkormányzatoknak is, a tervezőknek is felkészülni erre a munkára, a többség az utolsó pillanatig kivárt, míg az állami támogatás biztossá nem vált. Több ezer település egy időben, néhány hónap alatt készítette el kézikönyvét. Tervezőcsapatok alakultak megfelelő szakértelemmel, vagy anélkül és vállalták túl magukat. A főépítészi feladat ellátásához szükséges feltételeket teljesítők korlátos száma miatt a megbízott főépítészek is nagy terhelést kaptak egyszerre. Sokan a települést sem tudták kellően megismerni, nemhogy a munkába is bele tudtak volna folyni.

A tervező kiválasztása az önkormányzatok esetében régóta ismert probléma, amit most megnehezített az is, hogy szinte senkinek nem volt referenciája ilyen munkáról, csak annak a néhány tervezőnek, aki a mintakézikönyvek készítésében dolgozott. A kiválasztásban nem mindig vett részt a főépítész, még azokon a településeken sem, amely nem csak a kézikönyv késztésének folyamatára bízott meg valakit a főépítészi tevékenység ellátására.

Az, hogy nem volt semmilyen jogosultsághoz kötve a munka elvégezhetősége, valószínűleg azt feltételezte, hogy a főépítész tevékeny közreműködésével folyik majd a munka. Az, hogy ez nem minden esetben történt így, az részben az előzőekben említett leterheltség miatt volt, de voltak olyan esetek, amikor a tervezők nem tartottak igényt a főépítésszel való együttműködésre. Volt, hogy a véleményezésre elkészült munkát látta csak, és abba is vagy volt beleszólási lehetősége, vagy nem. A véleményét pedig vagy figyelembe vették, vagy nem.

Az új, a tervezők számára szokatlan hangvételű műfajra nem tudott mindenki ráhangolódni, annak ellenére, hogy kaptunk mintakézikönyveket, előképeket, melyek jól át tudták adni, mi az a stílus mind megfogalmazásban, mind kiadványszerkesztésben, ami meg tudja szólítani az olvasót. Az idő igazolta, hogy azok a hosszadalmas tudományos, szaknyelven

megfogalmazott szövegek, amiket a véleményezéskor is kifogásoltunk, nem valók a kézikönyvbe.

A folytatáshoz érdemes lenne átgondolni a „Jó példák" fejezet készítésének mikéntjét. Azok a települések, melyeken a mintakézikönyvek készültek, szerencsés adottságúak abból a szempontból, hogy volt miből válogatni. Falvaink többségében nem találunk követendő kortárs építészeti megoldásokat, pláne úgy, hogy a környezetbe is be tudjon illeszkedni. Jó, ha jól sikerült felújítással találkozhatunk.

A készítőknek két lehetőségük volt, mindkettővel éltek is, de mindkettőnek van hátránya. Egyik, hogy más településen lévő épülettel, épületekkel töltötték fel a fejezetet, sajnos néha olyankor is, ha a településen is akadt volna arra érdemes. Az így kölcsönzött, többnyire építészeti szempontból valóban értékes épületek esetenként tényleg megfeleltek a település hangulatának, beilleszkednének a környezetbe, de gyakran előfordult, hogy nem. A településen kívüli épületek fotói – különösen, ha elszórva jelennek meg a kézikönyvben – becsapják az éppen csak átlapozó olvasót. A másik lehetőség, hogy „majdnem jó" épületek kerültek be jó példának. Ez esetben nehézséget okoz, hogy a kevéssé példamutató elemek is jó példának tűnhetnek (pl. alacsony hajlásszögű tető, garázskapu az utcára, tömör, falazott kerítés ott, ahol ezek nem javasoltak). Szövegesen leírható, hogy miben jó a bemutatott épület, de az már nem, hogy mi az, amiben viszont nem.

LEHETETT VOLNA

A határidő, ami behatárolta az arculati kézikönyvek készítésének idejét, mindenkinek egyformán lett kimérve. Hogy lehet, hogy mégis készültek alaposan átgondolt, tartalmukban és megjelenésükben egyaránt értékes munkák?

Ezek esetében valószínűleg a munkavégzés lényegesen hamarabb megindult. Vélhetően egyes előrelátó tervezőcsapatok, míg a települések nyitottakká nem váltak a kezdésre, rákészültek a feladatra: kitalálták az arculatukat, eltervezték a munkát, kiosztották a feladatokat, munkatársakat toboroztak, talán már ábrákat és kiadványsablonokat is készítettek. Így mikor egy-egy munkát megkaptak, már „csak" a lényegi munka maradt arra a néhány hónapra.

Ahol a főépítészi irodák magukra vállalták a feladat javát, ott pedig már a tényleges munkavégzés is megkezdődhetett hónapokkal a többiek előtt.

Sok múlt ezenkívül a készítő rátermettségén is. Voltak, akik nagyon jól ráéreztek a nyelvezetre, az arányokra, az előadásmódra.

Az önkormányzatok a tervezők kiválasztásakor referenciák hiányában nem láthatták előre, milyen munkát fognak kapni, így mondhatjuk, hogy számukra sok múlt a szerencsén is.

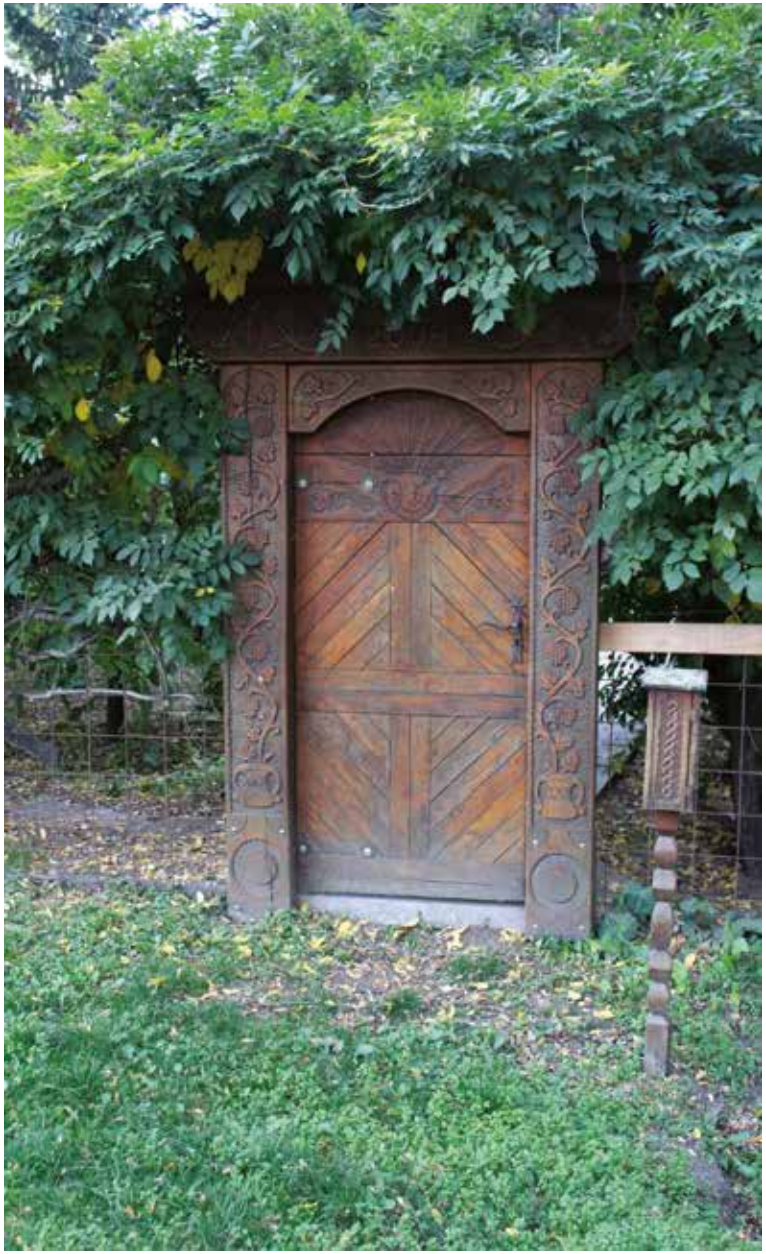

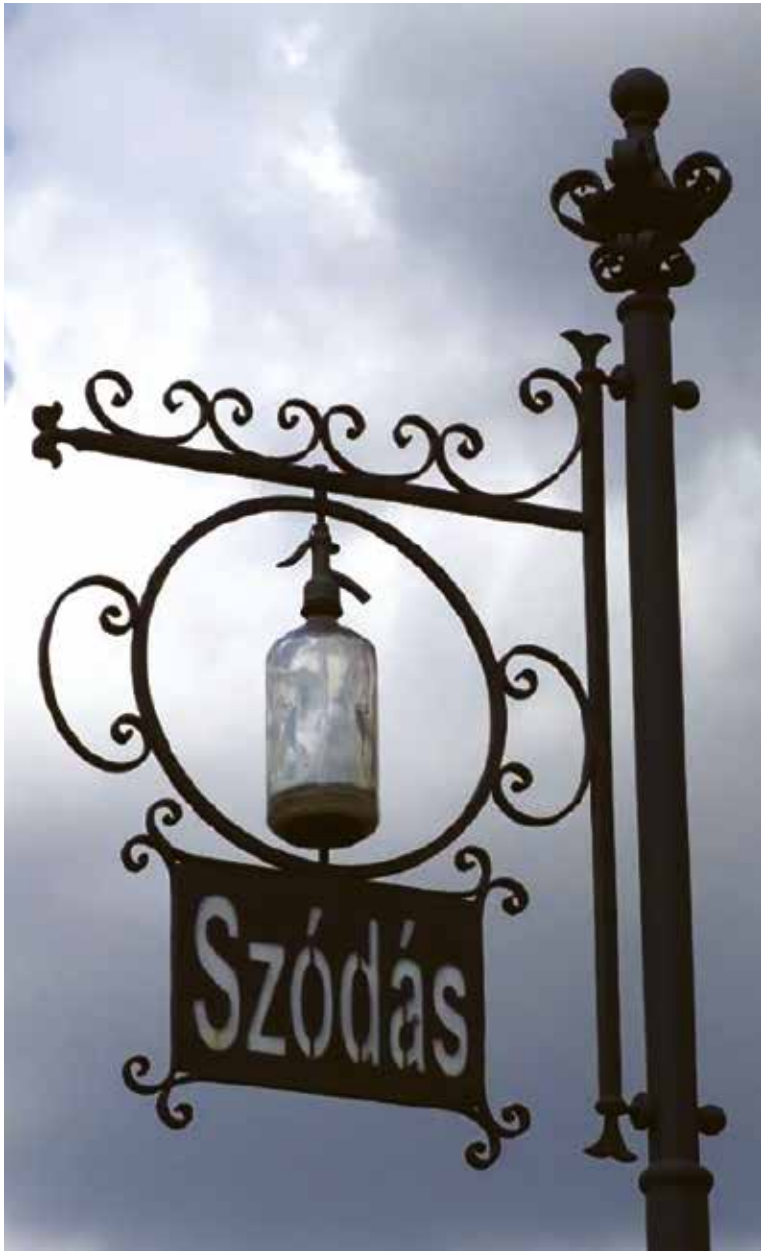
Szódás

EZ MÁR ÍGY SZOKÁS

A lakosság érdeklődését kevéssé sikerült felkelteni a TAK-ok készítésével. Ha itt-ott esetleg meg is fogalmazódik valamilyen vélemény, az inkább csak egyes tervezési feladatok kapcsán történik, főépítészi konzultáció alkalmával.

Talán a településképi törvény megfogalmazása sem túl szerencsés, amikor a településképi arculati kézikönyv készítését a településképi rendelet szakmai megalapozása érdekében határozza meg. Úgy érződik, az önkormányzatok számára valóban az a cél, hogy a rendelet megszülethessen. Láthatjuk, a rendeletmódosítások száma alaposan meghaladja a TAK-módosítások számát, vélhetően olyankor is, amikor pedig szükséges lenne együttes módosításuk.

Az arculati kézikönyvek módosítása, pláne teljes átgondolása, nem kis költséget jelentene, amire forrást nem szívesen áldoznak az önkormányzatok. „Általában több esélye van valaminek a megvalósulásra, ha kimutatható róla, hogy gazdaságilag kifizetődő, mint ha csupán boldoggá teszi az embert." (Dienes Zoltán Pál matematikus)

A településkép védelme „csak" hosszú távon hozhat látható eredményt, a TAK készítése a költségességen felül macerás is, főépítész is kell, könnyen kerül a halogatható feladatok közé.

APPROXIMÁCIÓ

„Plans are worthless, but planning is everything." *„A terv semmi, a tervezés minden."* D. D. Eisenhower híres mondását főleg tervezők szokták idézni. Jó lenne, ha az önkormányzatok is megértenék a lényegét, és nem a szükséges rosszat, pénzkiadást látnának a tervezésben, hanem stratégiát, a hosszú távon (is) megtérülő befektetést és közösségteremtést. Amíg ez nincs így, a TAK-készítés, -karbantartás kérdésének ébren tartására külső erőkre van szükség.

Most úgy tűnik, nemcsak az önkormányzatok engedték el kicsit ezt a témát. A Lechner Tudásközpont ábra- és részletfotó-gyűjteménye is ugyanabban az állapotban van, mint volt évekkel ezelőtt, tennivaló pedig lenne vele.

Kulcskérdés lenne a stabil főépítész-hálózat megléte, ami évtizedek óta napirenden van, hol közelebb, hol távolabb kerülve a céltól.

Lehet, hogy nem csak a TAK-okat, hanem a TAK készítésének menetét, elvárásait is át kellene gondolni?

ELJÖN MAJD A NAP

A 2017-ben tartott tájékoztatókon, fórumokon is elhangzott, hogy a TAK-okkal az ifjúságot is meg lehetne, meg kellene célozni. Talán még hamarabb, gyerekkorban kellene kezdeni, amikor még nem alakult ki az ízlésvilága, még terelhető, még beleég, hogy mi az érték. Akár környezetismeret órán, akár a vizuális kultúra keretén belül egy számukra átdolgozott kiadvánnyal, sétákkal összekötve felnevelhető egy új, a környezetét értő és értékelő generáció.

Bujdosó Judit

Tihany – TAK

2017. A főépítészi szakma nagy éve (!). Az előző év (2016) kormányzati beharangozásai szerint tudtuk mire készüljünk. Vagy nem! Na, de ilyen sokat és ilyen rövid határidővel min-det! A legkörültekintőbb előkészítéssel, a kormányzati infók folyamatos nyomon követésével és a legóvatosabb feladatvállalással is nagyon-nagyon megterhelő volt! A szakma összes szereplőjének.

A tihanyi TAK főépítészi közreműködéssel, de a településtervezőink munkájával készült el. Érdemes a nevüket is hozzátenni, mert mintaértékű, gyorsan (jóval a határidő előtt) elkészülő, gondos munka lett! Olyannyira, hogy a készítési folyamatról metodikai tanfolyamot is szerveztek a „lemaradóknak".

A készítésbe számos fotóst bevontak, így nagyon szép, jó minőségű képanyag jött össze, amit végül képzett grafikus szerkesztett össze.

A készítés kezdeti lelkesedésének fenntartását a kötelező szabályozás határideje és a készítésre kifizethető kormányzati támogatás kényszerítette ki. Tihanyban a településtervezőinkkel nekünk szerencsénk volt, mert gyorsan vállalkoztak a munka elkészítésére, de tudom, sok településnek gondot okozott a főépítész- és szakemberhiány. Tihanyban szerencsés volt az a helyzet is, hogy az önkormányzat a kormányzati támogatást ki tudta egészíteni a munka színvonalas elvégzéséhez szükséges további pénzügyi forrással.

Több, a készítésben is jeleskedő szakember egybehangzó véleménye szerint a települési TAK-ok készítését meg kellett volna előznie a térségi, régiós vagy tájegységi TAK-ok készítésének, hiszen egy-egy tájegység nagyon hasonló, a települések jelentősen nem különülnek el.

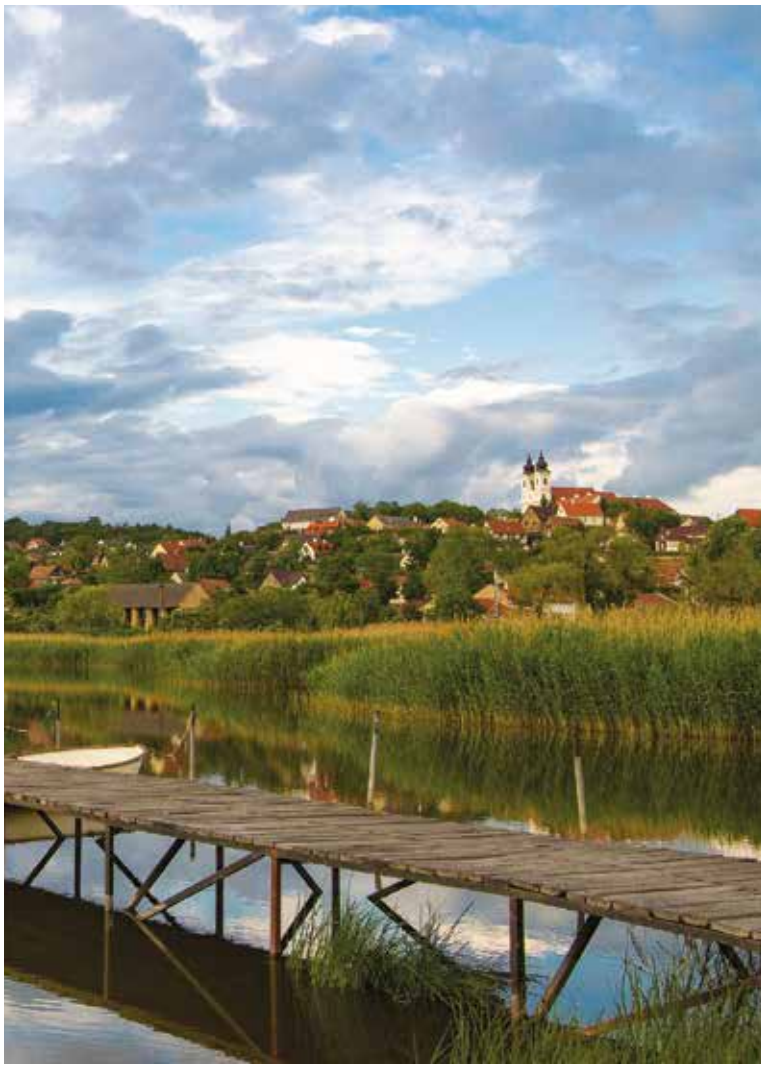

TIHANY

TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYV

2017. június

Völgyzugoly Műhely Kft.

Kivételt jelenthet Tihany és a Balaton-felvidék. A Balaton-felvidéknek ugye tudjuk, hogy volt már tájegységi TAK-ja a Krizsán-féle Építészeti Útmutatóval, de Tihany még ettől is eltér a sajátos történeti múltjával, örökségével és helyi anyaghasználatával.

Általánosságban elmondható, hogy rejtett vagy valós célok mellett egy időkép, pillanatfelvétel készült a magyar valóságról a TAK-ok készítésével. 2017-i időkép! A helyi védelmek rendszere viszont nem lesz sokáig tartható, ha azok nem kapnak korszerűen használható funkciókat! Pl. nagy gond, amikor alacsony belmagasságú épületet akarunk magtartani, de a korszerű igények ezt felülírják!

A TAK-ok mai használata Tihanyban is néhány lelkes és kiművelt építész, néhány érdeklődő laikus kérdéséből ítélhető meg, és eszerint a használat elenyésző!

A TAK előnye az, ami a hátrányává is válik? Az időkép bemerevedése, sajnos az önkormányzat nem érzi a magáénak, hogy tegyen ez ellen és annak aktualizálása fel sem vetődik, de pénzeszközt sem szívesen fordítanának rá. Így a TAK jövőképe egyelőre bizonytalannak tűnik számomra. A szabályozásra való hatása sem egyértelmű, mivel a települési felülvizsgálat már 2015-ben elkészült és az azóta érvényesített módosítások a TAK-ra, a TKR-re való visszatekintés nélkül történnek.

Talán nagyobb nyilvánosságot kaphatott volna a népszerűsítésért, ha a netes honlapfelületen kívül a háztartásokba való nyomdai példány eljuttatását az önkormányzat támogatja (8000 Ft/db), ez eddig nem történt meg!

A Tihanyi TAK összeállítását és képeit nem kell magyarázni, azok magukért beszélnek.

Grőber József

Magyarpolány Településképi Arculati Kézikönyve – részlet

1. KÖSZÖNTŐ, BEVEZETÉS

Tisztelt Olvasó!

Szeretettel köszöntöm Önt, mint érdeklődőt, aki fellapozta Magyarpolány Településképi Arculati Kézikönyvét. Megtiszteltetés számomra, hogy Magyarpolány polgármestereként önkormányzatunk és német nemzetiségi önkormányzatunk nevében is figyelmébe ajánlhatom Magyarpolány település nevezetességeit az itt élő emberek nyitottságát és vendégszeretetét. Biztos vagyok benne, hogy e sorok olvasása után sikerül felkeltenem az érdeklődését és örömömre szolgálna, ha hamarosan ténylegesen is idelátogató érdeklődőként köszönthetném településünkön, melynek kapcsán élvezhetné falunk csodás atmoszféráját és sütkérezhetne vendégszeretetében. A falu szülötteként is nehéz néhány mondatban megfogalmazni községünk főbb jellemzőit, hogy mi az, ami csak itt, és máshol nem látható, máshol nem felfedezhető. Ha ezt egy mondatban kellene aposztrofálnom, azt mondanám: Magyarpolány, ahol a lelki béke lakozik. A következő néhány gondolatban ezt az állítást igyekszem azért bővebben kifejteni.

Első írásos feljegyzés 1171-ben említi Polányt, mint a bakonybéli bencés apátság birtokát. Festői fekvését a hegyek, valamint a síkság találkozása adja. A faluba érve vonzza a tekintetet a kálvária az 1700-as évek közepéről származó öt stációjával, valamint a régi faluszerkezetet felidéző Petőfi utca műemlék épületeivel. Az itt található 44 országos védettségű tornácos bakonyi paraszthézon kívül további 40 épület élvez helyi védettséget. Magyarpolány Europa Nostra-díjas település, majd száz védett épületével a nemzeti örökség része.

A Kálvária-hegy adja a természetes színterét a település másik nevezetességének, a nemzetközi hírű, a Veszprém Megyei Értéktárba már felvett, reményeink szerint hamarosan hungarikummá váló, 1993 óta minden évben a pünkösdi időszakban bemutatásra kerülő Magyarpolányi Passiónak.

Azonban a legnagyobb érték mindannyiunk közös hite, a közösség összefogó és építő ereje, amely azzá tette Magyarpolányt amilyen most, és amely azzá teszi, amilyenné formálni akarjuk.

Grőber József
polgármester

2. MAGYARPOLÁNY BEMUTATÁSA

2.1. Rövid helytörténeti bemutatás:

Magyarpolány Veszprém megyében, a Balatontól 35 kilométerre, a Bakony délnyugati lejtőin elterülő, erdőkkel övezett, mintegy 1300 főt számláló, sváb település, ami a Polányi Hosszúhegy és a Kálvária-hegy közti völgyben, és ezek lejtőin helyezkedik el. Közúton a 8-as számú főútvonal Ajka–Bakonygyepes elágazónál lekanyarodva helyközi és távolsági busszal is könnyen megközelíthető. Vasútállomással nem rendelkezik, a legközelebbi megállóhely Ajkán található.

Hegy és síkság találkozásának látványa miatt távolról és közelről nézve is festői szépségű a falu természeti képe. A Bakony nyugati nyúlványai a Polányi Hosszúhegyben végződnek, ebből kimagaslik a Kálvária-hegy. Ezek völgyében és lejtőin fekszik a település.

Szláv eredetű a falu neve. A polyan szó mezeieket jelent, azaz azokat, akik a mezőségben laknak. Korai okiratok a bakonybéli bencés apátság birtokaként említették. A 16. században Palota várához csatolták, míg a 17. század második felében a zirci ciszterciták lett. A török elől elmenekült a falu népe, hosszabb ideig lakatlan volt a terület, 1696-ban tértek vissza régi lakói. A „Magyar" megkülönböztető jelzőt 1752-ben kapta, amikor a zirci apátság Sziléziából és Felső-Ausztriából németeket telepített be. A két falut Magyarpolányt és Németpolányt nemcsak egy út, hanem a vallás is elválasztotta: a németek katolikusok, a magyarok helvét vallásúak voltak.

A Szent László király tiszteletére szentelt római katolikus templomot mégis Magyarpolányban építették fel 1777-ben, mert így akarta a földesúr a két települést a templom révén összekapcsolni.

A 19. század végén, 1899-ben egyesítették végleg a két falut. Németpolányt Magyarpolányhoz csatolták.

A falu megőrizte régi településszerkezetét. Két főutcája kelet–nyugat, illetve észak–dél irányban keretet alkot.

A Petőfi utcát a bakonyi népi építkezésre jellemző boltozatos tornácú, mellvédes, oszlopos hosszú kőházak alkotják, amelyek általában két házzal készültek a régi családi viszonyoknak megfelelően.

Ilyenben alakították ki a tájházat, amely múzeumként és alkotóházként működik. A helyiek ma is aktívan ápolják hagyományaikat: sok kézműves él és dolgozik a faluban.

Magyarpolányt majd száz védett épületével a nemzeti örökség részeként tartják számon. Műemlékeinek megőrzéséért és ápolásáért a közösséget Europa Nostra-díjjal jutalmazták 1992-ben. Büszkesége a településnek az ötstációs kálvária,

amely 1770 körül épült késő barokk stílusban. 153 fokos lépcső vezet fel a kápolnához.

A Kálvária-domb tetején a Fájdalmas Szűzanya tiszteletére épített kápolna áll. A dombtetőről pazar kilátás nyílik a településre, a környező hegyekre és a bakonyi tájra. Európában egyedülálló a Lukács evangéliuma alapján összeállított Polányi Passiójáték, melynek bemutatójára minden évben pünkösdkor kerül sor a Kálvária-domb aljában, a katolikus templom előtti téren lévő szabadtéri színpadon. Az előadások különlegessége, hogy díszlete a háttérben lévő kálvária és szereplői a faluközösség lelkes amatőr tagjai. A Magyarpolányi Passiót felvették az Europassio Szövetségbe.

3. ÖRÖKSÉGÜNK

3.1. Országos védelem

Magyarpolány nagyon sok értékes, jó állapotú, karbantartott, élő, elsősorban népi műemlékkel büszkélkedhet. Szám szerint 48 egyedi országos védelemmel illetett érték szerepel az örökségvédelmi nyilvántartásban, ebből négy I. kategóriájú, 44 pedig III. kategóriájú.

Magyarpolányban országos egyedi műemléki (I.) védelmet élvez 4950 törzsszám alatt a Kossuth utca 699. hrsz. alatt található kálvária.

Magyarpolányban országos egyedi műemléki (I.) védelmet élvez 4951 törzsszám alatt a Kossuth utca 24. sz. 59. hrsz. alatt található R. k. plébániaház.

Magyarpolányban országos egyedi műemléki (I.) védelmet élvez 4952 törzsszám alatt a Kossuth utca 29. sz. 686. hrsz. alatt található R. k. templom.

Magyarpolányban országos egyedi műemléki (I.) védelmet élvez 6709 törzsszám alatt a Petőfi utca 4. sz. 466, 467, 468. hrsz. alatt található lakóház, ma művészeti intézmény.

Magyarpolányban országos egyedi műemléki (III.) védelmet élvez 6734 törzsszám alatt a Petőfi utca 37. sz. 391. hrsz. alatt található lakóház.

Magyarpolányban országos egyedi műemléki (III.) védelmet élvez 6734 törzsszám alatt a Petőfi utca 37. sz. 391. hrsz. alatt (előtt) található kereszt.

A kereszt magánterületen, de annak utcai kerítésén kialakított közterület felől nyitott fülkében áll.

Az előző képekben bemutattuk, hogy milyen épületeket építettek nagyszüleink, a következő fotók pedig a mai környezetbe illő modern épületeket ábrázolják.

A település lakóterületeire vonatkozó jó példák

A képen látható épület jó példa a jól megválasztott és igényes anyaghasználatra, a nyílászáróarányokra, a térbeli és síkbeli tagozatokra, kombinált tetőformára és irányultságra, terepre illesztésre.

A jelentős méretű épület tagolt tömegformálása a település léptékébe illeszkedő hatást eredményez. Letisztult a kerítés és a kert megfogalmazása is.

Az utcai kerítés tér- és növényfalat is képez a közterület felől. Kellemesen oldja ezt a hatást a benne kiépített könnyed, áttört kapuzat. Szép példa a gondozott közterületi zöld és a rendezett telekbelső összhangjára *(következő kép)*.

Az alábbi épület is jó példa a kerítés, nyílászáróarány, közterületi és előkerti gondozottság, színhasználat tekintetében egyaránt.

Alábbi fotónkon a falu elköszönő tábláját látja, reményeink szerint ez az összeállítás arra ösztönzi Önt, hogy az üdvözlő táblánkat személyesen élőben olvassa.

Hajnóczi Gyula

A város arculatának változásai, bajai identitástudat a két világháború között

Apám könyveinek és mindenféle iratainak rendezése közben nemrég akadtam az „V. Bajai Építészeti Triennálé előadásainak gyűjteménye 1991" című kiadványra, amely egy borítékban bontatlanul – általam is ismeretlenül – lapult, immáron egy év híján harminc éve. Szülővárosának rendezvényén saját maga által is „hosszúra nyúlt beszámolónak" aposztrofált előadásában szubjektív megközelítéssel beszélt szülővárosa arculatának változásairól és a bajai identitástudatról úgy, hogy folyamatosan objektíve kitekintett a világ és hazánk építészetének általános, egyetemes folyamataira, történéseire, és általa sebészi pontossággal bemutatott történelmi fejlődésére. Előadásának végén Baja arculatának változásáról a következőt mondja: „az elmondottakhoz mérem a mát, és ehhez a mércéhez mérve evidensen kikövetkeztethető a bekövezett módosulásokról alkotott véleményem".

Úgy gondoltam, olvasás után evidencia az is, miért javasoltam eme előadás megjelentetését a településképi arculatról szóló cikkek záróakkordjaként!

Hajnóczi Gyula professzor emeritus születésének 100. évfordulóján,

Hajnóczi Péter

(Az akvarelleket a szerző bátyja, Hajnóczi Ágost készítette.)

Az épület élete halandó, akár az emberé. Igaz, sokkal hosszabb életű, hiszen a ház, amit az egyik család megépített magának, otthonául szolgálhat a másodiknak, többnek, generációkon át. Ha beteg a hajlék, meggyógyítják, használják, míg végleg ki nem vénül és újat kell építeni helyette. Amíg emberi élet lüktet a falak között, a ház élete sem szakad meg, hacsak azok maguk ki nem múlnak. Az épület és az ember életidejének a különbözősége adja az építészet egyik szépségét, annál is többet, azt, amit az ódon családi ház jelent nekünk, amit az öreg város nyújtani tud: az élet folyamatosságának az illúzióját, biztonságérzetet, hogy nem létezünk pőrén és kiszolgáltatottan.

Ezért „lélektelen" még az új ház, az új lakótelep, hiába korszerű, higiénikus és tetszetős, mivel kevesebbet tud mondani nekünk az életről, mint amazok.

De ugyanez az időbeli eltérés az építészet végzetes öröksége is. Korszakok váltják egymást és eltörlik azt, ami használható lenne még. A jobbik esetben átalakítják a házat, vagy építőanyagnak használják fel a régi épület maradványait, így abból – átlényegülve – valamicske mégis tovább él. Manapság az történik, hogy a kulturális folyamatosság megőrzésének a vágya szembekerül a civilizáltság és modern életünk egyéb velejárójának – elsősorban a közlekedés (térileg kifejezve: a „helycsere") követelményeinek – a kielégítésével és rendre ítélünk halálra patinás épületeket. Egyikük-másikuk életben maradhat eredeti helyén, de elárvult idegenségben tengeti életét neofita környezetében. Néhányát megmentjük és szabadtéri múzeumokba helyezzük át, és szinte kegyelettel látogatjuk meg azokat, mint valamikori életek megmaradt hírmondóit.

És mindez mégis istenes, hiszen az élet múlásának, változásának a természetes velejárója. Kevésbé ilyen az építészet belső dialektikájából fakadó mozzanatos sokasága. Közöttük a legjellegzetesebb az a viszolygás, amivel az egyes korszakok, a közvetlen megelőző architektúra arculatát szemlélik. Mintha ilyesmi tudatosan a reneszánszban kezdődött volna el, és mintha az impulzív nyugat-európai kultúra ismérve lenne. Amit ma megcsodálunk pl. a gótikában, azt az újkor hajnalán barbár

elfajulásnak ítélték. A gótika, mint csúfnév lett elfogadott stílusjelző, akárcsak a barokk a szabálytalan, a hibás gyöngy neve szerint. A második nagymérvű tagadást a barokknak meg a rokokónak kellett elszenvednie, amikor is gátlástalanul szórták ki a ragyogó oltárokat a templomokból és szenvtelen purista alkotásokat tettek helyükre, de az egész stílust betegesen bujának, áttekinthetetlennek érezték. Az eklektika megítélésében azonban odáig fajult az ellenszenv, hogy megsemmisítésére törekedtek. Részlegesen a szecesszió (ez a megjelölés azután szintén megkapta a maga pejoratív értelmezését, mivel az, hogy szecessziós, csúnyát jelentett sokáig), teljességével pedig a modernizmus kívánta a historizmus pusztulását.

A modernisták megkísérelték az építészetet új szférába átlendíteni, hirdetvén, hogy nem a művészetek sorába való. A különböző emberi cselekményeket technológiai folyamatként értelmezték, és ennek megfelelően „testre szabott" és „célszerű" épületeket emeltek, amelyeket nemegyszer gépnek értelmeztek. Így fejlett építőgépekkel létrehozott települések is homunculusoknak való „gépparkok" lettek. Végül is a modernizmust ortodoxiába merevültnek ítélték és nemcsak a sivárságot rótták hibájául, hanem azt is, hogy „túlfunkcionálta" épületeit, és ezzel azok használhatósági köre, értéke csökkent. Ugyanakkor azt is kifogásolták, hogy a modernizmus az emberek egyéni kívánalmait mégsem tudja kielégíteni, hiába hirdeti az alkalmazkodást. A tervezők és a kivitelezők vitáiba ezután lélekbúvárok, társadalomtudósok, bölcselők és az emberi életvitel megannyi értője és óvója avatkozott bele. Ezek hatására az internacionalistának szánt forradalom neoregionalista, neohumanista, neoszubjektivista ellenforradalomba torkollott. Aki azt hiszi, hogy ezzel vége, téved. Hiszen a most virágzó építészetre máris azt mondják, hogy spiszbürgeres, hogy nagy része nem hazai tradíciókra épülő, hogy a lapostető-fóbiát öncélú magastetőeufória váltotta fel, hogy a megtagadott konstruktivizmus paródiái jöttek létre az agyafúrt fedélszékek kispekulálásában. És felsejlik már az újabb antitézis, az újabb oppozíció, amelyik a

jövő építészeti kifejezőnyelvét a „high-tech" egzakt eleganciájában látja.

Tempora mutantur et nos mutamur in illis – változnak az idők, és mi azokkal változunk. Ez így igaz, de igaz ez a latin közmondás úgy is, hogy az időt beleértve a térhez viszonyítjuk a változást? Ahogyan a magam módján átköltöttem: Ioca vicina mutantur et nos mutamur in illis, azaz: megváltoznak a környező helyek, és mi azokkal változunk – ez is helytálló? Úgy érzem, ezzel az átfogalmazással meggyűlik még a bajom. De hát most és itt éppen erről van szó.

Egy alkalommal a volt minisztériumunk tervezési főosztályának egyik referense rövid gyűlésre hívta össze az építészeket a szövetségünkbe. Okát nem adta, de arra kérte a tagokat, hogy – az amerikai ízű, gyors véleménybeszerzés, az új, brainstorming módján – adjunk rövid és hirtelen választ erre a kérdésre: Mi az építészet? Jómagam ezt böktem ki: az építészet a továbbépítés tudománya. Most így pontosítom: az építészet a továbbépítés művészete. A továbbépítés alatt azt értem, ami – a használatos kifejezéssel élve – a környezethez való beilleszkedést jelenti. Nos, úgy vélem, hogy az új alkotás akkor illeszkedik helyesen az adott építészeti környezetbe, ha az evidencia élményét kelti. És ebbe beleértendő a kontraszthatás is, ha az nem olcsó mentegetőzés, hanem tudatosan átgondolt, és az adott helyen van értelme.

Evidens annyit tesz az értelmező szótár szerint: nyilvánvaló, szemmel látható, magától értetődő, valamiféle kettősséget érzek bele e kifejezésbe, amikor a jelen összefüggésben használom. Az evidencia kölcsönhatást jelent számomra: a régi elfogadja az újat, mert az új – megtartván sajátos arculatát – mégis a jószomszédi viszonyt akarja. Úgy vélem azonban, hogy ez a mai, a helyes megoldást kereső, a jó kompromisszumokra vágyó építészember szemlélete. Mert az organikusan fejlődött városok az előbb felvázolt generációs problémákkal küszködtek különböző mértékben, s lettek sok részletükben esetlegesek. De mai szemünkkel mindezeket megbocsátjuk, sőt

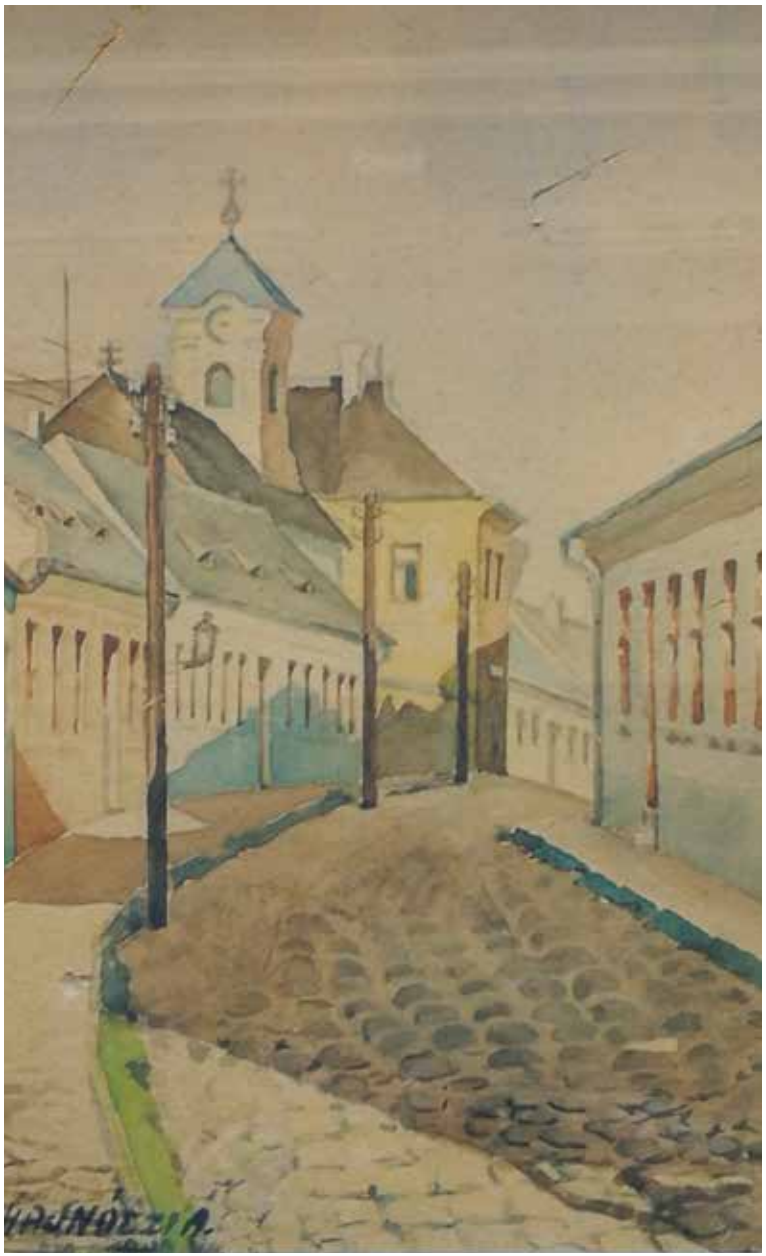

lényegeseknek tartjuk, mert az idő távlatában a régi házak egy közös szférába kerültek: a történetibe, amit ma összességükben megőrzendőnek tartunk a nyilvánvalóan „elszlömösödött" részeket kivéve. Persze ez is csak fenntartással igaz, mivel rangsoroljuk azért a múlt szakaszait, amit a műemlékvédelmünk gyakorlata tanúsít szemléletesen a középkori emlékanyag preferálásával. Ennek egy általános és egy különleges oka van. Egyrészt az, hogy az egész európai műemlékvédelem a purizmusból fejlődött ki, annak ellenhatásaként. Másrészt az, hogy Magyarországból éppen az maradt meg hazánknak Trianon után, amelyiknek az építészetét a történelem a legnagyobb mértékben megtépázta. És mivel „nemzeti nagylétünk" korszakának, a középkornak legszebb, legépebben maradt építészeti örökségét eltulajdonították, így a nekünk megmaradtakat, az újra előkerülteket különösen megbecsüljük. És a II. világháború után pedig nem azt kellett siratnunk, amit elvettek, hanem azt, ami a saját portánkon tönkrement. Szinte szükségtelen emlékeztetni arra, hogy mi történt a városokkal a II. világháború után Európa-szerte. Katasztrofális sebesülések érték azokat, a mentést szolgáló operációk látszólag életet mentettek, de a társadalmi, gazdasági, civilizációs, közlekedési, kommunikációs stb. – a „hírcsere" – tünetcsoportja az uralkodó építészeti irányzat szerint nyert orvoslást, ami a városok, városrészek karakterét nagymértékben megváltoztatta. Azért, mert a teljes újrakezdés elvét vallották. A modernizmus a maga törvényei szerint logikus volt a szabad telepítésmódjával és a szabad térségben úszó háztömegeivel. De amint ezek a kubusok megjelentek a régi városokban, menten illeszkedési problémák merültek fel ezzel az alkalmazkodásra képtelen architektúrával szemben. Ha felmerültek, mivel kezdetben nem is tartották problémának, mivel azt gondolták, hogy az újat zavaró régi környezet előbb-utóbb el fog tűnni. Az új építészet a belsőre orientált volt olyan értelemben, hogy a belső igényeket elégítette ki, többé-kevésbé sikeresen. És csak fáziseltolódással kezdett érdekes lenni városképi megjelenésük, mivel kide-

rült, hogy mindent azért mégsem lehet letarolni. És újabb késedelemmel tudatosult, hogy a város arculata mellett a város „lábazati struktúrája" is érték, a telepítésmód maga, de későn, mert amit nem végzett el a háború, azt elvégezték a városrendezési tervek. Értékeinek ilyen elfecsérlésére csak Óbuda példáját említem, ahol nemcsak középkori, hanem római alapvetésű útvezetések nyomvonalai mentek veszendőbe, eltörölve a településrész időbeli távlatait.

Mindezekhez járult nálunk az importált ideológia hagyományértelmezése. A követendő a haladó hagyomány volt, ami egyben azt is jelentette, hogy van nem haladó hagyomány is. És volt nem haladó „hagyaték" is, amit halódásra szántak: a feudális kastélyokat, a burzsoá városi házakat. Azoknak százai mentek tönkre, emezek ezreit hagyták sorsukra, mivel az új eszmék új foglalatot igényeltek. Amint az építészek a szocreált kényszerűségből csinálták, úgy a városi épületvagyon tetemes részét kitevő eklektikus házak sorsát illetően némák és passzívak maradtak évtizedekig, mivel talminak ítélték meg azokat ők maguk is.

Már a két világháború közötti időszakban – éppen a hivatalosan támogatott neobarokk ellenében – az építészek egy része tudatos dezeklektizálásba kezdett. Ami a más anyagokat álcázó, hamisnak ítélt formaapparátus megnyirbálását, feleslegesnek tartott tornyocskák és egyebek eltávolítását jelentette. Még olyan nagy formátumúan gondolkodó művészetfilozófus, mint Fülep Lajos sem tudta elfogadni az eklektikát, és éppen azért nem állt többet szóba barátjával, Granasztói Pállal, mivel Granasztói, mint urbanista, a historizmus védelmére kelt. Ő és Gerő László indították el azután azt a folyamatot, amely végül is az általános építészetszemléletet ez irányban megváltoztatta. Persze elérkezett lassan az idő, amikor indulatmentessé vált a légkör és a „megbocsátás" időszaka elérkezett...

Végezetül befolyásolta városaink struktúrájának, arculatának változását a „Bauherr" szerepét betöltő tanácselnökök magatartása is. Történetietlen lenne a tenni akarásukat, fejlesztési vágyukat, mint szándékot kárhoztatni. De, amikor a kivitelezők terrorjával amúgy is nyüglődő és sokszor bizonytalan és ingadozó elveket követő tervezők munkájába ők is beavatkoztak, amikor presztízskérdést csináltak abból, hogy az én városomban is legyen olyan, mint a tiedben vagy az övében, vagy még annál is különb, és amikor ideológia fantazmagóriákat szolgáltak ki, akkor nemegyszer visszafordíthatatlan fiaskók történtek. Az igazság az, hogy az említett jelenségek közül többel Nyugaton is bajlódtak. De nálunk megtetéződött minden a vazallusi helyzetünkből adódó, meg a sajátos magyar viszonyokból származó mozzanatokkal. Az is igaz, hogy a változtatási anomáliák városainkat nem egyformán sújtották, és azok voltak szerencsések, amelyeket nem „fejlesztettek". A kőszegi tanácselnök állapította meg, mikor 1984-ben a városközpontot mértük fel az építészmérnök-hallgatókkal, hogy városát – a határzónába esvén – megkímélte a sors, hogy megint csak egy példát említsek.

A műegyetem Építészettörténeti és Elméleti Intézetében két évet töltött a karlsruhei egyetem egyik asszisztensnője a nyolcvanas évek közepén, akinek éppen az volt a kutatási témája, hogy miként fejlődtek a magyar városok a II. világháború után. Végigjárta, lassan kialakult történetszemlélettel – mint kívülálló, talán még a hazaiaknál is határozottabban – érzékelte a deformációkat. Doktori disszertációját ezekkel a szónoki kérdésekkel fejezte be: Cui prodest? Cui bono? Kinek volt mindez érdeke, kinek volt ez fontos? Kinek volt ez jó, és kinek volt hasznára?

Tehát egy identitászavar következett be, mivel az új igények, érdekek és szemléletek egymást keresztezve, áthatva vagy megsemmisítve egymást megbontották azt a genius locit, amely a városok eredeti valóját áthatotta. Mert mindegyiknek volt ilyen és minden lokálpatriotizmus nélkül mondhatom, hogy Baja, ez az összességében szerény városi környezet, valami egészen különleges atmoszférát és szellemiséget árasztott magából egykoron.

Az embernek az egyik elsődleges viszonyulása környezetéhez alapjában térbeli meghatározottságú. Egy bizonyos topográfiai helyzetérzés alakul ki az emberben nagyon korán – amelyet természetesen más mozzanatok színeznek, gazdagítanak, befolyásolnak –, aminek alapján méri fel és értelmezi tágabb és szűkebb világát. A szerb megszállás alatt születtem itt Baján 1920-ban, így a trianoni generációnak par excellence képviselője vagyok. Így hiába mondottuk már az elemi iskolában, a tanítás első órája előtt, hogy „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország menyország!", a haza számomra kialakult képzetéből a Felvidék, Erdély és a Délvidék már kirekedt, nem úgy, mint az előttünk élt generációjáéból. A katonaságig itthon éltem – életem leggondtalanabb húsz esztendején át –, és amikor amerikai fogságba estem, és ott elterjedt a hír, hogy a bajai háromszöget a szerbekhez csatolják, akkor az első – akkor megmagyarázhatatlan – gondolatom az volt, hogy nekem most majd Bajáról nem Pestre kell járnom, hogy befejezzem a műegyetemi tanulmányaimat, hanem Zágrábba? Ma már tudom, hogy szülővárosommal annyira szorosan identifikálódtam, annyira a világ közepének éreztem, hogy mindenfajta más szempontról, megfontolásról megfeledkeztem. Azután pedig később, amikor sorsom úgy hozta, hogy elkerültem innen, egyszer egy társaságban összejöttem Katanics Marikával, akinek a férje – nem bajai lévén – a fejéhez kapott, itt egész este nem hallok mást, csak azt, hogy Baja így meg amúgy. Mi hát ennek a helynek a bűvölete, amely még a messzire szakadtak érzelemvilágát is megmaradóan színezi, nosztalgiával terheli?

Az első ok a város területi elszigeteltségében rejlik. Baja se nem Alföld, se nem Dunántúl, Baja Duna-parti város. De olyan, amelyet nyugatról majdnem 10 km mély erdős árterület választ el Transdanubiától. Igaz, a Sárköz alján feküdvén és régebbi közigazgatási hagyományok alapján a város és a megye területiuma kissé átcsap a Duna jobb partjára, de mégsem osztozik abban a sajátos tradicionális és mediterrán légkörrel, amelyre Baranya és Sopianae olyannyira büszke. Keletre Szeged messzinek tűnt számunkra akkor, hiszen nem Szabadkán át, hanem fölfelé és körülményesen lehetett csak megközelíteni. Lefelé ott volt közvetlen közelségben az új határ, fölfelé pedig az „igazi" alföldi, a „pusztai" világ és középpontja Kecskemét sem kulturálisan, sem emocionálisan nem érintette meg az ittlakókat. Azért sem, mert a trianoni Magyarország nem átallotta megtartani a csinált határok által megcsonkított megyék önállóságát, így Baja csonka Magyarországon belül csonka Bácska közigazgatási székhelyévé lett. Az újdonsült geopolitikai helyzet és az újdonsült közigazgatási rang járult hozzá ahhoz, hogy a megkülönböztetettség érzése alakult ki az ittlakókban. És ez idézte elő, hogy annak idején Baja közelebb volt Budapesthez, mint Pécshez, Szegedhez vagy Kecskeméthez. Egyszerűen azért, mert a Dunával nem lehetett vitatkozni – mint a vasútvezetési hatalmasságokkal –, a Duna egyenesen odavezetett.

A második ok a történeti múlt egyszerűségében és mégis különlegességében rejlik. Bajának nincsenek olyan távolba nyúló históriai távlatai, mint sok magyar városnak. A törökök ittlétéről, Evlia Cselebiről csak azok tudtak, akik a könyvekben utánanéztek ilyesminek, hiszen a hódoltságnak semmi látható nyoma nem maradt. A Mária Terézia előtti, utáni betelepítések csak emlékként, s mint adott etnikai képlet volt jelen. Ebből a svábság kultúrája a várost magát nem, hanem a környéket érintette, a bunyevácok azonban igen. De mivel ők latin hitű katolikusak voltak, templomuk a ferences templom minden bajai katolikus temploma is volt. A görögkeleti két szentély bezárt ajtókkal szinte puszta emlékhely volt csupán. A meghatározó históriai hagyomány forrása viszonylag fiatal volt: XVII. és XVIII. századi. Két különleges városszülötténk köré font legendákat az akkori képzelet: Jelky András meg Türr István alakja köré. Mindkettejük messze ívelő karrierje azt sugallta: no lám, ilyesmikre is képes egy bajai. Azután Mészáros Lázár és Tóth Kálmán országos jelentőségű szereplése csak megerősítette e kisváros lakóinak lokálpatriotizmusát. Még a monarchia hattyúdalának végakkordjai is itt suhantak végig a Dunán, a híd lábainál. Az-

után Horthy Miklós két látogatása, Babits Mihály rövid tanárkodása, a későbbi zengővárkonyi remete, Fülep Lajos hosszabb lelkészkedése, Kosztolányi Dezső felvillanása szeretett Bácskájában, mind-mind tudott és ismert dolog volt városszerte széles rétegekben, s a bajai emberek történelmi tudatát meghatározta. Ami – az átélt politikai-területi változásoktól eltekintve – nem drámai horderejű, hanem sokféle, másnak talán jelentéktelennek tűnő emlékfoszlányokból táplálkozott.

A mohácsi vész óta először szabaddá lett csonka ország húsz esztendejében Baja társadalmi és kulturális élete egészen különleges egységgé alakult, talán éppen elszigeteltsége, magára utaltsága miatt. Az akkor 25 ezer lakosú városnak sem jelentős paraszti, sem ipari munkásrétege nem volt, a környező mezőgazdasággal a város csak mint piachely tartott kapcsolatot. A halászat ősfoglalkozása csak színezte a gazdasági életet. Ellenben sokszínű, sokoldalú kisiparos- és kereskedőréteg tevékenykedett benne, és ugyancsak differenciált középosztály tette a dolgát, megyei és városi hivatalnokok, emellett rengeteg különféle stúdiumokat végző diák, végül folyamőr, utász és gyalogos katonaság.

A társadalmi különbségekre olyannyira érzékennyé tett 40 esztendő távlatából visszatekintve, minden múltra vetített idealizálás nélkül állíthatom, hogy az akkori bajai társadalom a II. világháború előestéjéig kiegyensúlyozott szociográfiai képet mutatott.

A különböző osztályok és rétegek lényegéből fakadó határok természetesen léteztek – most tanultuk meg, hogy olyan társadalom nincs és nem is lesz, amelyikben ne volnának –, de Bajáról külső indíttatás nélkül semmiféle társadalmi forradalom nem pattant volna ki. És ilyesmi vonatkoztatható az etnikai és a vallási területre is.

Így kellett lennie, hiszen nem bontakozhatott volna ki az a sokszínű társadalmi és művelődési élet, a pihenés, a szabadidő kulturált kihasználása és élvezése, amely az akkori életet jellemezte.

A művészeti élettel kezdvén: Nagy István Erdélyből száműzetten, visszavonultan élt a kálvária közelében Szojkáéknál. Tevékenységéről szinte csak azok az orvosok tudtak, akinek képeit adta gyógykezeltetése fizetségéül. De voltak Miskolczyék, az akkor Déri-kerti hősi emlékmű alkotótársai és számos más művészeti tett szerzői. Volt Ágoston Vencel preparandiai tanárunk, a neves akvarellista, és volt Éber-családunk, akinek a tagjai templomainkat, iskoláinkat ékítették értékes freskókkal a széles körű művészi tevékenységük részeként és tanítottak egész generációkat a művészetszeretetre.

Volt Nagy Andrásunk, aki az ÁDOB-os nyomorúság idején műegyetemi tanársegédségét otthagyva Bajára nősült és lett a város építészetének kulturált vigyázója és fejlesztője. A város műszaki ügyes-bajos dolgainak irányításán túl tervezett is, és alkotásai a városkép meghatározói lettek a kórháztól kezdve a Duna-parti Türr István emlékműig.

Zenekultúránkat a Haynald utcai Liszt Ferenc Zeneiskola tanárai ápolták és terjesztették, de a Széchenyi utcai Recska Ilona, Lovas kántor úr a papok temploma orgonájánál, a szállásvárosi Schmidt kántor úr, Karigák és még sokan mások olyan indíttatásokat adtak, hogy neves zenetörténészek, karmesterek és zenepedagógusok kerültek ki a sajátos atmoszférájú városkából és lettek országos hírűvé.

Kecskemétről mi annak idején annyit tudtunk csak, hogy ott van állandó színtársulat, nálunk meg nincs. De a ritka vendégszereplésüknél sokkal nagyobb eseményt jelentett a műkedvelő előadások sorozata, amelyet vagy a Legényegyletben vagy a Központiban tartottak. A tehetséges, jó orgánumú és mozgású szereplőgárda minden társadalmi megkülönböztetés nélkül verbuválódott össze. Az efféle műkedvelő játszadozásoknak egyébként is nagy keletje volt, amiket gimnáziumi osztályfőnököm, Gondán Felicián szervezett egy érdemes színésszel, Szentiványival együtt. A ciszterci rendház mellett egy üzlethelyiséget is béreltek Baja közművelődésének intézésére. (Mi diákok csak „paprikabolt"-nak neveztük a portáljának magyaros dekorációja miatt.)

7 FM

HAJNÓCZI Á
BAJA 968

Innen indult ki a Sugovica öblében hajókon bemutatott Columbus-előadások megrendezése, meg a vodicai passiójátékoknak az irányítása. Ahol olyan epizódok tarkították a szent históriát, hogy néha 9, máskor 13 apostol asszisztált a cselekményekhez, és amikor a keresztre feszített Jézus Krisztust az egyik lator – a kishitű – kétszeresen is felelősségre vont, mondván: „Ha Isten fia vagy, szabadítsd meg magadat, azután tenmagadat." És ezekben a játékokban az egész város részt vett nézőként vagy szereplőként, közöttük sok nagydiák és mások, akik az ilyesmit „művelték". Az akkor bajai életnek ezt a „kollektivizmusát" – az elcsépelt kifejezés kapóra jön most nekem – másfajta megmozdulások is igazolják. Úrnapi körmenet a díszlépésben masírozó katonákkal; a Jánoska-eresztés színes, lampionos csónakkaravánjával, szobor vízbe mártásával; a Szent István-napi tűzijáték, amit a Sugovica öblébe behajózott monitorokról sziporkáztak éjjel a folyamőrök; a halottak napi kegyeletes vándorlás hosszú sorokban a Rókus temetőbe, gyertyagyújtás a hősi halottak emlékművénél... mind-mind a kisváros társadalmi eseményeihez tartozott.

De ehhez hasonló társadalmi eseménynek számítottak köznapi és profán „happening"-ek is. Maga a korzózás, amelynek a mai sétálóutca, az Eötvös utca volt a színtere. A kora esti órákban szinte menetrendszerű pontossággal találkozott itt egymást ismerve, látásból ismerve az egész fiatalság, a ciszterek meg az apácák tilalmai ellenére, ami a gimnazistákat meg a zárdistákat illette. A rátartibb kereskedők Pestről hívott kirakattervezővel csináltattak itt ragyogó üzletportálokat, amelyek a mai igényeket is kielégítenék. Telente a fél város a Sugovica öblének a jegén korcsolyázott, de voltak, akik Nikolára, a Livodába vagy a Barára mentek bógnizni és koszorúzni meg csúszkálni. Kora tavasszal pedig Szentjánosra mentek ki sokan a zajló Dunát bámulni, ahol bátor és vagány legények ugráltak – rúddal a kezükben – az egyik úszó jégtábláról a másikra. A városháza és a takarékpénztár tetője között kifeszített drótkötélen egyensúlyozó Stohschneider kötéltáncos mutatványai ámították és ijesztgették a tér sarkát és Deák Ferenc utcai torkolatát ellepő közönséget. A Nemzeti Szálloda Sugovicára néző különtermében tartotta a pesti herrensteini Petrich Brúnó a táncóráit, a cotillonok itt, a veliko prélók az alvégen jelentettek sokaknak emlékezetes táncos estéket.

Az iskolák sokfélesége is hozzájárult a város akkori arculatának kiformálódásához külsőleg is, belsőleg is. A kertészek messze estek a központtól, hiszen iskolájuk az akkor már tradícióját vesztette Lőkert szomszédságában emelkedett. A preparandia benn feküdt ugyan, de saját parkjával, veteményeskertjével ugyancsak elszigetelődött kissé, akár az apácák iskolája, Baja akkor legszebb magánkertjének, az Ertl-park platánjainak szomszédágában. A fiúkereskedelmi a megyeház közelében egy ügyesen átalakított tömbben nyert otthonra, a leánykerti meg a Haynald utcában egy átalakított hajdani vendégfogadóban. Így a gimnázium, a papok temploma meg a cisztercita rendház árnyékában kapott csak egyedi és urbánus jellenű hangsúlyt a várostestben. Ha kissé elengedem a fantáziámat, úgy rémlik, ez az iskola egy Forum triangularium sarkában feküdt, amelyiknek egyik oldalát eklézsia, a másikét parókia határolta és a nyílt oldalát a rendházzal szemben aediculába zárt szent szobra motiválta, mind megannyi ismérve egy mediterrán-italikus hangulatú összhatásnak. A gimnáziumot 1931-ben renoválták az akkor divatos pasztellszínű, dörzsölt-fröcskölt vakolatú homlokzattal, fura zárt erkéllyel, amit Major Máté annyira nem szeretett, de belül olyan korszerűen, hogy sok mai fővárosi gimnázium irigyelheti. Itt tanítottak a ciszterek – ahogyan mi magyarok mondjuk: a zirciek –, akik elhagyván eredendő rendi rigorozitásukat, világias magatartásukkal a bajai társadalom mindenkori szeretett vendégei voltak amellett, hogy a tudomány, a műveltség és a művészetek hivatott apostolaiként tevékenykedtek.

Ez a színes diáksereg természetesen rivalizált egymással szellemi, cserkészkedési meg testnevelési vonalon egyaránt. A prepák – a már félig kész fiatalemberek –, meg a keristák – mind megannyi a praktikumra készülő, stramm legény – általá-

ban lepipálták az enerválódásra hajlamos gimistákat, elsősorban a sport területén. Csak egyszer kerekedtek a kiloszpalánták amazok fölé, amikor új, ambiciózus tornatanár került a gimnáziumba, aki elérte, hogy a Kispandúron lévő gimnáziumi vízitelepen foci- és atlétikai pálya létesülhessen, ahol egyetlen egyszer meg is verték a gimisták a többieket és a Duna-hídhoz futó kegyeleti Károly-stafétát is megnyerték…

És a sport általában is érdemel egy-két szót. Bajának akkor nem egy, hanem négy futballcsapata volt. Jellemző módon ezek a pesti csapatok epigonjai voltak. A Baja színeit képviselő kék-sárga BSE a liberális réteg klubja volt – mint a Hungária –, a vörös-fekete Bácska – talán a Kispest – csapatában sok bunyevác srác rúgta a bőrt. De ez mégsem volt ilyen egyértelmű, mert a Fradi másában, a zöld-fehér Turulban focizó Tadity Gyókónak mindenki szurkolt, hogy sikerüljön próbajátéka a Ferencvárosban, hogy ott bekkelhessen, ami végül is nem jött össze. Így Ónody bácsinak, a tribünös, teniszpályás bajai sporttelepünk gondnokának egyik fia lett csak NB-I-es játékos, úgy emlékszem a MATEOSZ-ban, Grosics leendő csapatában. És végére hagytam a „Baja fürdőváros" szindrómáját, amiről már nagyon sokat beszéltek és írtak. Aki egyszer arra szánja magát, hogy e város Trianon utáni szociográfiáját felvázolja, ne a várossal kezdje, hanem a strandokkal. Persze a városban is ki lehet mutatni a rétegek eloszlását a kerületek utcái szerint, de a Sugovica-parton rendre sorakozó klubházak és fürdőhelyek szinte képletszerű tisztasággal mutatták meg az akkori lakosság társadalmi struktúráját.

A Sugovica-parti utca alatti és a főtér alatti szakaszában senkinek se jutott eszébe, hogy fürödjék, hiszen délre ott van a sintértelep, a tér alatt meg itt ömlött be a baja cloaca maxima szennye. A cölöphídból lett 1. sz. betonhíd, innenső lábánál volt Madarászék kikötője, ahol csónakot lehetett bérelni meg helyet is az egyleten kívüli ladiktulajdonosoknak.

Szemben feküdt a kiskereskedő-, kisiparosréteg csónakázóegylete és a Pandúr-szigeti hídfő öböl felőli részén pedig a hajósegylet. Ennek a klubnak volt teniszpályája, versenyhajóparkja és a városi és megyei tisztviselők és hasonló jellegű polgárok helye volt. Nekik kinn a Dunán s Szilvásban is volt egy telepük. A soron következő Ferenc József-csatorna őrházának udvarán volt néhány bérelhető kabin, ismét a függetlenek számára, és előtte terjengős csónakkikötő és megőrző. Az öböl végén sudár nyárfasorok között helyezkedett el az evezősegylet klubháza, ez is teniszpályás, versenyhajós társaság volt a tehetős kereskedők, nagypolgárok világa. A gimnázium ugyancsak jól felszerelt vízitelepe és a Türr-csatorna ágának a sarka közelében lévő utásztiszti telep, a HUTE között, szép, homokos part húzódott, ahol kiköthettek a csónakok, ahol vetkőzhettek, fürödhettek, játszottak az egymást jól ismerő családok gyerekestül, vendégestül. Az északi oldalon csak a gázgyártól kifelé létesülhettek strandok: az első fizető strand az Ács volt, az U betű alakban elrendezett kamionsoraival, középen lugassal, majd kintebb az ugyancsak kabinos ingyenstrand, a népfürdő következett. A Vénusz-domb és onnan kifelé a gimnáziumi telep melletti részhez hasonlított. És persze vitt ki a vízi út a Dunára, az egész napos kirándulások színhelyére. A bal partot senki sem szerette, hiszen itt volt a Duna sodra, és a part kövezett volt, mindenki elsősorban a szemben lévő part csendes, pompás homokos dűnéihez igyekezett élvezkedni. A fürdőhelyek, csónakházak ilyetén telepítésében volt valamiféle belső rend, valami kerekded egység, amely átörökölte kissé az I. világháború előtti Baja hajdani vízi életének hangulatát.

A kissé hosszúra sikerült emlékezés a város hajdani életére magyarázza meg azok számára, akik nem élték át ezeket, meg azoknak, akik még nem éltek akkor, vagy itt, vagy máshonnan jöttek, hogy mi a titka annak, hogy a távolra szakadt bajaiak annyit tudnak mesélni egymásnak szülővárosukról. Mert nemcsak a közös élményanyag, hanem ezeknek az eseményeknek a színpada is fontos volt nekik, hiszen a kettő szorosan együvé tartozott, szinte azonosult egymással. Mert minden utca, tér, sarok, szinte mindegyik ház jelentett és mondott valami sajátosat.

A városesztéták, filozófusok, gestaltpszichológusok kitaláltak egy fogalmat, a hely fogalmát, amellyel a város azon pontjait és részeit jelölték meg, amelyek valami okból kifolyólag különleges jelentéshordozóvá váltak, s mint ilyenek kiválnak környezetükből, annak rangot adnak és a tájékozódást segítik. Ilyen hely lehet a rendkívülien szép épület, a szép fekvésű-formájú városi tér, azután a híres-neves emberekhez fűződő részek valamiféle történelmi esemény foglalata. A legfontosabb azonban az – úgymond –, hogy ne egyedek, hanem közösségek magatartása, viselkedése és hite avasson hellyé valamit. Nos, ebben a kisvárosban is kialakultak ilyenek, rangosak; mint például a Szentháromság tér, Tóth Kálmán szülőháza, a Déri-kert, a Duna-híd hídfője, a Türr-emlékmű (és ilyen hellyé lett napjainkban a Rókus-kápolna déli homlokzata). De ezeken kívül szinte számtalan apró – az idegennek jelentéktelennek tűnő – helyek sorozata szőtte át a várost, mert annak életéből magába szívott valami epizódot, valami történést.

És ha most az építészettörténet magas piedesztáljáról ítéljük meg városunkat, akkor azon nyomban felvetődik a kérdés: lássuk csak, mire is rátartiak annyira ezek a bajaiak?

A legújabb, lerövidített műemlékjegyzékben csak néhányat osztályoztak „igazi" műemléknek, de a műemlék jellegűek sora is eléggé ösztövér, a városképi jelentőségűek száma valamivel több. Genthon könyvéből többet tudhatunk meg, és az 1951-es MMOK által készített városképi vizsgálatokról is.

Éber Sándor, szeretett rajztanárom művészettörténeti előadásainak köszönhetően mi, akkori gimnazisták az építészeti stílusokat ismertük a modern törekvésekig bezáróan. Arra mégsem vállalkozhatok, hogy a város arculatáról alkotott akkori képzeteimet adjam vissza, hiszen évtizedek ismeretanyaga rakódott azokra. Így az elmondandó óhatatlanul hibrid lesz, de mégis olyan szándékú, hogy az emlékezés reális foszlányai beleszövődjenek.

A város látható építészettörténete a barokkal kezdődik. Annak a szakrális emlékeivel, amelyeket 5–6 templom is képvisel. A profán barokkból néhány ház tömegformája meg részletek maradtak fenn (és legújabban csináltak egyet a Roosewelt téren, aminek a kiadványokban való szerepleltetése szomorú anakronizmus). A klasszicizmus teátrálisan ugyan nem jelent meg a városban, de szép számmal emelkedtek a múlt századi századelő, a reformkor építészeti tanúi. Szakrálisan is – a legértékesebbek: a kálvária temploma és kissé későbbről a zsinagóga –, és profánok is. Ezeket a számos részletfinomság és bájos provincializmus jellemezte, amit kedvtelve gyűjtöttünk össze és rajzoltunk le az 50-es évek elején, amikor Rados Jenő megbízásából Ferenczy Károllyal és Nagy Elemérrel gyűjtöttük a klasszicizmus alaktanához az anyagot. A múlt század első felében a monarchia sokáig nem hívott össze országgyűlést, így a megyék passzív rezisztencia útjára kényszerülvén, önállóságuk kifejezéseként ebben a stílusban építették föl megyeházaikat, illetve így alakították át. Ezért klasszicisták a megyeházak országszerte.

Baja ebből a vonulatból kirekedt, mivel akkor nem volt megyeszékhely, és amikor azzá lett, meg kellett elégednie egy átalakított épülettel a megye irányítására. A par excellence romantika sem bukkant fel nálunk, a korabeli házak mind klasszicizáló jellegűek lettek és ez vonatkozik az eklektikára is, amelyben csak hellyel-közzel alkalmazták a barokkos mély plaszticitást. A Grassalkovich-palotából átalakított, manzardtetős – így franciás tömegképzésű – városházánk viszont országos viszonylatú. A városházákat, városi közigazgatási központokat ui. a legtöbb városunkban historizáló stílusban fogantatták. A magyaros szecesszió, amely az egész Duna-Tisza közét jellemzi Kecskeméttől kezdve Félegyházán keresztül Szabadkáig és még lentebb, Baját markánsan nem érintette, így csupán néhány ilyen épület őrzi e stílusirányzat emlékét.

A két világháború között a város arculata mértéktartóan, csak néhány részletében változott az előzményekhez képest. A korábban kialakult, bizonyos formai homogenitást mutató összkép a régiek tovább egyszerűsítésével és az új alkotások neutrális beilleszkedésével alkottak egységet.

A dezeklektizálás törekvései kitapinthatók: a Szegedi Bank tetőzetének átalakításában, a homlokzatok lecsendesítésében és dörzsölt vakolattal való ékítésével és a szecessziós formaapparátus megnyirbálásában stb. A „fejlesztést" a megyeházával szemben épült emeletes lakóházak képviselték, meg a sporttelep mögötti, a Cserkész utcai körzeti, a vasutasok által építtetett családiház-negyed, és a központban a Walder barokk fogantatású bank–lakóház monstrum a Déri-kert északi oldalán. A város büszkélkedhet egy Medgyasszay-épülettel, postapalotával. A modernizmus két példája volt szemmel látható: az egyik a Szentháromság tér északi külső sarkára helyezett travertinlap-burkolatú, nagyablakos MABI-lakóház (amelynek tömege szimmetrikusan áttükröztette a Nemzeti Szálloda enyhén kimagasló sarokbástyáját), és a Miskolczyék Parti utca aljai rezidenciája, amely mind elhelyezésében, mint formaképzésében bizonyos Frank Lloyd Wright-i reminiszcenciákat idéz fel.

A város akkori külső arculatának ez az egyöntetűsége, némi monotoniája volt hát az akkori városi élet vizuális háttere, kulisszája. Emlékeimből maradandóbban bukkan fel azonban Baja városának, akkori utcáinak, tereinek összképe, magyarán: a település akkori térrendje.

És most emlékeztetnem kell Nagy Andrásnak, a Rapcsányi-féle könyvben publikált, immár legendássá lett leírására, a Körséta a városban című idegenvezetésre, amelyben pesti építész barátját kalauzolja végig Baján egy nap alatt (vajon kiderítette-e már valaki, hogy ki volt ez a vendég?). És idéznem kellene mindazt, amit Major Máté az Egy gyermekkor és egy kisváros emléke című könyvében leírt. És hagyatkoznom kell magamra, saját akkori meglátásaimra és későbbi reflexióimra.

Ami megváltoztathatatlan és szinte elronthatatlan értéke a városnak, az a fekvése. Mert végül is akármi történt és fog történni körülötte, vele, egzisztenciája nem forog veszélyben. Ahogyan azonban a város jó fél évszázadon át élte szinte változatlan körülmények között az életét, abban lényeges változások következtek be, amelyek 1956 után kezdődtek.

Baja legtöbb kerülete eredendően zárt sorú utcákkal épült ki, olyan házakkal, amelyeknek belső kertjeik voltak, mind megannyi egymástól elszigetelt, intim kis világ. A szállásvárost kivéve talán a város organikusan fejlődött, sokszor íves, tört vonalú, légterüket enyhén változtató utcákkal. Ezek futását több fő irányban követhetően is kisebb-nagyobb terecskék szakították meg (legalább egy tucat felsorolható), amelyek pihentető, belső ritmust és változatosságot biztosítottak a közlekedőknek. Amint a házak kertjei, így a központban lévő Déri parkja is zártkert volt, hiszen a ferencesek kerítésfalát akkor még nem bontották le. A bezártság nem volt kárára a szépen kimívelt, gondosan kezelt virágágyásoknak, szomorúfűzek, bukszusok, játszóterek téri hatásának, mert a kertnek ez volt a bajai képzete. (Hiszen még akkor a Tóth Kálmán szobra körüli parkot is szépmívű vasrácsmellvéd körítette.) És a városnak ez az intim léptékrendje azután valamiféle különlegesbe oldódott fel és váltott át: a Szentháromság tér kitárulkozó nagyvonalúságába. Ennek a térnek az analógiáját igencsak nehéz megtalálni. Érdemes lenne egyszer ennek utánanézni tüzetesen, jómagam, mint a klasszikus história művelője, magamban nem az itáliai fórumokhoz, hanem a görög agórákhoz hasonlítom. U betű formája, érintőleges utakkal való kapcsolata a várossal, rálátást biztosító övezete a távoli környezetre, mind megannyi „agoraismérv". Meg az is, hogy a görögök platánokkal ültették tele agóráikat.

Számos nosztalgiás írás szól arról, hogy a szülővárosát régóta nem látott hazatérő elábrándozva nézi házait, utcáit, de mindent kisebbnek lát, mint gyermekkorában. Nos, énnekem sohasem volt ilyen élményem, és ennek éppen az az oka, hogy öntudatlanul egyensúlyba és harmóniába keveredett a város intim és kitárulkozó image-a. Így az előbbin történt torzítások a másik kárára is lettek, holott abban változtatásokat nem eszközöltek, mert eredeti értelme megcsorbult.

A fiatalságom után nem éltem itthon, így érdeme szerint nem ismerem tüzetesen az indokokat, amelyek a város arcu-

latának megváltoztatásához vezettek, következésképp felelősséggel nem szólhatok azokról. Mert az elmondottakhoz mérem a mát, és ehhez a mércéhez mérve evidensen kikövetkeztethető a bekövetkezett módosulásokról alkotott véleményem. Ebben a hosszúra nyúlt beszámolóban azonban rejtetten akad talán mégis néhány gondolat, ami megfontolásra érdemes.

Szerzők jegyzéke a cikkek sorrendjében

- *Tutervai Mátyás – elnök, Győr-Moson-Sopron Megyei Építész Kamara*
- *Horváth András – alelnök, Dél-Dunántúli Építész Kamara, Paks főépítésze*
- *Turi Attila – alelnök, Magyar Építész Kamara*
- *Gombos Márk – Településtervezési és Területrendezési főosztályvezető, Miniszterelnökség, Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárság*
- *Markos Anikó – elnök, Komárom-Esztergom Megyei Építész Kamara*
- *Dr. Vukov Konstantin – elnök, MÉK Műemlékvédelmi Tagozat*
- *Babos Attila – Dunaszeg polgármestere*
- *Radics László – Répceszemere polgármestere*
- *Michl József – Tata város polgármestere*
- *Lantay Attila – Székesfehérvár főépítésze*
- *Hathy Zsuzsanna – Budapest XII. kerület volt főépítésze*
- *Ulrich Tamás – építészmérnök, MÉK szakmai munkatárs*
- *Csohány Klára – építészmérnök, a Pest megyei TAK véleményezők koordinátora*
- *Bujdosó Judit – Tihany főépítésze*
- *Grőber József – Magyarpolány polgármestere*
- *Hajnóczi Gyula – professzor emeritus*

